

Statens tilbud

Jordbruksforhandlingene

2010

7. mai 2010

Innhold

1	Innledning.....	9
2	Grunnlaget for jordbruksforhandlingene i 2010.....	10
2.1	St.meld. nr. 19 (1999-2000).....	10
2.2	Regjeringens politiske plattform.....	10
2.3	Stortingets behandling av tidligere jordbruksoppgjør.....	11
2.4	Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi.....	12
3	Utviklingen i jordbruket.....	15
3.1	Innledning.....	15
3.2	Inntektsutviklingen for jordbruket.....	15
3.3	Lønnsutvikling for andre grupper.....	18
3.4	Kostnadsutvikling.....	19
3.5	Arealutviklingen.....	20
3.6	Utviklingen i sysselsetting i jordbruket.....	21
3.7	Strukturutvikling.....	22
3.8	Geografisk utvikling.....	23
3.9	Produksjons- og markedsutvikling.....	25
3.10	Overføringene til jordbruket.....	26
3.11	Nærings- og bygdeutvikling.....	27
3.11.1	Stiftelsen KSL Matmerk.....	27
3.11.2	Verdiskapningsprogrammet for mat (VSP mat).....	28
3.11.3	Fylkesvise bygdeutviklingsmidler (BU-midlene).....	29
3.11.4	Sentrale bygdeutviklingsmidler.....	32
3.11.5	Utviklingsprogrammet for grønt reiseliv.....	33
3.11.6	Utviklingsprogrammet for innlandsfisk.....	33
3.11.7	Verdensarv.....	33
3.11.8	Skogbruk og bioenergi.....	34
3.11.9	Utviklingstiltak for geit – Friskere geiter.....	36
3.11.10	Forskning.....	36
3.11.11	E-sporing, fagpiloter.....	37
3.11.12	Beiteprosjekt.....	37
3.11.13	Fotråte – Prosjekt Friske føtter.....	37

3.11.14	Overføring til Samisk utviklingsfond (SUF).....	38
3.11.15	Andre utviklingstiltak i landbruket	38
3.11.16	Tilbakeførte reguleringsmidler.....	38
3.12	Likestilling og rekruttering.....	38
3.13	Miljø.....	39
3.13.1	Arealutvikling og dyretall	39
3.13.2	Kulturlandskap	40
3.13.3	Næringssaltavrenning og vannforurensing.....	40
3.13.4	Klima og jordbruk	41
3.13.5	Resultater av miljøprogrammene	43
3.13.6	Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler.....	47
3.14	Økologisk produksjon og forbruk	47
3.14.1	Markedsutvikling	47
3.14.2	Produksjonsutvikling.....	48
3.14.3	Utviklingsprosjekter	50
4	Foredling og omsetning	51
4.1	Innledning	51
4.2	Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder	51
4.3	Prisutviklingen på matvarer	54
4.4	Industri og konkurranseforhold.....	56
4.5	Matpolitikk.....	58
4.5.1	Trygg mat av riktig kvalitet.....	58
4.5.2	Innovasjon og matmangfold.....	59
4.6	Utredning av styrkeforhold i verdikjeden for mat	59
5	Importvernet og internasjonale forhold	61
5.1	WTO Landbruksavtalen.....	61
5.2	WTO-forhandlingene	62
5.3	MUL-import.....	63
5.4	Forholdet til EU/EUs landbrukspolitikk	64
5.4.1	Innledning.....	64
5.4.2	Forhandlinger med EU	65
5.4.3	Forhandlinger om frihandelsavtaler	66

6	Hovedtrekk i tilbudet	67
6.1	Innledning	67
6.2	Grunnlagsmaterialet	70
6.3	Rammen	72
6.3.1	Oppbygging av rammen	72
6.4	Fordeling på priser og tiltak	74
6.4.1	Økning i målprisene	74
6.4.2	Endring i bevilgninger over avtalen	75
6.4.3	Utslag på referansebrukene	75
6.5	Andre hovedpunkter	76
6.5.1	Grasbasert husdyrhold - distrikts- og strukturprofil	76
6.5.2	Landbrukets utviklingsfond	77
6.5.3	Miljø- og klimatiltak	77
6.5.4	Økologisk jordbruk	77
6.5.5	Velferdsordningene	78
7	Nærmere om viktige politikkområder	79
7.1	Skadefondet for landbruksproduksjon	79
7.2	Landbrukets utviklingsfond	80
7.2.1	Økonomisk oversikt over fondet	80
7.2.2	Innvilgningsramme for LUF	83
7.3	Næringsutvikling	84
7.3.1	Stiftelsen KSL Matmerk	84
7.3.2	Rekruttering, likestilling og kompetanse	85
7.3.3	Utviklingsprogram for matspesialiteter fra norsk landbruk	88
7.3.4	Fylkesvise bygdeutviklingsmidler (BU-midlene)	89
7.3.5	Sentrale bygdeutviklingsmidler	91
7.3.6	Inn på tunet	91
7.3.7	Grønt reiseliv	91
7.3.8	Skogbruk og bioenergi	94
7.3.9	Utviklingstiltak for geit/Friskere geiter	95
7.3.10	Forskning	96
7.3.11	E-sporing	96

7.3.12	Nasjonalt beiteprosjekt.....	97
7.3.13	Sametingets midler til næringsformål og konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift	98
7.3.14	Tilbakeførte reguleringsmidler.....	98
7.4	Miljø.....	99
7.4.1	Miljømål i jordbruket	99
7.4.2	Miljøsatsing i jordbruksavtalen.....	99
7.4.3	Nasjonalt miljøprogram.....	100
7.4.4	Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler.....	101
7.4.5	EUs rammedirektiv for vann	102
7.4.6	Regionale miljøprogram.....	103
7.4.7	Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF).....	105
7.5	Økologisk produksjon og forbruk.....	107
7.5.1	Økologisk kornproduksjon.....	109
7.5.2	Premieringsordningen for økologisk kjøtt.....	109
7.5.3	Kumelkkvoter.....	109
7.5.4	Generisk markedsføring av økologiske produkter	110
7.5.5	Utviklingsmidler.....	110
7.6	Korn	112
7.7	Melk.....	113
7.7.1	Prioritering av melkeproduksjonen	113
7.7.2	Kvoteordningen for melk	114
7.7.3	Prisutjevningsordningen for melk – høring av satser.....	114
7.8	Kjøtt og egg.....	114
7.8.1	Distriktstilskudd for produksjon av gris, egg og fjørfekjøtt.....	114
7.8.2	Frakttilskudd kjøtt	116
7.8.3	Strukturtillegg knyttet til størrelsen på leveranse av dyr til slakt.....	117
7.8.4	Sonebeskrivelser for distriktstilskudd melk og kjøtt.....	118
7.9	Frukt, grønt og poteter	118
7.9.1	Tilskudd og målpriser for grøntsektoren.....	118
7.9.2	Epler til industriell foredling.....	118
7.9.3	Gjennomgang av avrensindustrien for poteter	119

7.9.4	Avvikle tilskudd til produsentsammenslutninger.....	120
7.9.5	Distrikts- og kvalitetstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker	120
7.10	Produksjonstilskudd	121
7.10.1	Pilot for bruk av husdyrregisteret ved utmåling av produksjonstilskudd	121
7.10.2	Endringer i fordelingen av svineproduksjonen i Norge - Tilskudd husdyr	121
7.10.3	Digitalt markslagskart (DMK)	121
7.10.4	Arbeidsgruppa om arealtilskuddene i jordbruket	122
7.11	Velferdsordninger.....	123
7.11.1	Tilskudd til avløsning ferie og fritid	123
7.11.2	Tilskudd til avløsning ved sykdom	124
7.11.3	Tilskudd til landbruksvikarordningen	125
7.11.4	HMS i landbruket	125
7.11.5	Tidligpensjonsordningen for jordbrukere.....	126
7.12	Andre politikkområder	127
7.12.1	Norsk landbruksrådgiving	127
7.12.2	Finansiering av opplysningskontorene for egg og kjøtt.....	128
8	Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150	129
8.1	Budsjettmessige forhold kapittel 1150.....	129
8.1.1	Innledning.....	129
8.1.2	Overførte beløp fra 2008 og omdisponering av bevilgninger i 2009	129
8.1.3	Post 50 Fondsavsetninger (mill. kroner)	130
8.1.4	Post 70 Markedsregulering (mill. kroner)	130
8.1.5	Post 73 Pristilskudd (mill. kroner)	131
8.1.6	Post 74 Direkte tilskudd (mill. kroner).....	132
8.1.7	Post 77 Utviklingstiltak (mill. kroner)	132
8.1.8	Post 78 Velferdsordninger (mill. kroner)	133
8.1.9	Kapittel 4150 Markedsordningen for korn (mill. kroner)	133

1 Innledning

Statens forhandlingsutvalg viser til Jordbrukets forhandlingsutvalgs arbeidsdokument av 27.04.10 og legger med dette fram statens tilbud i jordbruksforhandlingene i 2010.

Tilbudet legges fram som grunnlag for videre forhandlinger.

For bevilgninger over statsbudsjettet omfatter forhandlingene kalenderåret 2011 og omdisponeringer innenfor rammen for 2010. Videre skal det forhandles om målpriser for perioden 01.07.10-30.06.11. Statens forhandlingsutvalg foreslår at enkelte mindre spørsmål av teknisk karakter avklares i forbindelse med gjennomgang av avtaleteksten for kommende periode.

I kapittel 2-5 gjennomgås det politiske grunnlaget og en del utviklingstrekk som bakgrunn for forhandlingene. Relevante deler av det politiske grunnlaget, St.meld. nr. 19 (1999-2000) og Stortingets behandling av denne, og Regjeringens politiske plattform er også gjengitt i tilknytning til enkelte kapitler i dokumentet. Videre er Stortingets behandling av løpende jordbruksavtaler omtalt. Kapittel 6 gjengir hovedtrekkene i tilbudet og kapittel 7 går nærmere inn på noen sentrale politikkområder. Kapittel 8 omtaler ledige midler og forslag til disponering av disse, samt detaljerte forslag til bevilgninger på de enkelte tiltak i 2011.

2 Grunnlaget for jordbruksforhandlingene i 2010

2.1 St.meld. nr. 19 (1999-2000)

St.meld. nr. 19 (1999-2000) Om norsk landbruk og matproduksjon ble behandlet i Stortinget 09.05.00. I Innst. S. nr. 167 slutter flertallet i Næringskomiteen seg til hovedpunktene i meldingen. Det legges til grunn at jordbruksoppjøret skal baseres på de mål og retningslinjer som er trukket opp for landbrukspolitikken gjennom Stortingets behandling av St.meld. nr. 19. Meldingen legger vekt på landbrukets samlede bidrag til samfunnsnytte på kort og lang sikt. Det er lagt vekt på en helhetlig politikk som omfatter hele verdikjeden og betydningen av økt forbrukerorientering av mat- og landbrukspolitikken. I komiteens merknader heter det bl.a.:

”Komiteen mener landbruket i tråd med samfunnets behov skal:

- produsere helsemessig trygg mat av høy kvalitet med bakgrunn i forbrukernes preferanser
- produsere andre varer og tjenester med utgangspunkt i næringens samlede ressurser
- produsere fellesgoder som livskraftige bygder, et bredt spekter av miljø- og kulturgoder, og sikre en langsiktig matforsyning.

Komiteen vil understreke at sumvirkningen av landbrukets ulike funksjoner representerer næringens totale samfunnsnytte, og legger til grunn at en attraktiv landbruksnæring og aktiv matproduksjon over hele landet er et viktig grunnlag for å få løst sentrale samfunnsoppgaver på en god måte.

Komiteen mener norsk jordbruk både på kort og lang sikt skal bidra til å sikre forbrukerne en stabil og god matforsyning. Jordbruket skal produsere for å dekke etterspørselen etter varer det er naturlig grunnlag for å produsere i Norge, innenfor de til enhver tid gjeldende handelspolitiske rammer. Produksjonsmengden må tilpasses slik at markedet balanseres over tid. Maten skal produseres på en etisk akseptabel og økologisk og samfunnsmessig bærekraftig måte.”

2.2 Regjeringens politiske plattform

I Politisk plattform for flertallsregjeringen 2009-2013 heter det om landbruksområdet:

”En variert landbruks- og matproduksjon over hele landet

Landbruket spiller en viktig rolle for bosetting og sysselsetting i store deler av landet. Norsk landbruks viktigste rolle er å produsere trygg og ren mat for egen befolkning. De siste års matkriser viser betydningen av dette. Landbruks- og matpolitikken legger grunnlaget for næringer og opplevelser innen utmark, reiseliv, næringsmiddelindustri, åpne kulturlandskap og biologisk mangfold. Matjord er en begrenset ressurs som det er et nasjonalt ansvar å ta vare på for våre etterkommere. Målet er å opprettholde et levende og mangfoldig landbruk og et bærekraftig skogbruk over hele landet som gir attraktive arbeidsplasser og sikrer rekruttering. Med sikte på å legge grunnlaget for en framtidsrettet landbruks- og matpolitikk vil regjeringen gjennomgå landbruks- og matpolitikken i en egen stortingsmelding.

Regjeringen vil:

- videreutvikle inntekts- og velferdspolitikken i landbruket fra forrige periode
- gjennomgå landbruks- og matpolitikken i en egen stortingsmelding
- videreføre jordbruksforhandlingene og markedsordningene. Samvirkets rolle som markedsregulator og avtaker av norske råvarer fra hele landet skal sikres

- sikre et landbruk med en variert bruksstruktur over hele landet gjennom en klar distriktsprofil, og videreføre styrking av det grasbaserte husdyrholdet
- sikre et sterkt importvern som en viktig forutsetning for opprettholdelse av landbruksproduksjonen og en innovativ og offensiv norsk næringsmiddelindustri i hele landet. Norge skal arbeide internasjonalt for et internasjonalt rammeverk (EØS/WTO) som sikrer dette. Ved en eventuell ny WTO-avtale skal regjeringen ta i bruk alle de virkemidler avtalen gir til å sikre norsk landbruksproduksjon og norsk næringsmiddelindustri. Ved en slik avtale må det gis kompensasjon for tap av inntekt. Eventuell videreutvikling av våre avtaler med EU må utformes på en gjensidig fordelaktig basis innenfor partenes respektive landbrukspolitikk
- gjøre landbruket til en del av klimaløsningen ved å følge opp St. meld. nr. 39 (2008-2009). Vurdere virkemidler for å utvikle biogassanlegg og industrielle verdikjeder for bioenergi med basis i landbrukets ressurser står her sentralt
- følge opp høringsnotatet om jordvernpolitikken, deriblant vurdere en hjemmel for varig vern av dyrket jord
- stå fast på det unntaket som vi fikk i EØS-avtalen om at det er norske myndigheter som avgjør hvilke genmodifiserte produkter som kan utsettes, markedsføres og selges i Norge. Vi skal videreføre en restriktiv holdning
- øke landbruksbistanden for å styrke global matsikkerhet
- sikre en livskraftig reindriftsnæring i balanse med beiteressursene, og som medvirker til å opprettholde samisk egenart. Vi vil evaluere reindriftsforvaltningen
- at det skal være et mål at 15 prosent av matproduksjonen og matforbruket i 2020 skal være økologisk
- stimulere til økt satsing innenfor vare- og tjenesteproduksjon, matspesialiteter, grønt reiseliv, utmarksnæringer og ”inn på tunet”
- sikre grunnutdanning og videreutdanning i landbruket og øke konkurranse og innovasjonsaktiviteten i hele verdikjeden for mat og andre landbruksbaserte næringer gjennom økt satsing på kunnskap og forskning.”

Erklæringen omfatter spørsmål både innenfor og utenfor jordbruksavtalens ansvarsområde.

2.3 Stortingets behandling av tidligere jordbruksoppgjør

Ved behandlingen av jordbruksoppgjøret i 2009 (Innst. S. nr. 375 (2008-2009)), uttalte en samlet næringskomité:

”Komiteen er oppteken av at landbruket skal produsere trygg mat av høg kvalitet, med bakgrunn i forbrukarane sine preferansar. Landbruket skal produsere varer og tenester med utgangspunkt i næringa sine samla ressursar, og sikra langsiktig matforsyning. Komiteen syner til at landbruket og ressursane knytt til landbrukseigedomane spelar ei viktig rolle for sysselsetting og busetting i store deler av landet, og vil leggja til rette for at næringa kan utvikle seg på ei god måte framover. Komiteen viser til at jordbruket, i tillegg til å produsere mat, også medverkar til å produsere fellesgoder som livskraftige og levande bygder, og eit breitt spekter av miljø- og kulturgoder. Eit levande og variert landbruk over heile landet vil òg medverke til å oppretthalde eit ope kulturlandskap.

Komiteen er oppteken av å sikre lønsemda i landbruket og stimulera til eit aktivt landbruk med ein variert bruksstruktur over heile landet.

Fleirtalet i komiteen, alle unnateke medlemene frå Framstegspartiet og Høgre, viser til at jordbruksavtala bidreg til denne utviklinga gjennom ei markert satsing på det grasbaserte husdyrholdet, og ein klar distriktsprofil i verkemiddelbruken. Mangfaldet i storleik på bruka og produksjon spreidd over heile landet er eit fundament for landbruket sin legitimitet. Budsjettoverføringane over jordbruksavtala kan berre

forsvarast gjennom at distriktslandbruket blir oppretthaldt, og at landbruket også i åra som kjem skal produsere ein stor del av det norske matforbruket.

Komiteen er særleg oppteken av at rammevilkåra må vera langsiktige og stabile.

Fleirtalet i komiteen, alle unnateke medlemene frå Framstegspartiet, syner til at klimaendringane gjer matproduksjonen i verda meir ustabil, og at denne situasjonen saman med matvarekrisa og finanskrisa, bygger opp under verdien av det norske landbruket.

Flertallet mener at landbrukspolitikken må moderniseres gradvis med utgangspunkt i dagens opplegg med blant annet markedsordninger, geografisk differensiering i kvote- og tilskuddsordninger og bruk av handlingsrommet for tollvern slik at det blir mulig for bøndene og næringsmiddelindustrien å tilpasse seg utviklingen.”

Om produksjonsvolumet uttalte komiteen:

”Komiteen er også kjend med berekningar som viser at den norske befolkninga vil auke monaleg i åra som kjem. Av den grunn bør vi stimulera og leggja til rette for vekst i matproduksjon, på dei områder der me har naturgitte føresetnader.”

Om inntekt uttalte flertallet bl.a.:

”Eit anna fleirtal, medlemene frå Arbeidarpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet, har merka seg at jordbruksoppgjæret fører vidare den kursendringa i landbrukspolitikken som Regjeringa byrja gjennom avtale i 2006, m.a. ved å leggje til rette for ei klar nivåheving av inntekta.”

Om miljø uttalte flertallet i komiteen, alle unntatt medlemmene fra Fremskrittspartiet bl.a.:

”Fleirtalet viser til at landbruket er heilt sentralt for å produsere rein og trygg mat på ein bærekraftig måte, ta vare på det biologiske mangfaldet og oppretthalde det verdifulle kulturlandskapet. Samtidig står landbruket overfor ei rekkje miljøutfordringar, noko som medfører at jordbruket må utviklast i ei meir miljøvenleg retning.”

2.4 Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi

Utviklingen i norsk økonomi

Aktiviteten i internasjonal økonomi er på vei opp igjen etter at finanskrisen førte til det sterkeste tilbakeslaget siden andre verdenskrig. Arbeidsledigheten økte til svært høye nivåer i mange land. Finansmarkedene fungerer bedre, og både handel og økonomisk aktivitet har tatt seg opp. Oppgangen har vært sterkest i framvoksende økonomier som Kina og India, men også i USA og euroområdet har veksten økt. Raske og kraftige tiltak fra myndighetene har bidratt til oppgangen. Situasjonen bedret seg markert gjennom fjoråret, mens det de siste månedene har vært tegn til en viss avdemping i veksten, særlig i euroområdet og Japan. Usikkerheten er fortsatt stor til utviklingen framover, bl.a. knyttet de store utfordringene flere land står overfor med hensyn til offentlige budsjettunderskudd og gjeld.

Norge har klart seg bedre enn de fleste andre land gjennom den internasjonale finanskrisen. Etter nedgang i 2. halvår 2008 og inn i 2009 tok den økonomiske aktiviteten seg

opp igjen fra 2. kvartal i fjor. Aktiviteten i petroleumssektoren har holdt seg godt oppe og bidratt til økt aktivitet også i fastlandsøkonomien. I tillegg har myndighetens tiltak, herunder Regjeringens finanspolitiske tiltak, Norges Banks rentenedsettelse og tiltakene rettet mot finansmarkedene vært viktige for utviklingen i norsk økonomi. Mens våre handelspartnere opplevde en nedgang i BNP på over 3 pst. i 2009, var nedgangen i Norge på 1,5 pst. For 2010 ble det i Nasjonalbudsjettet 2010 anslått en oppgang i fastlandsøkonomien på 2,2 pst., om lag på linje med anslaget for gjennomsnittet av våre handelspartnere. Det ble samtidig anslått en gradvis videre oppgang i 2011. Sysselsettingen har falt noe i denne tiden, og arbeidsledigheten har steget noe. Ifølge Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelse er ledigheten nå like i overkant av 3¼ pst., som fortsatt er lavt sammenliknet med andre land og klart under gjennomsnittet for de siste 20 årene.

Noen sektorer er imidlertid blitt hardt rammet også i Norge. Lavere etterspørsel og priser i markedene for viktige norske eksportprodukter har, sammen med et høyt kostnadsnivå i Norge, bidratt til å gjøre situasjonen svært krevende for mange konkurranseutsatte virksomheter. Lønnskostnadene for ansatte i industrien i Norge var i 2009 hele 36 pst. over nivået hos våre handelspartnere i EU. Dette skyldes i hovedsak høyere lønnsvekst i Norge enn hos handelspartnerne over flere år, men også at kronen har styrket seg.

De store utfordringene for konkurranseutsatt sektor har stått sentralt i årets inntektsoppgjør, som nå er godt i gang. Det er fram til nå oppnådd enighet sentralt i flere viktige oppgjør i privat sektor innenfor økonomiske rammer på anslagsvis 2½ - 3¼ pst. Dette er lavere enn i de foregående årene, men fortsatt over det som kan ventes hos våre handelspartnere. Oppgjørene i offentlig sektor er gått til mekling. Regjeringen har i sin politiske plattform understreket behovet for å støtte opp om frontfagsmodellen for å understøtte en lønnsvekst i Norge som er bærekraftig for konkurranseutsatt sektor over tid.

Den økonomiske politikken

Regjeringen legger handlingsregelen til grunn for budsjettpolitikken. Handlingsregelen er en strategi for jevn og gradvis økning i bruken av petroleumsinntekter til et nivå som kan opprettholdes over tid. Samtidig skal bruken av petroleumsinntekter det enkelte år tilpasses konjunktursituasjonen. Rammeverket legger således til rette for å bruke budsjettet til å stabilisere utviklingen i norsk økonomi, både på kort og lang sikt.

Den fleksibiliteten handlingsregelen gir var vært nødvendig å utnytte i 2009. For å dempe virkningen av finanskrisen og tilbakeslaget internasjonalt var det riktig å legge finanspolitikken om i kraftig ekspansiv retning. Samtidig har den aktive finanspolitikken brakt bruken av oljeinntekter opp på et høyt nivå. Etter hvert som situasjonen i norsk økonomi normaliseres må bruken av oljeinntekter bringes tilbake til 4-prosentbanen for forventet avkastning av Statens pensjonsfond utland. Fortsatt høy bruk av oljepenger framover vil isolert sett bidra til at renten i Norge må settes høyere enn det som ellers ville vært tilfelle. Det kan slå ut i en sterkere krone, som svekker konkurranseutsatt sektor. Også hensynet til generasjonskontrakten og langsiktig bærekraft i budsjettpolitikken tilsier at vi demper bruken av oljeinntekter i årene framover.

Regjeringen fører en politikk som bygger på rettferdighet og fellesskap. Basert på den nordiske modellen vil Regjeringen fornye og utvikle de offentlige velferdsordningene og bidra til et arbeidsliv der alle kan delta. Regjeringen vil legge til rette for økt verdiskaping og for utvikling over hele landet innenfor rammer som sikrer at kommende generasjoners muligheter for å dekke sine behov ikke undergraves. Dette krever en ansvarlig politikk med vekt på natur- og miljøhensyn, en langsiktig forvaltning av nasjonalformuen, et bærekraftig pensjonssystem og en sterk offentlig sektor. Alle disse delene må virke sammen for at vi skal klare å nå disse målene.

3 Utviklingen i jordbruket

3.1 Innledning

Dette kapitlet belyser utviklingen i jordbruket i forhold til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Det er ikke mulig å avlese virkningene av den løpende politikken i utviklingen fra år til år. Virkningen av endringer i virkemiddelbruken vil først vise seg over tid. Videre vil det i de fleste sammenhenger ikke være mulig å vurdere utviklingen i relasjon til enkeltvirkemidler, da utviklingen i jordbruket må vurderes i forhold til den helhetlige virkemiddelbruken. For jordbrukere som selvstendig næringsdrivende er det mange forhold, også utenfor forhandlingene, som påvirker inntektene og den løpende tilpassningen det enkelte år.

Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) har som hovedoppgave å legge fram og bearbeide et grunnlagsmateriale for jordbruksoppgjøret. Materialet består av følgende tre rapporter:

- Totalkalkylen for jordbruket: Jordbrukets totalregnskap og budsjett. Beregningene viser registrerte og normaliserte tall for inntekter, kostnader, arbeidsforbruk og vederlag til arbeid og egenkapital.
- Referansebruksberegninger for jordbruket: Beregningene er basert på driftsgranskninger og brukes til å vurdere utslag av et oppgjør for ulike produksjoner, distrikter og bruksstørrelser.
- Resultatkontrollen for gjennomføringen av landbrukspolitikken: Her rapporteres det om utviklingen innenfor sentrale områder.

For mer utfyllende statistikk vises det til disse publikasjonene.

Datagrunnlaget

Inntektsutviklingen for jordbruket vurderes i avtalesammenheng med utgangspunkt i normaliserte regnskaper i Totalkalkylen, inkludert inntektsverdien av jordbruksfradraget ved ligningen. Totalkalkylen omfatter inntekter fra tradisjonelt jord- og hagebruk, og inkluderer strukturendringer. Inntekter, kostnader og arbeidsforbruk knyttet til skogbruk og en del tilleggsnæringer er ikke med i Totalkalkylen, med unntak av kjøreinntekter for maskiner som er kostnadsført i totalregnskapet. Totalkalkylen gir derfor ikke et fullstendig bilde av utviklingen i landbruksbefolkningens samlede næringsinntekter.

Totalkalkylen er et sektorregnskap for selvstendig næringsdrivende og kan ikke ha samme presisjonsnivå som lønnsstatistikk. I tillegg kan revisjon av dataserier med grunnlag i nye data og endring av beregningsprinsipper gjøre at både beregnet inntektsnivå og inntektsutvikling endres mellom beregningsår. I årets beregning har Budsjettnemnda revidert seriene bl.a. for grønnsaker, plantevernmidler, bensin og gjødsel. Dette har gjort at inntekten i 2008 er beregnet å være høyere enn i fjorårets materiale.

3.2 Inntektsutviklingen for jordbruket

Fra 2006 til 2010 har bruttoinntektene i jordbruket økt med over 5 ½ mrd. kroner, etter at de lå rundt 30 mrd. kroner i en årrekke. Kostnadene, utenom renter, har økt med 3 ¼ mrd.

kroner. Fra 2008 til 2010 øker bruttoinntektene med 2,2 mrd. kroner, som følge av økte produsentpriser og tilskudd. Kostnadene øker med 1,2 mrd. kroner, slik at vederlaget til arbeid og kapital øker med 1 mrd. kroner, iflg. Budsjettnemnda. Normalisert realrentekostnad reduseres i samme periode med nesten 1,2 mrd. kroner, slik at resultatmålet 'Vederlag til arbeid og egenkapital' øker med 2,2 mrd. kroner.

Tabell 3.1 viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital fra 2008 til budsjetterte tall for 2010 i følge Budsjettnemndas normaliserte regnskaper.

Tabell 3.1 Utviklingen i inntekter og kostnader i mill. kroner, samt vederlag til arbeid og egenkapital i kroner per årsverk i flg. Budsjettnemndas normaliserte regnskaper.

	2008	2009	2010	08/09 Endring	09/10 Endring
Produksjonsinntekter	24 204	25 117	25 576	3,8 %	1,8 %
Direkte tilskudd	9 137	9 444	9 942	3,4 %	5,3 %
Sum inntekter	33 341	34 560	35 518	3,7 %	2,8 %
Driftskostnader	15 793	16 577	16 735	5,0 %	1,0 %
Kapitalkostnader, ekskl. renter	6 281	6 427	6 506	2,3 %	1,2 %
Sum kostnader, ekskl. renter	22 074	23 004	23 241	4,2 %	1,0 %
Vederlag til arbeid og kapital	11 267	11 557	12 277	2,6 %	6,2 %
Realrente på lånt kapital	1 499	772	327	-48,5 %	-57,6 %
Vederlag arbeid og egenkapital	9 768	10 785	11 950	10,4 %	10,8 %
Antall årsverk	59 600	57 900	56 400	-2,9 %	-2,6 %
Vederlag arbeid og egenkapital	163 900	186 300	211 900	13,7 %	13,7 %
Virkning av jordbruksfradraget	21 400	22 500	24 500	5,1 %	8,9 %
Vederlag til arbeid og egenkapital inklusive virkning av jordbruksfradraget	185 300	208 800	236 400	12,7 %	13,2 %

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket

Årets beregninger viser en inntektsøkning fra 2008 til 2009 på 12,7 pst., eller 23 500 kroner per årsverk. Fra 2009 til 2010 budsjetteres det med en inntekstøkning på 13,2 pst., tilsvarende 27 600 kroner per årsverk. For perioden 2008 til 2010 er inntektsøkningen om lag som lagt til grunn i avtalen i fjor.

Inkludert virkningen av jordbruksfradraget økte inntektene med 3,3 pst. per årsverk fra 2007 til 2008, eller litt over 3 pst. I fjorårets materiale var det beregnet en reduksjon på 1,4 pst.

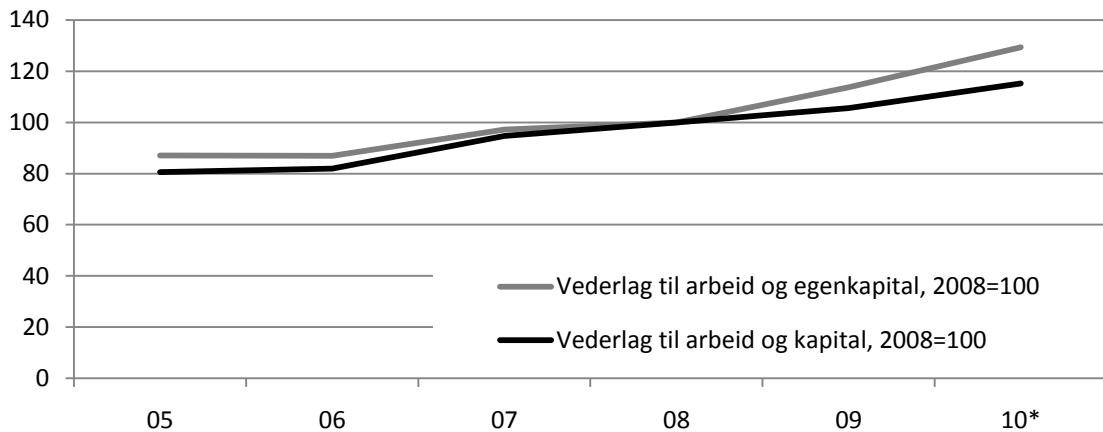
For perioden 2000 til 2010 er gjennomsnittlig inntektsøkning per årsverk beregnet til 4,1 pst. per år. For siste 5-årsperiode er veksten 9,0 pst. per år. Økningen for andre grupper har for disse periodene vært hhv. 4,5 pst. og 4,7 pst.

Volumet av produksjonen reduseres med 1,3 pst. i 2009, mens Budsjettnemnda budsjetterer med en økning på 0,6 pst. i 2010. Produsentprisene økte med 5,0 pst. i 2009 og budsjetteres å øke med 0,9 pst. i 2010. Produksjonskostnadene omtales i kapittel 3.4.

Den enkelte næringsutøver i jordbruket vil imidlertid ikke nødvendigvis kjenne seg igjen i tallene fra Budsjettnemndas totalregnskap. Totalkalkylen er et sektorregnskap for alle produksjoner, inkluderer strukturendringer og det er selvsagt betydelig variasjon rundt gjennomsnittet, også innen produksjoner. Videre vurderes ofte resultatet i enkeltforetak på

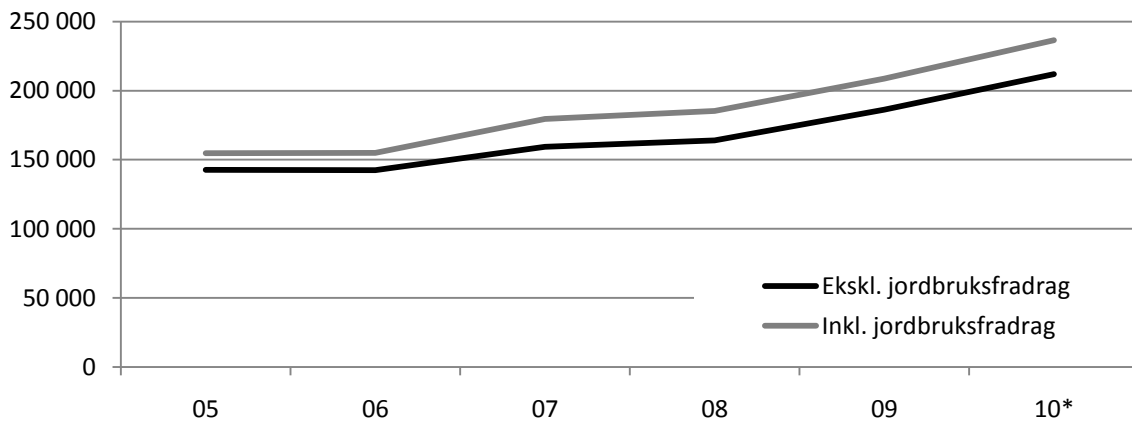

resultatmålet ”driftsoverskudd” i driftsregnskapet eller ”næringsinntekt” i skatteregnskapet. Dette er resultatmål før rentekostnadene er trukket fra (jf. Figur 3.1) og renten faller mye fra 2008 til 2010. Disse resultatmålene er også på nivå før skatt, og i forhandlingssammenheng inkluderes beregnet inntektsverdi av jordbruksfradraget, som i gjennomsnitt har en verdi på 21 400 kroner per årsverk for 2008, og 24 500 i budsjettet for 2010 (jf. Figur 3.2). Videre tas det i forhandlingssammenheng også hensyn til endring i arbeidsforbruket, når det beregnes inntektsutvikling per årsverk.

Figur 3.1 Resultatmål per årsverk f.o.m. 2005, før og etter at rentekostnader i drifta er trukket fra. Indeks, 2008=100.

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket

Figur 3.2 Inntekt per årsverk f.o.m. 2005, med og uten virkning av jordbruksfradrag ved skatteligningen. Normalisert regnskap.

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket

Referansebrukene

Tabell 3.2 viser Budsjettnemndas beregninger av vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for referansebrukene i årene 2008 til 2010.

Tabell 3.2 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk på referansebrukene. Inntektsverdi av jordbruksfradraget ved ligningen er lagt til. Kroner og prosentvis endring.

	2008	2009	2010	08/09	09/10	08/10
Melk og storfeslakt, 20 årskyr	229 100	250 900	274 100	10 %	9 %	20 %
Korn, 333 dekar korn	180 900	142 900	170 800	-21 %	20 %	-6 %
Sau, 136 vinterfôra sau	179 700	184 800	211 700	3 %	15 %	18 %
Melkegeit, 87 årsgeiter	242 500	269 400	295 700	11 %	10 %	22 %
Svin og korn	306 400	270 400	292 600	-12 %	8 %	-5 %
Egg og planteprodukter	269 500	300 900	299 600	12 %	0 %	11 %
Poteter og korn	292 500	272 200	321 900	-7 %	18 %	10 %
Storfeslakt/ammeku, 25 ammekyr	135 900	158 500	185 500	17 %	17 %	36 %
Frukt/bær og sau	236 500	253 600	283 100	7 %	12 %	20 %
Fjølfekjøtt og planteprodukter	384 700	323 800	372 100	-16 %	15 %	-3 %
Økologisk melk/storfeslakt, 20 årskyr	246 700	278 000	286 300	13 %	3 %	16 %

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket

Referansebruket med storfeslakt og ammeku viser relativt sett den største økningen i inntekt fra 2008 til 2009, mens korn viser den største reduksjonen. Bruk med korn viser den største økningen fra 2009 til 2010, mens bruk med egg og planteprodukter har den dårligste utviklingen.

For toårsperioden fra 2008 til 2010 under ett viser referansebrukene svakere inntektsutvikling enn normaliserte regnskaper. En viktig forklaring ligger i at avskrivningene i NILFs driftsgranskinger beregnes etter historiske kostnader og at lånt kapital godtgjøres med betalt nominell rente. I Totalkalkylen inflasjonsjusteres kapitalsaldoen før beregning av kapital slit og lånt kapital godtgjøres med normalisert realrente. Det gir ulik utvikling mellom enkeltår. Samtidig er inntektsnivået høyere i referansebrukene. Det henger også sammen med at deltagerbrukene er rekruttert blant de 60 pst. av jordbruksforetakene som har størst driftsomfang.

3.3 Lønnsutvikling for andre grupper

Tabell 3.3 viser lønnsutviklingen fra 2007 til 2008, samt for perioden 1998-2008 for to grupper i samfunnet. Tallene er hentet fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene og Statistisk sentralbyrå. Inntektsutviklingen for selvstendige næringsdrivende er ikke tatt med. Det skyldes at det statistiske materialet er svakere for næringsdrivende og normalt vil svinge mer enn for grupper av lønnstagere.

Tabell 3.3 Årslønnsvekst i prosent for alle grupper og for to hovedgrupper av lønsmottakere

	Gj.snitt		Gj.snitt		Vekst 08-09
	I alt 99-09	per år 99-09	I alt 04-09	per år 04-09	
Årslønn ¹ alle grupper	56,9	4,6	25,4	4,6	4,1
Årslønn ² NHO-bedrifter i industrien, arbeidere og funksjonærer	58,4	4,7	26,3	4,8	4,2
Årslønn ³ offentlig forvaltning	59,4	4,8	25,9	4,7	4,6

¹ Den samlede lønn (ekskl. overtidsgodtgjørelse) en lønnstaker vil oppnå i løpet av et år, dersom vedkommende har utført ett fullt normalt årsverk. Det forutsettes at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner mv.

² Ekskl. helseforetakene.

³ Lønn ekskl. arbeidsgiveravgift. Dette innebærer lønn inkl. overtidsgodtgjørelse, naturallønn og sosiale ytelser som lønnstakerne mottar.

Kilde: Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene og Statistisk sentralbyrå

3.4 Kostnadsutvikling

Som det går fram av Tabell 3.1, har kostnadene i jordbruket, ekskl. renter økt med nesten 1,2 mrd. kroner fra 2008 til 2010. Økningen var 4,2 pst. fra 2008 til 2009 og 1,0 pst. i fra 2009 til 2010. Kostnadsøkningen i 2009 er særlig knyttet til prisøkningen på gjødsel og kraftfôr. Kraftfôrkostnadene økte med 7,3 pst. i 2009, og er budsjettert opp med 3 pst. i 2010. For 2009 skyldes kostnadsøkningen prisøkning knyttet til internasjonal prisvekst og kornprisøkning i jordbruksavtalen, mens økningen i 2010 skyldes både prisøkning og volumøkning knyttet til økt produksjon. Energikostnadene falt med 12,7 pst. i 2009 og budsjetteres å øke med vel 10 pst. i 2010.

Veid gjennomsnittspris for NPK-gjødsel kostnadsført på 2009 økte med 85 pst. For 2010 er det budsjettert med en veid prisreduksjon på 33 pst. Den sterke prisvariasjonen på gjødsel ga betydelig hamstring i forkant av prisveksten. Det er dermed forskyvninger mellom tidspunkt for innkjøp, som framgår av omsetningsstatistikken, og forbruket disse årene i forhold til det normale. Budsjettnemnda har derfor regnskapsført 65 000 tonn gjødsel som normalt ville vært regnskapsført på 2008 på regnskapsåret 2009. I fjorårets materiale var denne hamstringen anslått til 50 000 tonn.

For 2010 er det budsjettert med forbruk av vel 450 000 tonn gjødsel. Det er en klart lavere total mengde enn det som var vanlig før prisoppgangen. Brukernes tilpasninger ved overganger mellom rene/rike N-typer og fullgjødseltyper, hamstring og utsatt innkjøp av gjødsel til overgjødning, medfører at endringen i forbruket, målt ved kg verdstoff, likevel er langt mindre enn endringen i antall kg gjødsel isolert sett tilsier. I Tabell 3.4 nedenfor er antall kg verdstoff N, P og K satt opp per dekar jordbruksareal.

Tabell 3.4 Næringsforbruk av nitrogen, fosfor og kalium

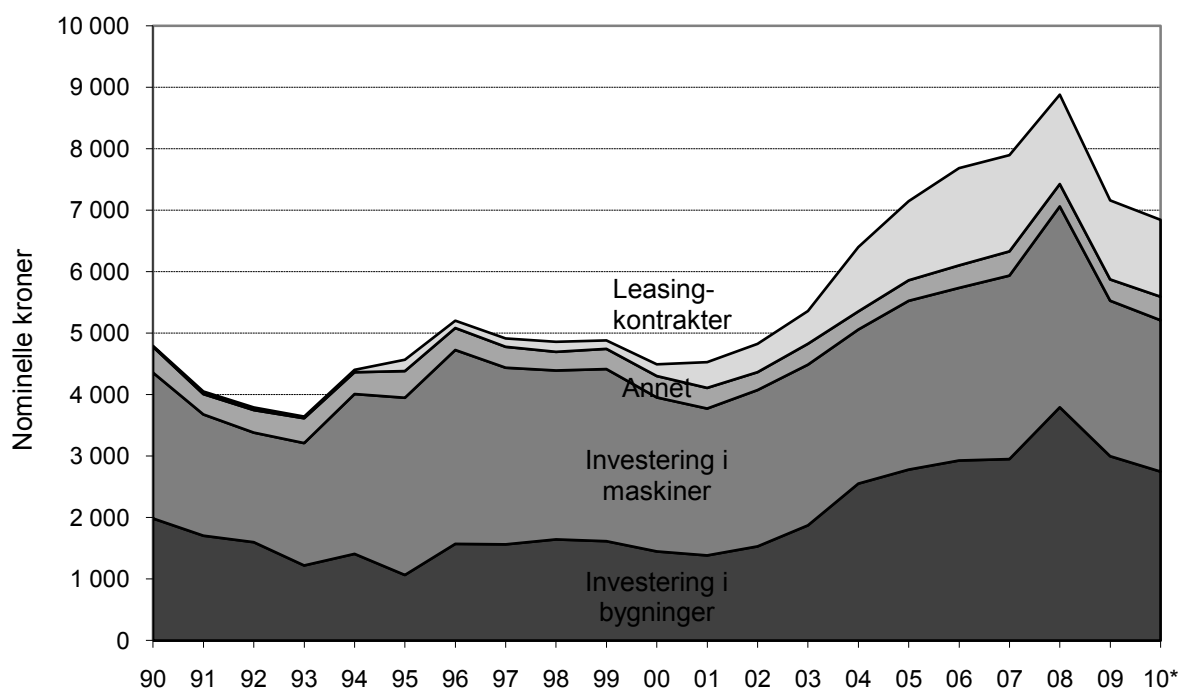
	Jordbruksareal	Nitrogen		Fosfor		Kalium		Verdistoff
	Daa	Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	Tonn
2003/04	10 397	105 096	10,1	12 786	1,2	46 281	4,5	164 163
2004/05	10 354	106 882	10,3	12 660	1,2	45 926	4,4	165 468
2005/06	10 345	104 088	10,1	12 431	1,2	45 359	4,4	161 878
2006/07	10 320	107 588	10,4	12 155	1,2	45 253	4,4	164 996
2007/08	10 245	103 027	10,1	11 656	1,1	43 810	4,3	158 493
2008/09 ¹	10 152	99 441	9,8	8 948	0,9	34 876	3,4	143 265
2009/10	10 080	100 661	10,0	8 968	0,9	36 625	3,6	146 254

¹ Inkl. verdistoff av 65 000 tonn hamstret fra 07/08.

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket

Investeringene

Figur 3.3 viser at bruttoinvesteringene i nominelle verdier har økt med om lag 90 pst. fra 2000 til 2008, mens den fra 2008 til 2010 er redusert med nesten 23 %. I perioden 2000-2008 var volumveksten i investeringene på nesten 34 pst. Inngåtte leasingkontrakter, ekskl. rentene, er da inkludert. Etter toppen i 2008 er investeringsvolumet budsjettert vel 25 pst. lavere i 2010, og til det nivået investeringsvolumet lå på 90-tallet og første halvdel av 2000-tallet.

Figur 3.3 Utvikling i bruttoinvesteringer. Løpende kroner.

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket

3.5 Arealutviklingen

I perioden 1989-1999 økte det registrerte jordbruksarealet med 4,4 pst. Denne utviklingen har senere flatet ut, og i perioden 1999-2009 er det estimert en reduksjon i totalt jordbruksareal på ca. 2 pst., jf. Tabell 3.5 Registrert totalareal var på sitt høyeste i 2001 og er siden

da redusert med om lag 2 ¼ pst. Nedgangen i jordbruksareal skyldes i all hovedsak reduksjon i arealet med korn og oljevekster og andre åpenåkervekster. Arealet med eng og beite har økt i perioden 1999-2007, men har hatt nedgang fra 2007-2009.

Fra 2005 har nytt digitalt kartgrunnlag vært tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstilskudd. Ved søknadsrunden 31.7.2009 var ca. 180 kommuner med i alt 5,370 mill. dekar jordbruksareal, først og fremst i sentrale jordbruksområder, omfattet av det nye kartgrunnlaget. Tall fra Statens landbruksforvaltning (SLF) viser at arealmålingene fra nytt kartverk i disse kommunene i perioden 2005-2009 innebar en engangsreduksjon i arealet på i gjennomsnitt 2,5 prosent. Det vil si at arealet i de 180 kommunene er redusert med nær 140 000 dekar som følge av nye arealmålinger. Fra 2005 har det vært en nedgang i totalarealet på 202 000 dekar. Dette kan tyde på at den resterende nedgangen, differansen mellom nedgangen på 202 000 dekar og 140 000 dekar, skyldes dermed andre årsaker.

Tabell 3.5 Utviklingen i jordbruksareal fordelt på ulike vekster, 1000 dekar

	1989	1999	2007	2008	2009	Endring 1999-2009
Korn- og oljevekster	3 530	3 345	3 181	3 135	3 109	-7,05 %
Eng og beite	5 541	6 387	6 651	6 632	6 582	3,04 %
-herav ikke fulldyrket	1 096	1 511	1 746	1 750	1 753	16,00 %
Andre vekster	871	650	488	473	461	-28,99 %
Jordbruksareal i drift i alt	9 942	10 382	10 320	10 241	10 152	-2,22 %

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket

3.6 Utviklingen i sysselsetting i jordbruket

Jordbruket sto for 2,6 pst. av samlet sysselsetting i 2009, mot 5,5 pst. i 1990. I tillegg leverer mange foretak varer og tjenester til landbruket, og det er en omfattende virksomhet knyttet til foredling og omsetning av landbruksvarer.

Tabell 3.6 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter i drift og antall årsverk siden 1979. På 90-tallet var den gjennomsnittlige årlige nedgangen i antall årsverk 2,4 pst. Etter 2000 har den årlige nedgangen vært klart høyere.

Etter 2005 viser tallene fra Budsjettnemnda en redusert avgangstakt for både antall årsverk og antall jordbruksbedrifter. Det anslås en reduksjon i antall årsverk fra 2008 til 2009 på 2,9 pst. og fra 2009 til 2010 på 2,6 pst. Fra 2010 til 2011 anslår Budsjettnemnda en reduksjon i antall årsverk på om lag 2,5 pst.

Tabell 3.6 Antall jordbruksbedrifter og årsverk i 1000 stk. for landet, 1979-2009

År	1979	1989	1999	2003	2008	2009	2010*
Antall jordbruksbedrifter	125,3	99,4	70,7	58,2	48,8	47,6	46,6
Antall årsverk	134,6	101,2	81,6	72,1	59,6	57,9	56,4

* Foreløpige tall

** Budsjett

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket

3.7 Strukturutvikling

I perioden 1989 til 2009 har totalt antall jordbruksbedrifter gått ned med 52 pst. (fra 99 400 til 47 600). Gjennomsnittlig antall dekar per jordbruksbedrift har økt fra 100 dekar i 1989 til 213 dekar i 2009. Siden 1999 har en stadig større andel av de jordbruksbedriftene som går ut av drift hatt mer enn 200 dekar jord.

Det har vært en vesentlig strukturendring i alle produksjoner. I 2009 var det 12 480 jordbruksbedrifter med melkeproduksjon, når samdrifter regnes som én bedrift, mens antall eiendommer med aktiv melkekvote var 15 330. Dette innebærer en reduksjon i antall bedrifter med melkeproduksjon på 46 pst. i perioden 1999 til 2009. Gjennomsnittlig antall melkekyr per melkebruk økte fra 14 i 1999 til 21 i 2009. I 2007 hadde 5,2 pst. av melkeprodusentene over 240 000 liter i kvote, mens denne andelen har økt til 9,4 pst. i 2009.

Antallet samdrifter med melkeproduksjon økte raskt fram til 2008, for så å gå ned. Nedgangen skyldes i all hovedsak innføringen av kvoteleie fra 1. mars 2009, gjennom jordbruksoppkjøret i 2008. Ved kvoteårets start i 2008 var det registrert 2 068 samdrifter, mens det ved samme tidspunkt i 2010 var registeret 1 686 samdrifter. Dette er en reduksjon på 382 samdrifter på to år. Per 01.03.10 utgjorde samdrifter 14 pst. av alle foretak med melkeproduksjon. 64 pst. av samdriftene består av 2 eiendommer.

Antall dekar per bruk i kornproduksjon økte fra 150 dekar til 220 dekar fra 1999 til 2009. I samme periode økte gjennomsnittbesetningen i saueholdet fra 42 til 60 sauer per bruk. Antallet verpehøner per bruk økte fra 783 til 2 275 fra 1999 til 2009, mens gjennomsnittlig besetningsstørrelse for jordbruksbedrifter med avlsgris har økt fra 27 til 62 purker per bedrift i samme periode.

Arealet til jordbruksbedrifter som går ut av drift, overtas i stor grad av andre jordbruksbedrifter og i hovedsak ved leie, men statistikken viser ikke ubetydelig regional variasjon. Andelen leid areal er i gjennomsnitt om lag 40 pst. SLFs registrering av jordleiepriser viser at leieprisene for arealer til korn- og potetdyrking har økt siden 2000, mens prisene ellers har holdt seg på samme nivå eller gått ned jf. Tabell 3.7

Tabell 3.7 Jordleieindeks for hver enkelt driftsform, 2003 – 2008 (2000 = 100)

År	2000	2002	2004	2006	2008	2009
Grasdyrking	100	81	86	95	92	100
Korndyrking	100	96	95	105	105	110
Grønnsakdyrking	100	85	91	103	99	95
Potetdyrking	100	91	87	106	117	112
Kulturbeite	100	92	87	104	92	92

Kilde: Statens landbruksforvaltning

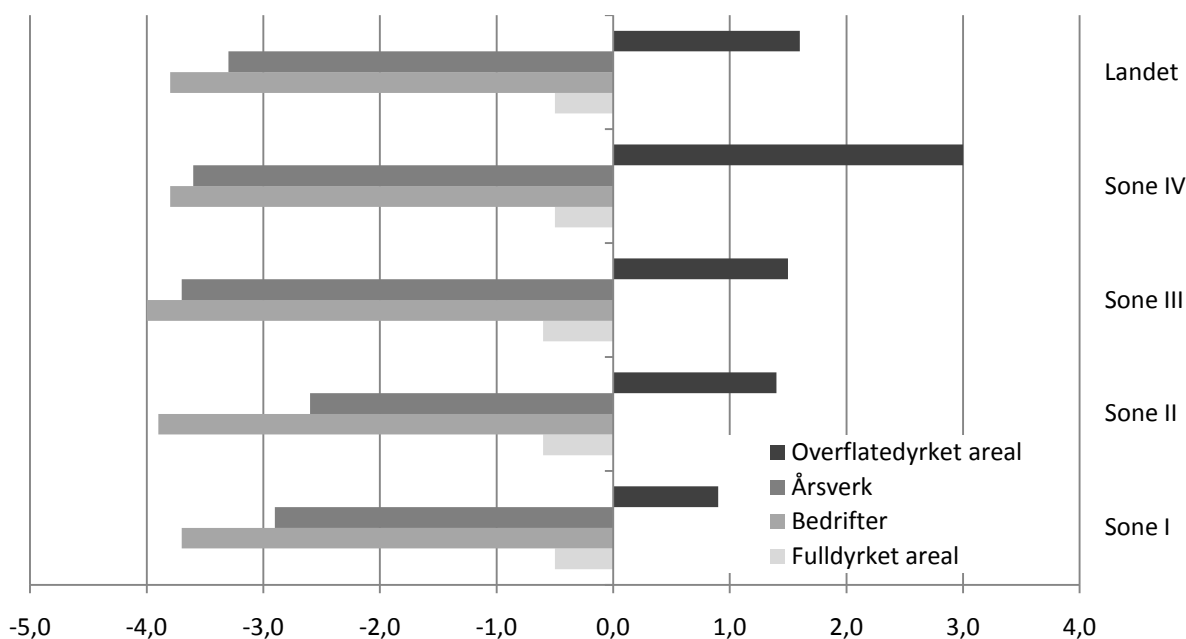
3.8 Geografisk utvikling

Fordelingen av antall jordbruksbedrifter har holdt seg forholdsvis stabil mellom regioner siden 1989. Fra 1999 til 2009 har den årlige prosentvise reduksjonen likevel vært størst i Agder og Telemark (-4,8 %), Vestlandet (-4,5 %) og i Nord-Norge (-4,4 %). I 2009 var ca. 38 pst. av alle bruk lokalisert på Østlandet, 8 pst. i Agder og Telemark, 10 pst. i Rogaland, 21 pst. på Vestlandet, 15 pst. i Trøndelag og 9 pst. i Nord-Norge.

Reduksjonen i totalt jordbruksareal i drift fra 1999 til 2009 har først og fremst skjedd på Vestlandet, i Agderfylkene og i Nord-Norge, som har hatt en reduksjon på mellom 5 og 8 pst. Generelt har det vært en nedgang i åpenåkerarealer og en økning i eng og beitearealer.

Reduksjonen i arbeidsforbruk viser ikke markante forskjeller om kommunene deles inn etter sentralitet eller etter virkeområde for distriktpolitiske virkemidler. Men, materialet viser at den største prosentvise reduksjonen i arbeidsforbruk i jordbruket de siste 10 årene har skjedd i de typiske primærnæringskommunene og i sone III og IV i virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. Det kan ha sammenheng med at melkeproduksjonen veier tungt i disse kommunene og at strukturendringene har gått raskere i melkeproduksjonen etter 2000. Figur 3.4 viser årlig prosentvis endring i arbeidsforbruk, antall bedrifter og areal i perioden 1999-2009, i virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler.

Reduksjonen i fulldyrket areal er i praksis like stor i de fire sonene, mens økningen i overflatedyrket areal er minst utenfor virkeområdet hvor en større andel av arealet er åpen åker. Figur 3.4 viser årlig prosentvis endring i arbeidsforbruk, antall bedrifter og areal i perioden 1999-2009, i virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler.

Figur 3.4 Årlig prosentvis endring i arbeidsforbruk, antall bedrifter og areal i perioden 1999-2009, i virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler.

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket

Vestlandet har hatt den svakeste produksjonsutviklingen, og også størst reduksjon i arbeidsforbruket. Tabell 3.8 viser endringen i relativ fordeling av husdyr siste 10 år på fylkesnivå. De største endringene er økningen i kyllingproduksjonen i Trøndelags-fylkene og Rogalands økning i andelen av sau, avlspurker og kylling.

Tabell 3.8 Endring i relativ fordeling av husdyr fra 31.12.1998-1.1.2009.

	Melkekyr	Ammekyr	Sau	Avlspurker	Kylling
Østfold	0	-2,1	-0,1	0,9	-10
Akershus og Oslo	-0,3	-2,5	0,1	-0,8	-2,4
Hedmark	0,1	0,1	-0,3	-0,2	-0,9
Oppland	0,5	3,1	0,4	-1,6	-0,3
Buskerud	-0,2	1	-0,5	0	-1,4
Vestfold	0	-0,6	0,1	-1,1	-2,9
Telemark	-0,1	-0,1	-0,1	0,4	-0,6
Aust-Agder	0	0	-0,7	-0,2	0
Vest-Agder	-0,1	0,9	-0,6	0,4	-0,8
Rogaland	1,2	-0,5	4,1	3,4	5,4
Hordaland	-0,4	-0,9	-1,2	-0,1	-1,3
Sogn og Fjordane	-0,2	-0,2	-2,0	-0,1	-0,3
Møre og Romsdal	-0,4	-0,3	-0,4	0,1	-0,1
Sør-Trøndelag	-0,3	0,2	0,5	-1,4	7,1
Nord-Trøndelag	0,3	0,1	-0,4	0,1	8,6
Nordland	0	1,3	1,2	0,6	0
Troms	-0,1	0,5	0,0	-0,3	0
Finnmark	0,1	0,1	-0,1	-0,2	0

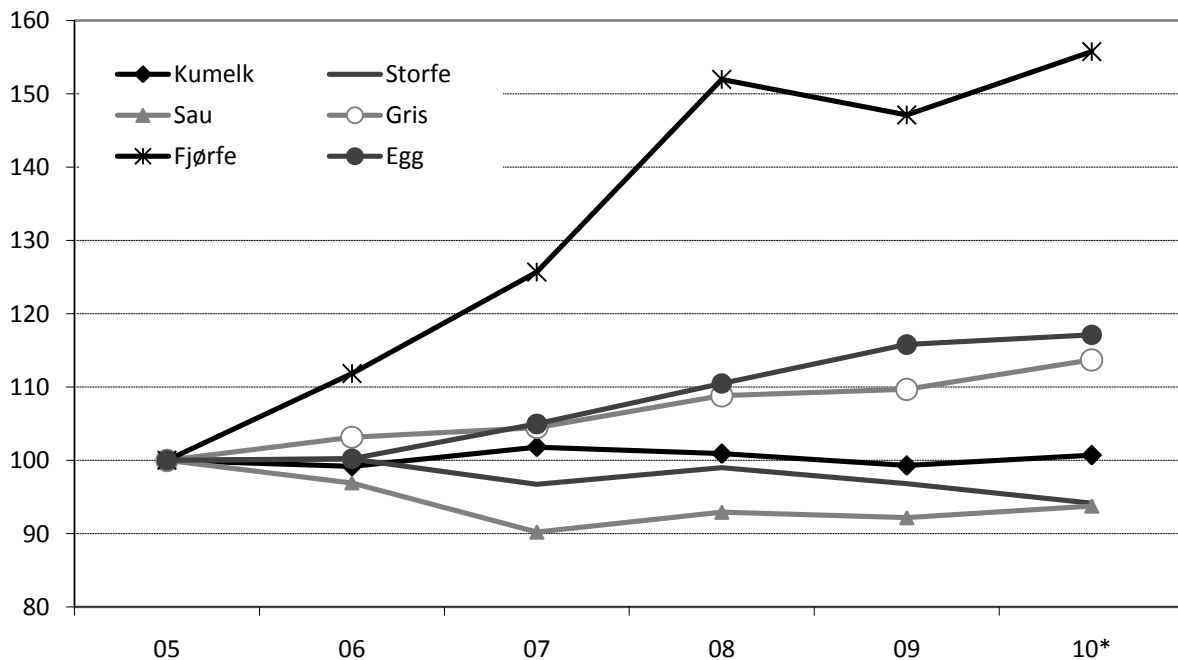
Kilde: SLF. Hordaland og Rogaland er korrigert for flytting av Ølen kommune.

3.9 Produksjons- og markedsutvikling

Det siste tiåret har produksjonsvolumet i jordbruket økt med ca 6 pst., mens økningen de siste 5 årene har vært ca 3 pst., iflg. normalisert regnskap. Det er produksjonen av husdyrprodukter som øker, mens produksjonen av planteprodukter er litt fallende. Produksjonen av plante- produkter varierer naturlig mer enn husdyrprodukter og enkelte mindre kulturer i hagebruks- sektoren normaliseres heller ikke, hvilket også bidrar til høye produksjonstall for 2008. Produksjonsøkningen de siste 5 årene har vært størst for kraftfôrbaserte produksjoner, spesielt fjørfekjøtt som har økt med over 50 pst. og i takt med raskt økende etterspørsel. Produksjons- utviklingen har vært svakest for storfe og sau/lam, men etter en periode med fallende sauetall, regner Budsjettnemnda med økning i sauetallet igjen.

Fra 2008 til 2009 regner Budsjettnemnda imidlertid med en reduksjon i produksjonen på 1,2 pst, men produksjonen budsjetteres å øke med 0,6 pst. i 2010. Figur 3.5 viser produksjons- utviklingen for husdyrprodukter fra 2005 til 2010.

Figur 3.5 Produksjonsutvikling for husdyrprodukter fra 2005 til 2009. Indekser fra normalisert regnskap, 2005=100.

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket

De siste årene har råvaremarkedene, med noe variasjon, vært i rimelig god balanse. For storfe og sau har kombinasjonen av prisøkning og endringer i etterspørselen ifbm. med finanskrisen bidratt til at underdekning har snudd til markedsbalanse/overskudd. For 2010 prognoseres det med overskudd for målprisvarene sau/lam, svin og egg. For storfe og kylling er det indikasjoner på at prismulighetene begrenses på de dyreste delene av sortimentet av importkonkurranse.

3.10 Overføringene til jordbruket

Netto overføringer i faste kroner var høyest i første halvdel av 1980-årene og ble betydelig redusert fram til 1997. Siden 2000 er overføringene redusert noe hvert år. Tall fra OECD viser at Norge sammen med Sveits, Korea, Japan og Island, har den mest omfattende jordbruksstøtten blant OECD-landene.

OECDs PSE-analyser (Producer Support Estimate) viser næringsstøttens andel av jordbrukets samlede brutto inntekt. Beregningene omfatter både budsjettstøtte og virkning av importbeskyttelsen (skjermingsstøtte), dvs. forskjellen mellom verdensmarkedspris og norsk pris. Beregningene skal i prinsippet gi et totalmål for støtten til produsentene. For Norges del er jordbruksfradraget i skatteligningen og avgiftsfritak på diesel eksempler på avgiftslettelser som også inkluderes i beregningene.

PSE-prosenten gir med andre ord en indikasjon på støttenivået. Den bør ikke brukes til nøyaktig sammenligning mellom land, fordi det varierer hvor stor andel av jordbruksproduksjon og hvilke virkemidler som er inkludert.

Støttenivået i Norge målt ved PSE-prosenten har i gjennomsnitt vært 62 de siste årene. Prosenten har variert en del fra år til år, særlig pga av svingninger i verdensmarkedspriser på en rekke landbruksprodukter. PSE-prosenten i gjennomsnitt for OECD-land var 21 pst. i 2008. Endringer i PSE-prosenten kan skyldes både endringer i det interne støttenivået og også valutakurser, men særlig vil endringer i verdensmarkedspriser ha stor betydning.

Det siste tiåret har det skjedd en betydelig dreining i virkemiddelbruken fra pris- og produksjonstilskudd til mer produksjonsnøytrale virkemidler både i Norge og i andre land. Dette har vært gjort bl.a. for å redusere tilskuddenes produksjonsdrivende effekt og for å redusere intensiteten i produksjonen. Tabell 3.9 gir en oversikt over PSE for Norge og sammenlignbare land.

Tabell 3.9 Gjennomsnittlig PSE for Norge og andre land

	1986-88	2006-08	2006	2007	2008
OECD-gjennomsnitt	37	23	26	22	21
EU	40	27	31	25	25
Norge	70	62	65	59	62
Sveits	77	60	66	55	58
Island	77	58	65	57	51
Japan	64	49	52	48	48
Korea	70	61	65	65	52

Kilde: OECD (2009), Agricultural Policies in OECD Countries - Monitoring and evaluation

OECDs system for støtte målt i PSE kan ikke sammenlignes direkte med WTOs inndeling av internstøtte, bl.a. fordi WTO-beregningene benytter administrerte priser og verdensmarkedspriser fra 1986-88 til å beregne "skjermingsstøtten". WTO-beregningene angir derfor ikke et lands oppdaterte skjermingsstøtte. Når det gjelder Norges forpliktelser på internstøtte, vises det til kapittel 5.

CSE (Consumer Support Estimate) er et uttrykk for den implisitte skatt som pålegges forbrukerne som følge av landbrukspolitikken (negativ verdi fordi det er en overføring fra

forbrukerne). Norges prosentvise CSE var i 2007 på - 43 pst. I gjennomsnitt for OECD-land var CSE på - 10 pst.

3.11 Nærings- og bygdeutvikling

Jordbruksavtalen finansierer en rekke virkemidler som skal bidra til næringsutvikling i landbruket. Landbruks- og matdepartementet sin strategi *Ta landet i bruk!* er førende for arbeidet. Strategien bygger opp under hovedmålene i landbrukspolitikken og danner et rammeverk for alle typer lønnsom næringsvirksomhet med utgangspunkt i gårdens menneskelige og materielle ressurser.

I tillegg til den nasjonale strategien fra Landbruks- og matdepartementet, har alle fylker utarbeidet en regional strategi for næringsutvikling som tilpasser virkemiddelbruken til de mest aktuelle utfordringene i regionen. De regionale strategiene er utarbeidet av det regionale partnerskapet bestående av Fylkesmannen (FM), Innovasjon Norge (IN), Fylkeskommunen (FK), kommunene, landbrukets organisasjoner med flere.

Næringsutøvere i landbruket etterspør investeringsvirkemidler i langt større grad enn det som er tilgjengelig. Mange av søknadene gjelder midler til oppgradering av eksisterende driftsapparat for å imøtekomme nye krav til driftsbygninger og dyrevelferd, men det er også stor interesse for midler til utvidelser av driftsomfang og nye næringer.

3.11.1 Stiftelsen KSL Matmerk

Stiftelsen *KSL Matmerk* har som formål å styrke konkurranseevnen til norsk matproduksjon. Dette gjøres gjennom blant annet å arbeide med merkeordninger, kvalitetssystemer og kompetanse, for på den måten å synliggjøre konkurransefortrinn overfor forbruker og marked. Stiftelsen har oppgaver knyttet til å administrere og videreutvikle *Kvalitetssystem i landbruket (KSL)*, merkeordningene *Nyt Norge*, *Beskyttede betegnelser* og *Spesialitet*, *Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL)*, samt generisk markedsføring av økologisk mat. Stiftelsen har også en viktig oppgave i å bidra til profilering og markedsadgang for norske matspesialiteter.

Kvalitetssystem i landbruket (KSL)

Formålet med KSL er å dokumentere for forbrukerne, varekjedene og myndighetene hvordan produksjonen på norske gårdsbruk foregår, og å være et styringssystem for den enkelte bonde. I 2009 ble det gjennomført om lag 5 200 eksterne revisjoner, og det ble igangsatt forsøk med grupperevisjoner der formålet var å prøve ut om dette kan bidra til gjennomføring av flere revisjoner innenfor rammene av samme budsjett. I 2009 har det vært en gjennomgang av KSL-standarden. Det har særlig vært arbeidet med medisinstandarden.

Merkeordningen Beskyttede betegnelser

Merkeordningen *Beskyttede betegnelser* er en viktig konkurransestrategi for norsk matproduksjon. Det er godkjent ett produkt med *Beskyttet betegnelse* i 2009, *Sider frå Hardanger*. I tillegg har KSL Matmerk mottatt en ny søknad i 2009, fra Høgfjellslam BA

på produktet *Høgfjellslam frå Nord-Gudbrandsdal*. Ved utgangen av 2009 er det i alt godkjent 16 *Beskyttede betegnelser*.

Merkeordningen Spesialitet og aktiviteter knyttet til markedsadgang og kommunikasjon

Ved utgangen av 2009 var det 197 godkjente produkter med Spesialitetmerket. Det har vært en økning i antallet fra utgangen av 2008 på 31 produkter. I 2009 har KSL Matmerk vært engasjert i 23 prosjekter innenfor området markedstjenester, inkludert kursene "Hva må på plass før du skal inn i butikk" og "Prisfastsetting, lønnsomhet og distribusjon", på oppdrag fra kompetansenavet Østlandet. I juni 2009 arrangerte KSL Matmerk og Landbruks- og matdepartementet en stor landskonferanse for produsentsammenslutninger med tittelen "Samarbeid er lønnsomt".

Utvikling av merkeordningen Nyt Norge

Merkeordningen ble lansert i 2009. KSL Matmerk har jobbet med innsalg og forankring, utvikling av kommunikasjonsplattform og budskap for *Nyt Norge*. Avduking av logo ble foretatt i begynnelsen av mai 2009, og den store forbrukerlanseringen av *Nyt Norge* ble gjennomført via en større markeds kampanje i november. Merket ble også lansert mot bransjen og landbruket på Fagdag Norsk Mat i oktober 2009. Per 31.12.2009 er det syv godkjente virksomheter som bruker merket på totalt 234 produkter.

Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL)

For 2009 var det satt av en ramme til KIL på 6 mill. kroner. KSL Matmerk mottok 36 søknader om støtte, hvorav 20 ble innvilget. Til sammen ble det gitt tilsagn om tilskudd på nær 5,9 mill. kroner.

3.11.2 Verdiskapningsprogrammet for mat (VSP mat)

Verdiskapningsprogrammet for matproduksjon (VSP mat) har som hovedmål å bidra til økt verdiskaping gjennom innovasjon og produktmangfold. Budsjetttrammen for VSP mat var på 67 mill. kroner i 2009. Dette ble avsatt 4 mill. kroner til Offentlige strategier. I tillegg ble 29,8 mill. kroner overført fra tidligere år slik at Innovasjon Norge totalt disponerte 92,8 mill. kroner til VSP mat.

Det ble søkt om 96,6 mill. kroner i støtte fra Innovasjon Norge i 2009. Det ble bevilget i overkant 80 mill. kroner til 175 prosjekter, mot om lag 69 mill. kroner til 182 prosjekter i 2008. Andelen støtte til gardsmatprodusenter økte kraftig, fra 3,6 mill. kroner i 2008 til over 9 mill. kroner i 2009.

Fra juni 2009 ble tilbudet i VSP mat utvidet med en ordning rettet mot bedrifter som ønsker å vokse (vekstbedriftene). Tilbudet bygger på Innovasjon Norge sin ordning Ny Vekst, men er tilpasset små matbedrifter. Det er etablert en intern prosjektgruppe i Innovasjon Norge med representanter fra distriktskontorer og hovedkontor som har til oppgave å sikre en mest mulig helhetlig praksis for ordningen. I 2009 er det gitt 6 bevilgninger over vekstbedriftsordningen med til sammen 5 mill. kroner.

Innovasjon Norge har i 2008/2009 foretatt en evaluering av programmet som viser at det er positive lønnsomhetseffekter av tiltaket, og at bøndene er relativt mer fornøyd med

lønnsomhetseffektene enn andre støttemottagere. Videre viser Innovasjon Norge sin Kundeeffektundersøkelse for 2009 (blant bedrifter som fikk støtte i 2008) at programmet har svært høy addisjonalitet, dvs. at programmet har vært utløsende for at prosjektene har blitt realisert. Hele 97 pst. sier at tjenesten som tilbys har middels eller høy addisjonalitet. 66 pst. mener at prosjektet i stor grad er viktig for bedriftens overlevelse, mens 78 pst. mener prosjektet i stor grad er viktig for bedriftens lønnsomhet. I 2009 ble det også igangsatt et arbeid med å vurdere oppfølging av VSP mat etter at programperioden går ut i 2010.

Offentlige strategier

Midlene brukes til å synliggjøre og profilere norske råvarer og matkultur hos produsenter, næringsmiddelindustri, kokker og forbrukere. Hensikten er å skape grunnlag for ny næringsutvikling, bl.a. i samarbeid med reiselivet. Det legges videre vekt på at mat- og reiselivsprosjektene skal bidra til å ivareta og fremheve et steds lokale egenart knyttet til miljø, estetikk, matkultur og den stedlige kulturarven.

Prosjektene tar videre sikte på å forsterke landbrukets mat- og reiselivssatsing gjennom koordinering med Nærings- og handelsdepartementet og Innovasjon Norges implementering av den nasjonale reiselivsstrategien. Av viktige prosjekter i 2009 kan nevnes støtten til Måtidets Hus i Stavanger og NCE Culinology, Norges årlige stand på Internationale Grüne Woche i Berlin i samarbeid med IN og Utenriksdepartementet, samarbeidsavtalen med Det norske kokkelandslaget og den landsomfattende samarbeidsavtalen med Ungt Entreprenørskap. Videre omfatter satsingen for 2009 støtte til Matfestivalen i Ålesund samt grunnfinansiering av Stiftelsen Norsk Matkultur sammen med Nærings- og handelsdepartementet, Utenriksdepartementet, Fiskeri- og kystdepartementet og Kulturdepartementet.

3.11.3 Fylkesvise bygdeutviklingsmidler (BU-midlene)

BU-midlene skal legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt desentralisert bosetting med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt. De fylkesvise BU-midlene har et todelt formål. De skal bidra både til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommen og til utvikling og modernisering av det tradisjonelle landbruket.

Forvaltningsansvaret fordeles mellom Innovasjon Norge (IN) og Fylkesmannen (FM) på regionalt nivå. Det er IN som forvalter de bedriftsrettede midlene, og FM som forvalter de øvrige midlene til utviklings- og tilretteleggingstiltak. Investeringsmidler kan benyttes til å støtte utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommen, og til å støtte utvikling av det tradisjonelle landbruket. Midlene forvaltes i henhold til forskrift om midler til bygdeutvikling.

Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) har i samarbeid med Bygdeforskning, gjennomført en evaluering av bygdeutviklingsmidlene. Evalueringen konkluderer med at BU-ordningen er et treffsikkert virkemiddel for å sikre tilstrekkelige investeringer. Det foreslås imidlertid endringer som klargjør og forenkler målene, og

videre å skille virkemiddelet i tre deler knyttet til disse målene; investeringsstøtte til tradisjonelt landbruk, næringsutviklingsstøtte til nye næringer og innovasjonsstøtte. Evalueringen skisserer også endringer i organiseringen, blant annet for å sikre en bedre fordeling mellom sentralisert og desentralisert virkemiddelforvaltning.

For 2009 fikk fylkene i den ordinære tildelingen til sammen tildelt 400 mill. kroner i BU-midler ekskl. rentestøtte, inkludert 10 mill. kroner i investeringsprogram for eggsektoren. I revidert nasjonalbudsjett ble BU-midlene tilført 150 mill. kroner i investeringsmidler som en del av regjeringens tiltakspakke mot finanskrisen. Den totale rammen for BU-midlene var etter dette 550 mill. kroner i 2009. Tabell 3.10 viser oversikt over de fylkesvise BU-midlene i 2009. Som det fremgår av tabellen, er forsøket i Valdres og Nord-Gudbrandsdal finansiert innenfor den ordinære rammen for fylkesvise BU-midler. Forsøket er nå forlenget til ut 2011.

Tabell 3.10 Fylkesvise BU-midler (ekskl. rentestøtte), mill. kroner

	Innvilgings- ramme 2009	Ekstraord. inv.midler	Innvilget 2009 ¹⁾	Ansvar 01.01.10	Budsjett 2010
IN: Bedriftsrettede tiltak	315,0	145,1	431,6	469,8	339,2
Region Valdres/N.Gudbr.dal	12,8	4,9	18,8	19,5	13,8
FMLA: Utredning/tilrettelegging	72,2		82,5	114,1	65,0
SUM	400,0	150,0		603,4	418,0

1) Faktisk innvilget er høyere enn innvilgningsramme på grunn av overføring av ubrukte midler fra tidligere år.

I følge INs oversikt over fylkenes bruk av BU-midler for 2009 kom det inn 1 811 søknader om bedriftsrettede midler. 1 570 søknader ble innvilget, og dette omfattet 1 453 bedriftsrettede tiltak. Antall innvilgede søknader har økt med om lag 200 siden 2008, noe som henger sammen med tilførselen av ekstraordinære midler siste halvdel av 2009 (150 mill. kroner). Trenden de siste årene har vært en nedgang i søknadsmasse og antall innvilgede søknader, selv om samlet innvilget beløp har økt. Dette skyldes en omfattende siling av prosjekter på kommunenivå for å utnytte de begrensede rammene best mulig, samt flere større investeringsprosjekter/økt gjennomsnittstilsagn.

FM har i 2009 innvilget BU-midler til 789 utviklings- og tilretteleggingstiltak, og dette er en markant økning fra 2008. Utrednings- og tilretteleggingstiltak omfatter mange ulike tiltak, som næringsutviklings- og mobiliseringsprosjekter på matområdet, reiseliv og opplevelsesproduksjon, Inn på tunet, kunnskapsbasert næringsutvikling, økologisk landbruk, skogbruk, bioenergi mv. I tillegg omfatter utrednings- og tilretteleggingstiltak praktikantordningen og onnebarnehager/landbruksrelatert undervisningsopplegg. Økningen i antall tilsagn gjelder de generelle utrednings- og tilretteleggingstiltakene, mens både praktikantordningene og onnebarnehager/ landbruksrelatert undervisningsopplegg har nedgang i antall tiltak og bevilget beløp.

Tabell 3.11 viser fordelingen av midler og tiltak fordelt på ulike formål, og hvor stor andel av tiltakene som er gjennomført av kvinner. Det er fremdeles betydelig høyere kvinneandel blant tilskudd gitt til ny næringsutvikling enn til tradisjonelt landbruk, selv om forskjellen har jevnet seg noe ut de siste årene. Av 1 583 bedriftsrettede tiltak er 689 registrert som utført av kvinner. Dette utgjør 44 pst., som er på samme nivå som i 2008.

Av de bedriftsrettede midlene har kvinnelige søkere mottatt 42 pst., en økning på 2 prosentpoeng fra 2008. 38 pst. av midlene til tradisjonelt jord- og hagebruk har gått til kvinner, dette er 3 prosentpoeng opp fra 2008.

Tabell 3.11 Fylkesvise BU-midler ekskl. rentestøtte. Fordeling av innvilgning på ulike formål og andel til kvinner, 2009.

Ordning	Innvilget i mill. kroner	Kvinneandel av midlene i %	Antall tiltak	Kvinneandel i % av tiltak ¹⁾
Utredning/tilrettelegging	82,5	5,2	789	5,8
Investeringer, tradisjonelt landbruk	326,1	37,6	1 001	34,7
Investeringer, nye næringer	105,5	55,7	582	58,8
Herav:				
Etablererstipend	19,5	75,8	169	72,7
Bedriftsutvikling	10,8	44,3	105	50,4
Forsøksregionene i Oppland	18,8	8,6	97	11,3

1) Tiltak kommer i denne kategorien dersom minst ett av følgende kriterier er oppfylt: Kvinner som starter egen virksomhet, tiltaket er spesielt rettet mot å øke kompetansen til kvinner ansatt i foretaket, kvinner utgjør mer enn 30 % av styremedlemmene eller ledelsen i en bedrift, eller tiltaket bidrar til å øke antall kvinnelige eiere, styremedlemmer, ledere eller er spesielt rettet mot å øke antall sysselsatte kvinner.

Samarbeid mellom næringsutøvere er ett av resultatmålene for BU-midlene. I 2009 er det gitt 160 tilsagn som knytter seg til samarbeid/nettverk. Dette er en nedgang i forhold til 2008.

I 2009 gikk 72 pst. av BU-midlene til tiltak innenfor det distriktpolitiske virkeområdet, en økning på 2 prosentpoeng fra 2008. Av midlene til tradisjonelt jord- og hagebruk er tildelingen til kommuner med distriktpolitisk status 73 pst. Dette er også en økning på 2 prosentpoeng fra 2008.

Investeringsstøtte til tradisjonelt jord- og hagebruk skal avpasses de nasjonale markedsforholdene. I 2009 ble det innvilget 874 søknader om tilskudd til investeringer for tradisjonelt dyrehold. Ved investering i tradisjonelt landbruk foretas det vanligvis en betydelig modernisering av drifta på eiendommene. Driftsbygninger som er umoderne og nedskrevet, moderniseres eller erstattes med nye. Dette vil vanligvis være en forutsetning for at produksjonene kan fortsette å gi arbeid og inntekt for en ny generasjon. En slik modernisering fører vanligvis til at arbeidsforbruket blir redusert per produsert enhet og at arbeidstid frigjøres til andre områder. I 733 saker (84 pst. av sakene) førte investeringene til økt produksjonsomfang.

For eggsektoren trer nye forskrifter i kraft fra 2012, noe som krever betydelige investeringer innenfor sektoren de kommende årene. I 2009 ble det innvilget 47 søknader innen eggproduksjon. Antallet søknader er økt med 50 pst. sammenlignet med 2008 og utgjør totalt sett om lag 5 pst. av investeringssakene innenfor tradisjonelt husdyrhold i 2009.

Rentestøtte

Ordningen med rentestøtte ble etablert med virkning f.o.m. 2003. Støtten utgjør en nedskrivning av lånets rente i hele tilbakebetalingstiden. Rentestøtten settes til 50 pst. av risikofri rente 3 år stat (ST4X) for foregående år. I 2009 kunne det gis rentestøtte til lån innenfor en låneramme på 1000 mill. kroner. Rammen ble utvidet med 300 mill. kroner i forbindelse med tiltakspakken i 2009. Det ble i 2009 gitt tilsagn på i alt 922,9 mill. kroner.

Etterspørselen etter rentestøtte er stor i de fleste fylkene, med unntak av Finnmark. Det vises til kapittel 7 vedrørende utviklingen av ansvar og utbetaling for rentestøtteordningen.

Risikolån

Det ble åpnet for å sette av midler til et taps- og rentestøttefond innenfor rammen av de fylkesvise BU-midlene fra og med 2006. Avsetningen til et slikt fond var i 2009 på 7,1 mill. kroner.

3.11.4 Sentrale bygdeutviklingsmidler

De sentrale BU-midlene brukes til prosjektrettet virksomhet og tiltak av landsomfattende karakter. Rammen for de sentrale BU-midlene var i 2009 på 21 mill. kroner. Av midlene ble 11 mill. kroner fordelt av avtalepartene. Det ble bl.a. bevilget 1 mill. kroner til konfliktbyggende tiltak mellom reindrift og jordbruk, 3,3 mill. kroner til grunnfinansiering av organisasjoner og om lag 4 mill. kroner til ulike prosjekter etter søknad. Av midlene som Landbruks- og matdepartementet disponerte, gikk 2 mill. kroner til matpolitiske prosjekter, 2,5 mill. kroner til regionale utviklingsprosjekter og areal- og bosettingspolitikk, mens 5,3 mill. kroner gikk til ulike landbrukspolitiske satsninger, inkl. klimaarbeid.

Inn på tunet

Inn på tunet (IPT) er blitt en viktig næring og om lag 800 gårdsbruk tilbyr slike tjenester. Handlingsplan for Inn på tunet (2007) har bidratt til målrettet innsats for kvalitetssikring av tjenestene, forskning, kompetanse, nettverk og samarbeid. Fylkesmennene og Innovasjon Norge har sammen med næringen hatt en sentral tilretteleggerfunksjon og bidratt til kompetanseheving og faglig utviklingsarbeid. Norges Bondelag har hatt ansvaret for gjennomføringen av et eget kvalitetssikringsprosjekt som skal avsluttes i 2010. Norges Vel har ansvaret for nettstedet www.Innpåtunet.no som er opprettet som en formidlings- og markedsføringskanal for hele verdikjeden.

Rapporten "Kunnskapsstatus og forskningsbehov for Inn på tunet" (2008) er grunnlaget for en opptrapping av kunnskapsproduksjonen for Inn på tunet-næringen. Det ble i 2009 innvilget 12,6 millioner kroner over tre år fra programmet Natur & Næring i Forskningsrådet og fra forskningsmidler over jordbruksavtalen (JA) til to større prosjekter ved UMB og Høgskolen i Hedmark. NILF vil i 2010 ferdigstille et prosjekt som ser spesielt på lønnsomheten for kommunene med å bruke Inn på tunet-tjenester.

Inn på tunet-løftet (2010 -2012) ble vedtatt som en egen treårig satsing i jordbruksavtalen for 2010. Målet er økt politisk og administrativ forankring i kommunesektoren og utvikling av gode og kvalitetsikrede tilbud for innbyggerne. Innovasjon Norge har sammen med Fylkesmannsembetene ansvar for organiseringen og gjennomføringen av satsingen. Det er avsatt 15 mill. kroner over jordbruksavtalen og 3 mill. kroner fra Kommunal- og regionaldepartementet over tre år til utviklingsprosjekter i kommunene.

3.11.5 Utviklingsprogrammet for grønt reiseliv

Utviklingsprogrammet for grønt reiseliv skal bidra til å videreutvikle det bygdebaserte reiselivet. Bruken av natur- og kulturressurser skal skje på en bærekraftig måte og utviklingen av reiselivsproduktet skal bygge på lokal kultur og tradisjoner. Programmets innsatsområder er produktutvikling, kompetanseutvikling, markedsføring og samarbeid, nettverk og allianser. Programmet prioriterer tiltak som stimulerer til nettverk og samarbeid for å møte et krevende marked med nødvendig kvalitet på tjenestene.

Med overførte midler hadde programmet en disponibel ramme på 23,7 mill. kroner for 2009. Det er bevilget 20,8 mill. kroner fra programmet i 2009. Av dette er 13,1 mill. kroner fordelt til nasjonal og internasjonal profilering og markedsføring, herunder til sammen 8,5 mill. kroner til Norgeskampanjen og Bygdeturismekampanjen. De resterende 7,5 mill. kroner er tildelt totalt 23 nasjonale utviklingsprosjekter og lokale og regionale samarbeids- og pilotprosjekter.

3.11.6 Utviklingsprogrammet for innlandsfisk

Under jordbruksforhandlingene i 2007 ble det vedtatt å gjennomføre et femårig utviklingsprogram for innlandsfiske fra og med 2008. Det skal totalt bevilges 20 mill. kroner til dette formålet i denne perioden. Bakgrunnen er Landbruks- og matdepartementets Handlingsplan for innlandsfiske som ble lagt fram i 2006.

Målet er å utvikle lønnsomhet, ny kunnskap, og suksesskriterier for virksomheter innen næringsfiske, fiskeoppdrett og fisketurisme.

Interessen for programmet har vært stor. For 2009 kom det inn 32 søknader med et samlet søknadsbeløp på over 11 mill. kroner, fordelt med 52 pst. på fisketurisme, 21 pst. på næringsfiske og 16,2 pst. på innlands fiskeoppdrett.

Prosjektene skal utvikle rundt 170 fisketurismebedrifter, tre oppdrettsbedrifter og om lag 10 næringsfiskebedrifter. Dette vil gi en anslagsvis meromsetning på 20-25 mill. kroner årlig.

3.11.7 Verdensarv

Landbruket og landbrukets kulturlandskap er en viktig del av verdiene som ligger i verdensarvområdene Vegaøyene og Geirangerfjorden/Nærøyfjorden. Det har i 2008 og 2009 vært avsatt 3 mill. kroner per år for å se på hvordan jordbruket kan drives og utvikles slik at kulturlandskapet blir ivaretatt for fremtiden. Ordningen ble høsten 2009 evaluert med tanke på hvorvidt man skulle videreføre satsningen. Både evalueringen og de rapporteringer som er gitt av berørte fylker viser at verdensarvsatsningen har fungert etter hensikten. Midlene er brukt til fornuftige kulturlandskapstiltak som ivaretar viktig verdier i verdensarvområdene og kommer berørte bønder til gode. Evalueringen fremhever at vektleggingen på areal- og beitetilskudd er fornuftig, men at det er behov for betydelige investeringer i områdene, spesielt Vestnorsk fjordlandskap. Evalueringen viser videre at samarbeidet med andre sektorer har fungert godt.

3.11.8 Skogbruk og bioenergi

Målbevisst ressursoppbygging og forvaltning har gitt stor verdiskaping i skogsektoren til nytte for distriktene og landet i et hundreårsperspektiv, og har samtidig gitt grunnlag for både framtidig verdiskaping, karbonbinding, opplevelseskvaliteter og biologisk mangfold.

Den samlede produksjonsverdien i skogsektoren ligger opp mot 44 milliarder kroner. Skogbruket skaper også store lokale verdier. Førstehåndsverdien av det tømmeret som blir hogd og omsatt ligger årlig på ca 3 milliarder kroner.

I mai 2009 fremmet regjeringen St.meld. nr. 39 (2008-2009) Klimautfordringene – landbruket en del av løsningen. I meldingen er det framlagt dokumentasjon for de betydelige muligheter som finnes for økt opptak av CO₂ i skog i et langsiktig perspektiv, gjennom en aktiv forvaltning av skogressursene. De viktigste tiltakene for å øke karbonopptaket i norsk skog er økt skogplanting, gjødsling av eldre produksjonsskog og intensivert planteforedling. I tillegg er det pekt på de store mulighetene for å oppnå positive klimagevinster ved økt bruk av treprodukter i byggesektoren og skogsvirke og annet råstoff fra landbruket til bioenergi. Skogens positive rolle i klimasammenheng vil bidra til å styrke grunnlaget for næringsutvikling og verdiskaping fra skogressursene for landbruket og distriktene.

Stående kubikkmasse er større enn noen gang tidligere i moderne tid, og det er et stort potensial for å øke avvirkningen. Avvirkningen i norske skoger har de senere årene ligget på om lag 8-11 mill. m³. I 2009 falt imidlertid avvirkningen til laveste nivå på 34 år som en følge av finanskrisen. I alt ble det avvirket 6,8 mill. m³ tømmer.

Miljøregistreringer og fortsatt kunnskapsutvikling danner grunnlaget for blant annet gode avveininger mellom klimatiltak og hensynet til biologisk mangfold i skog. I 2010 kommer en ny versjon av Rødlista, og det arbeides kontinuerlig med å skaffe en best mulig kunnskapsbasis for dette arbeidet. Økologiske effekter av økt uttak av biomasse til bioenergi, undersøkes i et større forskningsprosjekt for å gi grunnlag for å sikre et aktivt og bærekraftig skogbruk. En annen utfordring for skogbruket er forholdet mellom nybygging av skogsveier og bevaring av inngrepsfrie naturområder i Norge (INON). DN og SLF har fått i oppdrag å klargjøre kunnskapsgrunnlaget for gode avveininger mellom disse to formålene. Rapporten forelå i slutten av april, og Miljøverndepartementet og Landbruks- og matdepartementet vil følge opp dette arbeidet med sikte på å sende en ny forskrift om planlegging og godkjenning av landbruksveier på høring høsten 2010.

Bevilgningene til skogbrukstiltak og bioenergi over LUF i 2009 utgjorde 193 mill. kroner. Midlene ble fordelt med 108 mill. kroner til tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket, 10 mill. kroner til Kystskogbruket, 30 mill. kroner til tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer, 10 mill. kroner til sentrale tiltak og 35 mill. kroner til bioenergi jf. Tabell 3.12 .

Tilskuddsmidlene over LUF kan brukes både til miljøregistreringer i forbindelse med skogbruksplanleggingen og til miljøhensyn gjennom tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket. Miljøregistreringer må være gjennomført før man kan sette i gang med skogbrukstiltak i et område. Registreringene dekker nå store deler av det produktive

skogarealet, og det er viktig å følge opp dette arbeidet på en god måte. Det innebærer at innsamlede data må forvaltes på en slik måte at de kan gjenbrukes rasjonelt, og det må legges til rette for nødvendige nykartlegginger i områder der det er behov for det. Miljøregistreringene bidrar til at like gode miljøhensyn kan gjennomføres med lavere næringsmessige konsekvenser for skognæringen.

Når det gjelder tilskuddene til miljøtiltak, er disse blant annet blitt brukt til å støtte opp om skogbrukets frivillige miljøarbeid. Det kan gis tilskudd til å iverksette miljøtiltak som anses nødvendige og som ellers ville medført tyngende kostnader for den enkelte skogeier.

Gjennom ordningen for tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket ble det i 2009 gitt tilskudd til skogkultur, førstegangstynning, miljøtiltak i skog, veibygging, drift med taubane og med hest. Midlene til veibygging og drift med taubane og med hest blir forvaltet av Fylkesmannen, mens de øvrige midlene blir forvaltet av kommunene sammen med midlene til ordningen for tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbrukets kulturlandskap (SMIL). Litt over halvparten av de disponible midlene til nærings- og miljøtiltak gikk til ordningene kommunene forvalter, mens resten gikk til ordningene Fylkesmannen forvalter.

Tabell 3.12 Miljøtiltak i skogbruket i perioden 2007-2009, mill. kroner

	2007	2008	2009
Nærings- og miljøtiltak i skogbruket	112	109	108
<i>Vegbygging</i>	57	59	59
<i>Taubane og hest</i>			
<i>Skogkultur</i>	55	50	49
<i>Miljøtiltak</i>			
<i>Andre tiltak</i>			
Kystskogbruket ¹⁾	-	5	10
Skogbruksplanlegging med miljøregistrering	30	30	30
Bioenergi	35	35	35
Sentrale tiltak	13	11	10
<i>Kompetansetiltak²⁾</i>	10,5	10	10
<i>Virkesomsetning mv. i kyststrøk</i>	2,5	-	
<i>Skogstreforedling</i>	-	1	-
Sum	190	190	193

1) Virkesomsetning, utredning av behovet for tømmerterminaler, tilgjengelighet mv.

2) SKI m.m.

I tråd med St. meld. nr. 26 (2006–2007), Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand, skal en ved bygging av skogsveger og påfølgende hogster, unngå å ødelegge viktige leveområder som grunnlag for biologisk mangfold eller områder med nasjonalt viktige verneverdier. Dette vil blant annet bli fulgt opp ved revidering av regelverket for planlegging og godkjenning av landbruksveier i 2010, for på en treffsikker måte å ta hensyn til viktige miljøverdier som bl.a. truede arter.

Skogbruk i kyststrøkene med lavt avvirkningsnivå i forhold til potensialet, er blitt favorisert ved tildeling av ordinære tilskuddsmidler. Fra 2008 er det i tillegg bevilget særskilte midler til prosjektet Kystskogbruket. Dette må ses på som et tiltak i en overgangsfase for å støtte opp om en nødvendig aktivitetsøkning i regioner som

tradisjonelt har hatt lav skogbruksaktivitet, men der ressursgrunnlaget i seg selv bør gi en god basis for et lønnsomt skogbruk.

Satsingen på bioenergi gjennom bioenergiprogrammet bidrar til mer miljøvennlige energiløsninger både internt i landbruket og ved salg av biovarme til andre sektorer, - samtidig som det gir mulighet for økt verdiskaping for skogeiere. Bioenergiprogrammet hadde et ordinært budsjett på 35 mill. kroner for 2009. I tillegg ble programmet tilført 25 mill. kroner i revidert nasjonalbudsjett som et engangstiltak. Bioenergiområdet ble i 2009 også styrket over statsbudsjettet med en bevilgning på 15 mill. kroner, over kapittel 1149, som blir samordnet med bruken av midlene under bioenergiprogrammet. Videre bevilget regjeringen 50 mill. kroner fra tiltakspakka mot finanskrisen til bioenergitiltak som hovedsakelig er nyttet til å fremme produksjonen av skogsflis til bioenergi. I 2009 har Innovasjon Norge bl.a. gitt investeringsstøtte til 165 varme- og gårdsanlegg og 5 biogassanlegg over programmet.

3.11.9 Utviklingstiltak for geit – Friskere geiter

Etter gjennomført del II (2005-2010) vil i overkant av 320 geitebesetninger være sanert for sjukdommene CAE, paratuberkulose og byllesjuka ved utgangen av 2010. Mer enn 50 pst. av den totale norske geitepopulasjonen vil dermed være sanert. Dette gir bedre dyrevelferd, forbedringer med hensyn til smittevern, økt produktkvalitet, økt ytelse og holdbarhet hos geit, samt generell kompetanseheving hos brukerne. Besetningene følges opp med prøvetaking på mjølketank, enkeltprøver og kliniske undersøkelser. Dette innebærer kostnader som påløper i noen år etter gjennomført sanering. Prosjektet vurderes å ha en avgjørende betydning for fremtidig geitmelkproduksjon i Norge.

3.11.10 Forskning

Forskningsmidlene over jordbruksavtalen (JA) forvaltes av et eget styre bestående av avtalepartene. Midlene brukes i hovedsak til anvendt forskning, men kan også nyttes til utredninger. I 2009 var rammen for JA 46 mill. kroner og det ble innvilget 14,7 mill. kroner til nye prosjekter. Av disse gikk om lag 6 mill. kroner til flerårige prosjekter innen området mat/miljø der JA sammen med Fondet for forskningsavgift på landbruksprodukter (FFL), hadde egen utlysning av midler. I denne utlysningen gikk FFL inn med om lag 14 mill. kroner.

Videre deltok JA med 4,7 mill. kroner i en fellesutlysning med programmet Natur og næring i Norges forskningsråd. JA har også gitt en rammebevilgning til programmet Miljø 2015 med i gjennomsnitt 4 mill. kroner per år for perioden 2008-2011.

Norge og Sverige har inngått et samarbeid om hesteforskning til en verdi av 70 mill. kroner. Av disse bidrar JA med til sammen 8 mill. kroner fordelt over perioden 2010-2013. Første utlysning av midler innen dette samarbeidet ble foretatt høsten 2009, hvor 34 nye prosjekter med en økonomisk ramme på 17 mill. kroner ble innvilget. Tema som det skal forskes på, er bl.a. halslidelser hos kaldblodstravere, forbedret grovfôr til hest og økte muligheter for næringsutvikling knyttet til svensk og norsk hestehold.

Høsten 2009 ble det også igangsatt to utredninger knyttet til landbruk og klima. Den ene rapporten beskriver kunnskapsstatus og forskningsbehov knyttet til utnyttelse av biogass i landbruket, og er del av grunnlaget for en utlysning av forskningsmidler innen dette temaet vinteren 2010. Den andre utredningen har bl.a. gjennomgått hvilke agronomiske muligheter og utfordringer jordbruket står overfor for å nå målene om lavere utslipp av klimagasser. Sistnevnte utredning skisserer også hvordan man kan sikre forsker-rekutteringen innen landbruksteknikk og andre viktige områder av agronomien der studenttilgangen nå er for lav. Utredningen er del av oppfølgingen av Stortingsmelding nr. 39 (2008-2009) *Klimautfordringene – landbruket en del av løsningen*, som er sentral i kommende utlysninger av forskningsmidler.

3.11.11 E-sporing, fagpiloter

Det vises til omtale under kapittel 4.5.1.

3.11.12 Beiteprosjekt

Beiteprosjektet skal bidra til bedre sauehold med mindre tap av dyr på beite. I 2009 er det gitt støtte til prosjekter i Nord-Trøndelag, Møre og Romsdal, Oppland, Hedmark, Troms og Finnmark, samt holdt en nasjonal erfaringskonferanse. Økonomisk ramme i 2009 har vært 5,7 mill. kroner.

Beiteprosjektet har for 2010 fordelt 6,5 mill. kroner med ca 4,4 mill. kroner på prosjekter med bruk av elektronisk overvåking, ca 1 mill. kroner på organisering og planlegging av beitebruk, ca 1 mill. kroner på sykdom (alveld/flått) og 0,1 mill. kroner til gjennomføring av erfaringskonferanse. Beitebruken er preget av økende tap av dyr på utmarksbeite. Rovvilt er hovedgrunnen til tap i mange områder, mens alveld og flåttbårne sykdommer er hovedgrunnen i andre områder. I tillegg er det en forholdsvis stor andel ukjente årsaker.

Forsterket tilsyn med sau har i seg selv ikke medført markert reduksjon i tapsomfang. Et mer målrettet tilsyn koblet med bruk av elektronisk overvåking bidrar til noe økt gjenfinning av tapte dyr og raskere nedsanking av dyr på utmarksbeite. I 2010 prioriteres tiltak som gir økt kunnskap om hvordan tilsyn ved bruk av elektronisk overvåking kan gjøres mest mulig målrettet. Det er behov for bedre erfaringsgrunnlag før det evt. etableres en støtteordning for finansiering av radiobjeller, men det bør stimuleres til økt bruk i områder med store tap og god mobildekning.

Det er videre gitt støtte til ulike prosjekter som arbeider med ny organisering av beitebruken på tvers av etablerte beiteområder.

3.11.13 Fotråde – Prosjekt Friske føtter

Av avsatt ramme på 2 mill. kroner for 2009 er det ikke foretatt utbetaling. Midlene som allerede er bevilget til kompensasjon antas å rekke for både 2010 og 2011.

3.11.14 Overføring til Samisk utviklingsfond (SUF)

Avsetningen disponeres av Sametinget og er i hovedsak brukt til investeringer i driftsbygninger, samt tilskudd til maskiner og redskap.

3.11.15 Andre utviklingstiltak i landbruket

Seterprosjektet i Hedmark, Oppland og Møre og Romsdal

Prosjektet er 5-årig og avsluttes i 2010. Midlene har gjort det mulig å sette i verk tiltak som er nødvendige for å ta vare på og utvikle seterholdet. I Møre og Romsdal var det ved revisjon av Regionalt miljøprogram (RMP) i 2009 satset sterkere på setrene enn tidligere. I forbindelse med utvidelsen av Ormtjernkampen nasjonalpark med tilgrensende landskapsvernområde har Oppland prioritert setre som er berørt av dette.

Vangrøftdalen og Tjurrudalen i Os kommune i Hedmark er et av 20 utvalgte kulturlandskap i landet. Området er utvalgt på grunn av seterholdet og seterlandskapene.

Beiteareal for gjess

Det vises til omtale under kapittel 3.13.5.

3.11.16 Tilbakeførte reguleringsmidler

I jordbruksoppkjørene 2007 og 2008 ble LUF tilført til sammen 56,5 mill. kroner av tilbakebetalte investeringsmidler gitt til reguleringsanlegg som ikke lenger benyttes til formålet. Dette skulle kombineres med å etablere et utviklingsprogram for frukt og grønt under den ordinære innvilgningsrammen for LUF. De tilbakebetalte reguleringsmidlene er i 2009 disponert til ulike satsningsområder i henhold til Tabell 3.13 .

Tabell 3.13 Tilbakebetalte reguleringsmidler disponert i 2009, mill. kroner

Tiltak	2009
Nasjonalt program for landbruksbygg og kulturlandskap	2,0
Utviklingsprogram for frukt og grønt	2,5
Energi i veksthusnæringen	1,0
Investeringsprogram for eggsektoren	10,0
SUM	15,5

Ut over denne fordelingen går nasjonalt program for landbruksbygg og kulturlandskap og utviklingsprogrammet for frukt og grønt videre i to år med 2 mill. kroner per år, og energi i veksthusnæringen går i ytterligere ett år med 1 mill. kroner per år. Av midlene til utviklingsprogrammet for frukt og grønt ble udisponerte midler på 7,2 mill. kroner avsatt i jordbruksoppkjøret 2009 til Fellespakkeriet SA.

3.12 Likestilling og rekruttering

Landbruks- og matdepartementet har i ”Strategi for likestilling i landbrukssektoren” fra 2007 satt mål om 40 pst. kvinnelig representasjon når det gjelder eierandel, næringsutøving og deltagelse i styrende organ i landbrukssektoren. Handlingsplan for meir entreprenørskap blant kvinner fra 2008 er en felles satsing fra sju departement, herunder Landbruks- og matdepartementet. Målet er at vesentlig flere kvinner skal bli entreprenører, og at andelen kvinner skal være 40 pst. innen 2013. Landbruks- og

matdepartementet har bedt Innovasjon Norge om å bidra til å nå dette målet. Kvinner eier i dag 25 pst. av alle landbrukseiendommer og andelen aktive kvinnelige gårdbrukere i 2009 er 14,3 pst. Kvinner driver og eier ofte de mindre gårdsbrukene. Flere av samvirkeorganisasjonene har nådd målet om minst 40 pst. representasjon av hvert kjønn i sine styrer.

Når det gjelder de økonomiske virkemidlene som IN forvalter, har det vært en positiv utvikling i andelen etablerertilskudd og BU-midler til kvinner de siste årene. I 2009 var kvinneandelen på 42 pst. for BU-midlene og 76 pst. for etablererstipendene. Gjennom trendundersøkelser er det fremkommet en forholdsvis høy kvinneandel i næringer som Inn på tunet, gårdsturisme/grønt reiseliv og økologisk drift. Det arbeides med et bedre dokumentasjonsgrunnlag for utviklingen i disse næringene generelt. Norges Bygdeungdomslag har hatt ansvaret for prosjektet ”Nå er det min tur” som er en oppfølging av programmidler avsatt over jordbruksavtalen i 2007 til rekruttering og likestilling i landbruket. Programmet har hatt en ramme på 2 mill. kroner, og avsluttes våren 2010. Midlene er brukt til fylkesvise samlinger og arrangementer samt lokale prosjekter som fremmer aktivitet og oppmerksomhet rundt temaet. Det er også gjennomført en ordførerundersøkelse om rekrutteringstiltak i kommunene.

3.13 Miljø

Dette kapitlet beskriver miljøstatus i jordbruket, med hovedvekt på resultater av jordbruksavtalens virkemidler. Det er vanskelig å måle effekter av tiltak i naturen. Dette skyldes at det er mange ulike faktorer som spiller inn. Flere av resultatene er derfor presentert i form av aktivitetstall, mer enn kvantifisert miljøeffekt. Tiltak for økologisk jordbruk er omtalt i eget kapittel 3.14

3.13.1 Arealutvikling og dyretall

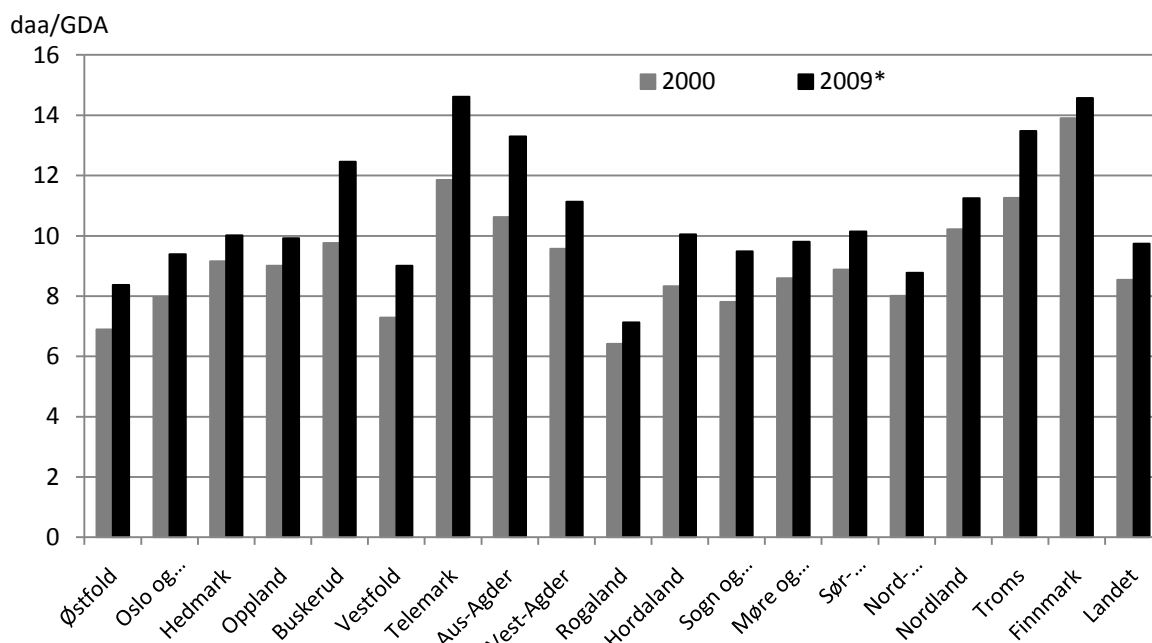
Kun om lag 3 pst. av Norges areal er dyrket. Total jordbruksareal i drift har gått ned med ca. 2 pst. de siste 10 årene (se kapittel 3.5 for detaljer). Det ble tillatt nydyrking av om lag 14 000 dekar i 2008, mens det ble

omdisponert ca 8 600 dekar dyrka mark. I tillegg til det registrerte jordbruksarealet brukes store arealer i utmark til beiting.

En viktig parameter for miljøutviklingen, både i forhold til kulturlandskap og for avrenning av næringssalter, er utviklingen i areal og i intensiteten i bruken av arealene. Utviklingen i grovfôrarealene har i hovedsak sammenheng med utviklingen i grovfôrspisende dyr (drøvtyggere), men er også knyttet til produsert mengde melk og kjøtt. Arealbehovet per grovfôrspisende dyr avhenger av intensiteten i dyrkingen av arealet, og dermed avlingen per dekar. I tillegg er bruken av kraftfôr avgjørende for behovet for grovfôr.

En måte å framstille utviklingen mellom dyr og areal er å se på tilgjengelig spredeareal for husdyrgjødsel sammenlignet med mengden husdyrgjødsel. Figur 3.6 viser utviklingen i grovfôrareal per gjødseldyrenhet (1 gjødseldyrenhet (GDE) = 1 melkeku og alle dyr er

omregnet i forhold til dette) fra 2000 til 2009. Grovfôrarealet består av eng, grønnfôr og silovekster. I samtlige fylker har det vært en økning i grovfôrareal per GDE i perioden 2000-2009 som i all hovedsak skyldes at det i samme periode har vært en nedgang i antallet grovfôrdyr. Tallene viser at det har skjedd en ekstensivering gjennom mer innmarksbeite per dyr på landsbasis, men også gjennom mer fulldyrka eng per dyr i Østlandsfylkene. Tallene indikerer en redusert fare for næringssaltavrenning.

Figur 3.6 Grovfôrareal per gjødseldyrenhet (GDE) i 2000 og 2009

* Tall for 2009 er foreløpige

3.13.2 Kulturlandskap

Overvåkingsprogrammet 3Q måler endringene i jordbrukslandskapet over en forholdsvis kort tidshorison (5-7 år). Programmet ble igangsatt i 1998, og har foreløpig ikke rapportert endringer samlet for hele landet. Endringsdata er rapportert for Østlandet og Nord-Norge. For Østlandet har vært mindre endringer i bruk av arealene som påvirker landskap, biologisk mangfold og kulturminner. Resultatene fra Nord-Norge viser også mindre endringer i netto arealbruk for arealet i overvåkingsprogrammet, men bruttoendringene er større. Det vil si at det er en større avgang av areal, men også en større tilgang på nytt jordbruksareal enn det vi finner for Østlandet. Alle fylker hvor endringsanalysen er gjennomført har fått noe større jordstykker og litt færre vegetasjonslinjer.

3.13.3 Næringssaltavrenning og vannforurensing

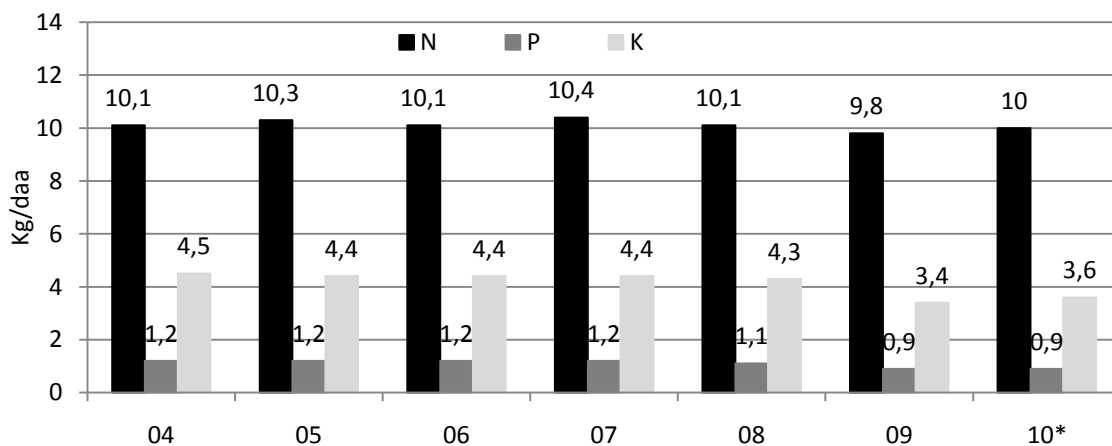
Reduksjon av vannforurensning (avrenning av næringssalter og plantevernmidler) er en viktig del av miljøarbeidet i jordbruket. Aktiviteten har de siste årene vært rettet mot å følge opp EUs direktiv for vann, som har som mål at ferskvann, grunnvann og kystnært sjøvann skal ha god økologisk tilstand i første programfase. Forvaltningsplaner for i alt 29

pilotområder, som er med i første fase for oppfølging av direktivet, blir vedtatt i løpet av 2010. Forvaltningsplanene skal følges opp gjennom tiltaksplaner. Arbeidet med nærings-saltavrenning har de senere årene hatt hovedvekt på å redusere miljøbelastningen i de mest jordbrukspåvirkede vassdragene. Vannforekomstene i Norge ble kartlagt i 2004-2005. Flere av vannforekomstene i de større jordbruksområdene er blitt klassifisert med dårlig vannkvalitet. Til tross for at det er gjennomført en rekke tiltak i mange av disse områdene, er det ikke påvist forbedringer i vannkvalitet gjennom Jord- og vannovervåkingsprogrammet (JOVA). Dette skyldes trolig at det i samme periode har vært mer nedbør og ustabile vintre som har gitt økt avrenning. Både forvaltningsplanarbeidet og resultatene fra JOVA viser at det er behov for ytterligere tiltak for å redusere nærings-saltavrenningen fra jordbruket.

Bruk av mineralgjødning

Omsetningen av mineralgjødning har endret seg mye over tid. Siden 1980-tallet har omsetningen av nitrogen holdt seg ganske stabil, mens omsetningen av fosfor og kalium i handelsgjødning er betydelig redusert, jf. Figur 3.7. Endringene skyldes både økte priser på mineralgjødning i 2007/2008 og nye gjødselnormer utarbeidet av Bioforsk i 2008. Som følge av nye gjødselnormer, reduserte Yara mengden fosfor i sitt gjødselsortiment i 2008/2009. Reduksjonen av fosforgjødsling reduserer faren for forurensing av vassdrag.

Figur 3.7 Tilført mengde næringsstoff per dekar fra mineralgjødning, 2004-2010 iflg. Budsjettneemnda for jordbruket.

3.13.4 Klima og jordbruk

I 2009 la Regjeringen fram en egen melding til Stortinget om landbruk og klima (St. meld. nr 39 (2008-2009) Klimautfordringene – landbruket en del av løsningen). Denne ble behandlet i Stortinget høsten 2009 (se også Innst. 100S (2009-2010). Klima og forurensingsdirektoratet offentliggjorde i mars 2010 en rapportserie (Klimakur) om mulige tiltak og virkemidler for å redusere klimagassutslipp i Norge. Sektorrapporten *Jordbruk* gir en meny av mulige klimatiltak i jordbruket. Rapporten har videreutviklet og fornyet flere av beregningene fra St.meld. nr. 39.

Meldingen synliggjør tiltak innenfor jordbruket som kan redusere klimagassutslippene fra sektoren med 1,1 mill. tonn CO₂-ekvivalenter. De viktigste tiltakene er biogass (reduerte metanutslipp og substitusjon av olje med biogass), økt effektivitet i melkeproduksjonen, bruk av halm til bioenergi, økt effektivitet i saueholdet og mer effektiv bruk av nitrogen (reduert lystgassutslipp). I tillegg til disse utslippene rapporterer Norge et tap av CO₂ fra dyrket myr og åpenåkerproduksjoner (i hovedsak korn). Dette er ikke en del av Kyotoforpliktelsen, men rapporteres til UNFCCC under kategorien areal, arealbruksendringer og skogbruk. I meldingen fremmes forslag om å stoppe nydyrkingen av myr.

Klimagassutslippene fra jordbruket er nært relatert til antall husdyr, bruken av mineralgjødning og jordarbeidingsmetodene. Samtidig bidrar skogen til betydelig binding av karbon gjennom økning i utbredelse og volum.

I tillegg til metan, lystgass og utslipp fra fossil energi, er karbonbalansen i jordbruksjord en viktig faktor for klimaregnskapet i jordbruket. I dag rapporterer Norge et utslipp på 2,4 mill. tonn CO₂ fra dyrket myrjord og åpenåkerdyrking. Internasjonal forskning har vist at grasdyrking og beitearealer kan ha betydelig innlagring av karbon. Dette er imidlertid avhengig av jordsmonn og klima, og potensialet i Norge er ikke kartlagt.

Tiltak

I dag er det noen få gårdsbaserte biogassanlegg i Norge som er i drift. Dette tilsvarer bruk av 1 pst. av gjødsla. Målet i meldingen er at 30 pst. av husdyrgjødsla skal gjennom en behandling i biogassanlegg.

Effektivisering i melkesektoren og storfekjøttproduksjonen antas å skje uten nye virkemidler. Tiltakets samlede klimaeffekt avhenger av dyretall og effektivitet i melke- og storfekjøttproduksjon og inkluderer derfor også ammeku og antall storfe totalt. Antall melkekyr har gått ned med 70.000 dyr fra ca 320.000 dyr i år 2000 til ca 250.000 i 2009. Antall ammekyr har økt med 24.000 dyr fra 34.000 i år 2000 til 58.000 i 2009. Samlet antall storfe er redusert med 143.000 dyr i samme periode. Samlet melkeproduksjon har gått ned med i underkant av 150 mill. liter, og storfekjøttproduksjonen har gått ned med 9 mill. kg i den samme perioden.

Bruken av nitrogen i kunstgjødning er av Budsjettneemda for jordbruket beregnet til å være stabil de senere årene. Det har altså ikke vært en nedgang i gjødslingsintensiteten for nitrogen, og dermed heller ikke av beregnet utslipp av lystgass fra kunstgjødning.

Optimal utnyttelse av husdyrgjødning bidrar til å redusere klimagassutslippene, reduserer behovet for handelsgjødning og bedrer vannmiljøet. Fornuftig bruk av denne ressursen er derfor viktig for å redusere klimabelastningen fra landbruket. Pilotordningen for miljøvennlig spredning av husdyrgjødning startet i 2008 i utvalgte områder i Buskerud, Hedmark og Rogaland. Den er senere utvidet til også å omfatte områder i Sogn og Fjordane (fra 2009) og Nord-Trøndelag (fra 2010). Utvelgelsen av områder er gjort med grunnlag i muligheten til å få erfaring fra forskjellige geografiske områder med ulike vilkår blant annet knyttet til husdyrtetthet, klima, brattlendt terreng osv. Oppslutningen

om pilotordningen har vært større enn prognosert. I løpet av 2010 skal ordningen evalueres og miljøeffektene kvantifiseres.

Mindre pløying om høsten gir lavere utslipp av CO₂ fra jordbruksjord. Endret jordarbeiding er et tiltak innenfor Regionale miljøprogram. Andelen av arealet som ikke høstpløyes er økende (se Figur 3.11).

Nasjonalt utviklingsprogram for klimatiltak i jordbruket har som mål å øke kompetansen om faktiske utslipp av klimagasser i jordbruket og jordbrukspolitikken innvirkning på utslippene. Videre skal det legges til rette for gjennomføring og synliggjøring av effektive tiltak for reduksjon av klimagassutslippene. Programmet fungerer som et viktig bindeledd mellom forskning, forvaltning og aktiv jordbruksdrift. Klimaprogrammets prioriterte områder er kunnskap om utslipp og tiltak for reduserte metangassutslipp og lystgassutslipp, økt binding av karbon i jord og redusert energibruk.

I 2009 har det blitt søkt om mer enn 15 mill. kroner og drøyt 5 mill. kroner ble bevilget fra klimaprogrammet. Programmet har bl.a. gitt støtte til utredninger knyttet til biogass, og til å utrede og teste praktisk bruk av biokull i norsk jordbruk.

Et forslag til endringer i nydyrkingsforskriften ble sendt på høring i februar 2010 med høringsfrist 30. april. Forslaget innebærer blant annet at klimahensyn tas inn som en del av målsettingen i forskriften på linje med biologisk mangfold, kulturminner og næringshensyn. Videre foreslås det at nydyrking av myr større enn 2 dekar med et torvlag på minst 30 cm blir forbudt. Gjelder tiltaket myr som har mindre tykkelse skal klimautslippet som følger av nydyrkingen være et vurderingsmoment ved avgjørelsen av om nydyrking skal tillates.

Status for utslipp

Samlende klimagassutslipp fra sektoren (rapportert iht. Kyotoavtalen) er gradvis redusert etter 2000. Det er stor usikkerhet knyttet til beregningen av utslippene fra landbruket. Dette gjelder spesielt utslipp av lystgass fra jord.

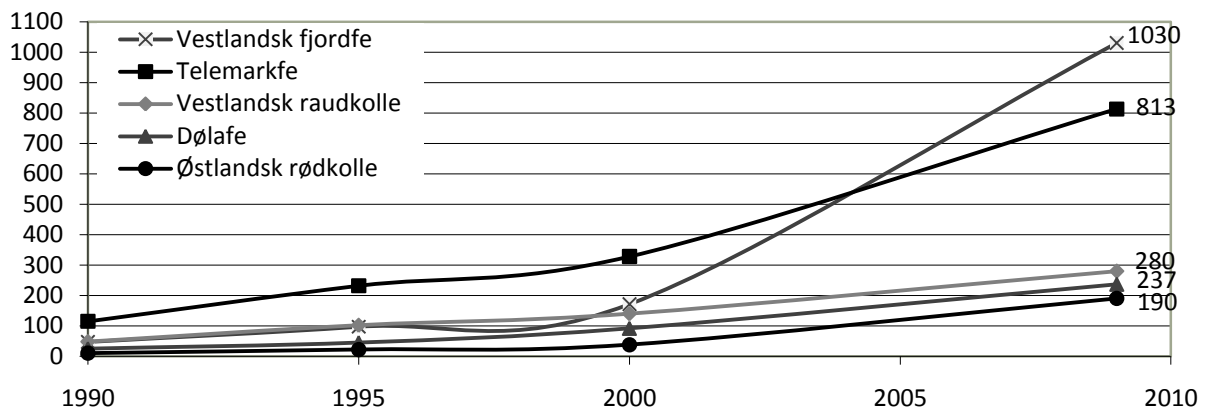
3.13.5 Resultater av miljøprogrammene

Nasjonalt miljøprogram har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og å sikre at et bredt utvalg av landskapstyper, særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer, ivaretas og skjøttes. Det skal også bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer. Arealutviklingen henger nært sammen med areal- og kulturlandskapstilskuddet og den generelle økonomien i næringen. Resultater er synliggjort i kapittel 3.5.

Genetiske ressurser – Bevaringsverdige storferaser

Rundt 1990 begynte registreringsarbeidet av bevaringsverdige storfe. Som bevaringsverdige storferaser regnes sidet trønderfe og nordlandsfe, østlandsk rødkolle, dølafe, vestlandsk raudkolle, vestlandsk fjordfe og telemarkfe. Det er innført et eget dyretilskudd til bevaringsverdige storferaser. Figur 3.8 viser at det har vært en oppgang for alle rasene siden registreringsarbeidet begynte, men fremdeles regnes alle rasene som truet etter FAOs definisjon av hva som er truet rase (færre enn 1000 hunndyr i avl). Etter

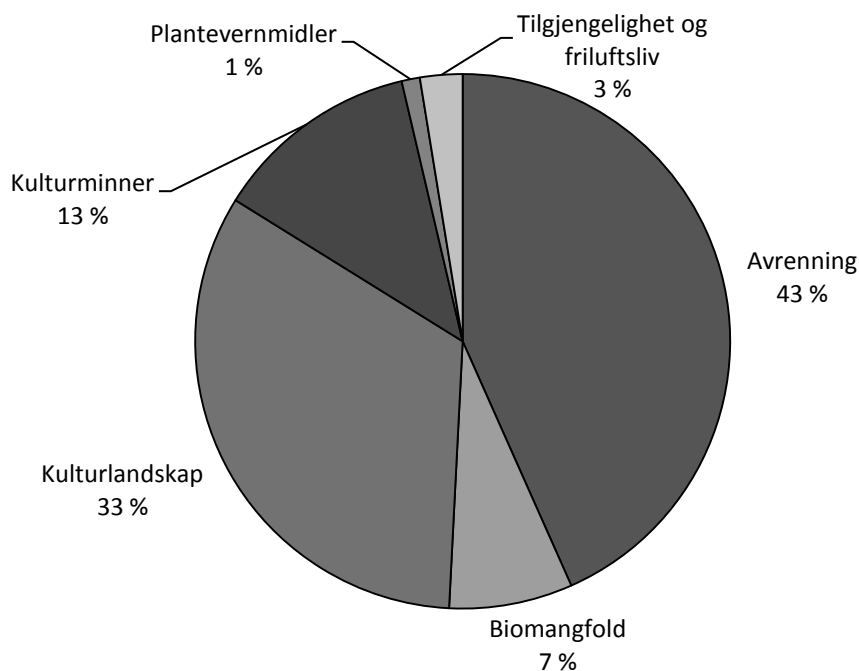
2000, da den nasjonale tilskuddsordningen for bevaringsverdige storferaser ble etablert, har økningen i populasjonsstørrelse vært markant, spesielt gjelder dette vestlandsk fjordfe og telemarkfe.

Figur 3.8 Utviklingen i antall kyr eldre enn to år, fra 1990 til 2009, registrert i Kuregisteret, foreløpige tall november 2009.

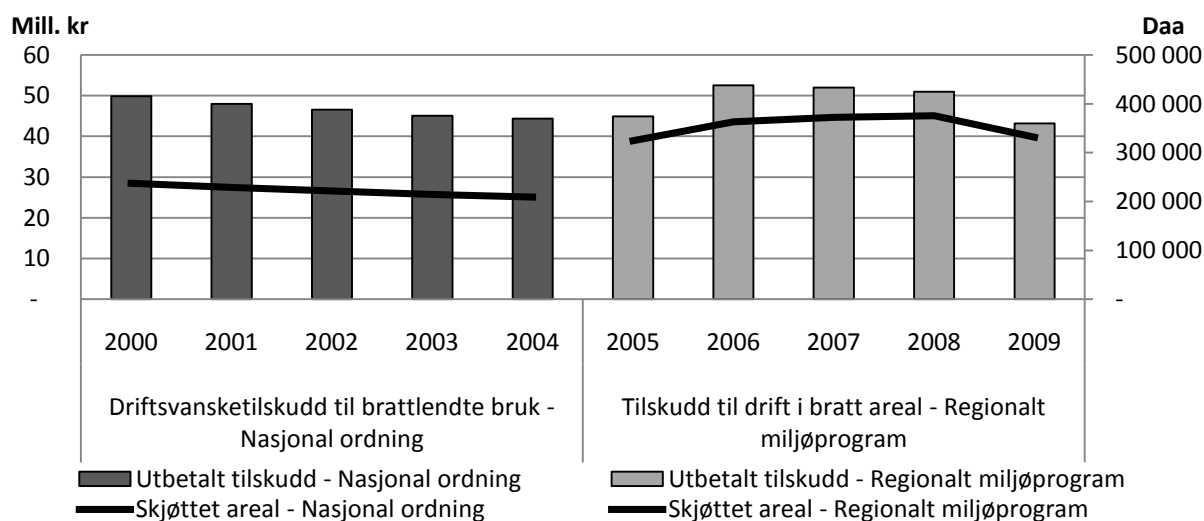
Regionale miljøprogram

De regionale miljøprogrammene (RMP) er en sentral del av de miljørelaterte tiltakene og virkemidlene over jordbruksavtalen. Å bevare kulturlandskapet er et viktig mål innenfor regionale miljøprogram med en rekke forskjellige ordninger. I tillegg er det flere tiltak for å redusere forurensing. I 2009 var utbetalingene fra RMP på i overkant av 400 mill. kroner. Figur 3.9 viser fordelingen per hovedområde. Tiltak for å ivareta kulturlandskapet og tiltak for å redusere avrenning til vassdrag, får til sammen omlag 76 pst. av midlene i denne perioden.

Figur 3.9 Fordeling av RMP på hovedområder i 2009

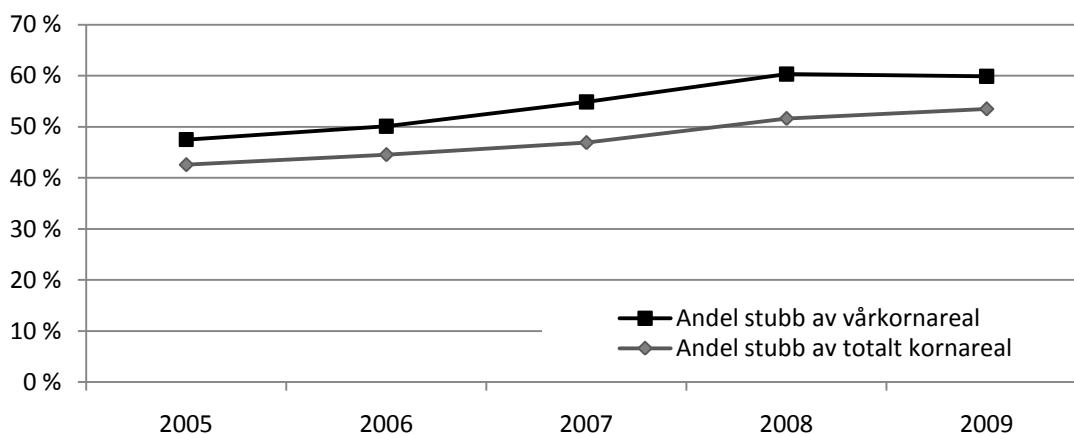
Under hovedområdet "Kulturlandskap" gis det tilskudd til ulike tiltak som bl.a. seterdrift og drift i brattlendt terreng. Fram til 2005 var det et nasjonalt driftsvansketilskudd til brattlendte bruk. Figur 3.10 viser tilskuddsmidler og skjøttet areal for ordningen mens det var en nasjonal ordning, og etter at den ble overført til RMP. En gjennomgang av RMP viser at 9 fylker har ordninger som gir støtte til drift i bratt terreng. Overgangen fra nasjonal ordning til RMP gir annen fordeling, og reglene varierer mellom fylkene. Arealet som får tilskudd har økt, og bevilgningen til ordningen har også økt med unntak i 2009 hvor Møre og Romsdal og Finnmark har tatt bort ordningen i denne formen. I tillegg til og til erstatning for tilskudd til bratte arealer har noen fylker laget ordninger for kulturlandskapsområder med spesielle verdier.

Figur 3.10 Utbetalt tilskudd til bratt areal gjennom nasjonal ordning og Regionalt miljøprogram¹⁾

1) Årstallene representerer søknadsåret, utbetaling skjer våren det påfølgende år

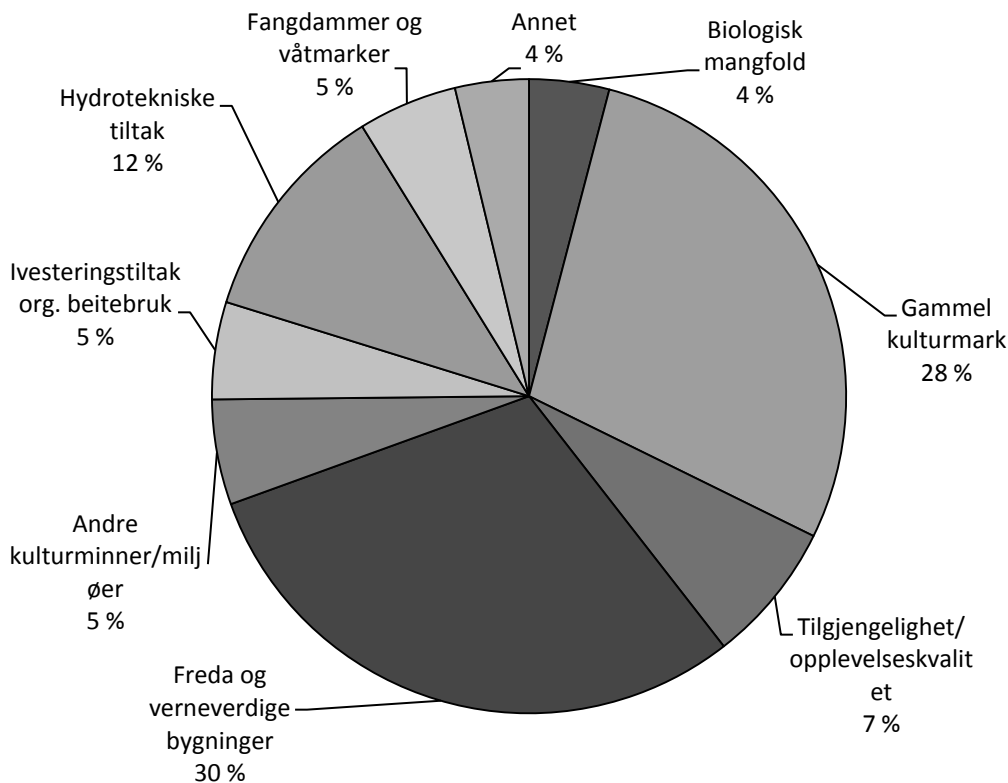
For å begrense avrenning av næringssalter til vassdrag, er endret jordarbeiding (ikke høstpløying – areal i stubb om vinteren) den klart største ordningen. Andelen stubbåker av totalt kornareal har økt jevnt siden innføringen av RMP i 2005, jf. Figur 3.11. Tiltaket bidrar også til å redusere CO₂-utslipp fra jordbruksjord.

Figur 3.11 Utviklingen i andel kornareal i stubb om vinteren av totalt vårkornareal og av totalt kornareal, basert på tilskudd til endret jordarbeiding over RMP.

Spesielle miljøtiltak i jordbruket

Spesielle tiltak i jordbrukets kulturlandskap (SMIL) skal bidra til å ivareta natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og til å redusere forurensningen fra jordbruket, utover det som kan forventes gjennom vanlig jordbruksdrift. Ordningen forvaltes av kommunene og var for 2009 på 125 mill. kroner. På nasjonalt nivå går ca 75 pst. deler av midlene fra SMIL- ordningen til tiltak for å fremme kulturlandskapet, og nær 20 pst. til tiltak for å redusere forurensning. De øvrige midlene har gått til investeringsstøtte til organisert beitebruk og til planlegging og koordinering av fellestiltak. FFigur 3.12 viser hvordan kulturlandskaps- og forurensningstiltak er fordelt på noen formålsgrupper. Hydrotekniske anlegg, fangdammer og våtmarker er de viktigste gruppene av tiltak innen forurensning, mens freda og verneverdige bygninger og gammel kulturmark er de største postene for bevaring av kulturlandskap. Ordningen forvaltes samlet med nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK) i kommunene.

Figur 3.12 Fordeling av kulturlandskaps- og forurensningstiltak innenfor SMIL-ordningen, fordelt på noen formålsgrupper i 2009.

Tiltak for å redusere beiteskader av gjess

Formålet med ordningen er å tilrettelegge beitearealer for gjess for å bidra til å oppnå nasjonale og internasjonale målsettinger om biologisk mangfold, og for å redusere konflikten mellom beitende gjess og jordbruksproduksjon. Norsk institutt for naturforskning (NINA) gjør årlige registreringer av trekk og landingsmønstre for hvitkinngås og kortnebbgås (som er de gåseartene ordningen over jordbruksavtalen omfatter). Tilskuddsordningen reduserer konfliktene mellom landbruksinteresser og rastende gjess. I 2009 er det i underkant av 100 tilskuddmottakere.

Nasjonalt program for landbruksbygg i kulturlandskapet

I St.prp. nr. 77 (2006-2007), *Om jordbruksoppjøret 2007*, ble det satt av 2 mill. kroner per år i 5 år til ”Nasjonalt program for landbruksbygg og kulturlandskap”. Programmet har tre tema med hver sin arbeidsgruppe; bedre landskapstilpasning og utforming av nye store landbruksbygg, ny bruk og forvaltning av ledige landbruksbygg og utvikling av retningslinjer for kartlegging av kulturhistorisk viktige landbruksbygg.

3.13.6 Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler

Evalueringen av den forrige Handlingsplanen viste til at det ikke har vært en nedgang i omsetningen av plantevernmidler i løpet av perioden 2004-2008. En ny undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå (SSB - rapport 2009/52), viser imidlertid at bruken av plantevernmidler i jordbruket er redusert i perioden 2005-2008. Antall sprøytinger per vekst har gått ned i de fleste av kulturene som ble undersøkt. Behovet for plantevernmidler varierer betydelig fra et år til et annet, og er blant annet påvirket av værforhold. Totalt kornareal har også blitt redusert i denne perioden. Videre er det behov for å vurdere resultatene fra omsetningsstatistikken og bruksstatistikken sammen før det kan gis endelig konklusjon på reell nedgang i bruken av plantevernmidler.

En arbeidsgruppe med medlemmer fra Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Miljøverndepartementet, Statens forurensningstilsyn (nå Klima- og forurensningsdirektoratet), SLF, Mattilsynet og Landbruks- og matdepartementet la frem forslag til ny handlingsplan våren 2009. Planen ble vedtatt av Landbruks- og matdepartementet 18. september 2009 etter høring. Den nye handlingsplanen for perioden 2010-2014 viderefører målsetningene om å redusere bruken av kjemiske plantevernmidler i norsk landbruk og redusere risikoen for helse og miljø ved bruk av slike midler. For å nå målsetningene vektlegges økt kunnskapsnivå om riktig bruk av plantevernmidler og alternativer til kjemisk bekjempelse av skadegjørere. Etter endt planperiode skal minst 70 pst. av brukerne av plantevernmidler i jordbruket ha gode kunnskaper om integrert plantevern, og minst 50 pst. av brukerne benytte integrert plantevern. For 2010 er det bevilget midler til nye prosjekter og integrert plantevern vektlegges i flere av prosjektene. Mange av tiltakene er av langsiktig karakter, og er avhengig av en videreføring for å oppnå en optimal effekt.

3.14 Økologisk produksjon og forbruk

Regjeringen har som mål at 15 pst. av matproduksjonen og matforbruket skal være økologisk i 2020. Satsningen på dette området skjer med utgangspunktet i Landbruks- og matdepartementets handlingsplan ”Økonomisk, agronomisk – økologisk!”.

3.14.1 Markedsutvikling

Samlet for alle produktgrupper utgjorde omsetningen av økologiske produkter 1,2 pst. av total omsetning innen sammenlignbare varegrupper. De største andelene er på økologisk barnemat (12,9 pst.) og egg (4,8 pst.) Viktige varegrupper som økologiske meierivarer

(1,7 pst.), økologiske grønnsaker (2,1 pst.) og økologisk kjøtt (0,3 pst.) utgjør fortsatt en beskjeden andel av omsetningen.

Totalt ble det omsatt økologiske matvarer for 1145 mill. kroner i 2009, og av dette utgjorde ca. 150 mill. kroner omsetning i andre markedskanaler enn dagligvarehandelen. Selv om veksten i 2009 ikke har vært så kraftig som ønsket, har det aldri før blitt omsatt så mye økologisk mat i Norge.

Fram til 2008 var det en kraftig økning i omsetningen av økologisk mat i dagligvare- og faghandel, men med finanskrisen flatet veksten ut. For 2009 økte omsetningen av økologisk mat i dagligvare i verdi med 11 pst. Samtidig falt omsetningen i volum med 5 pst. Dette kan tyde på at de økologiske varene ble solgt for en høyere pris i 2009 sammenlignet med 2008.

Et resultat av finanskrisen er at lavprisbutikker med færre økologisk produkter har vunnet markedsandeler i 2009. Samtidig har konkurransen mellom kjedene i større grad fokusert på pris framfor nye kvaliteter. En konsekvens av dette at markedsarbeidet for økologiske produkter har fått mindre oppmerksomhet. Økte priser på økologiske produkter, redusert tilgjengelighet, kombinert med en generell sterk konkurranse på pris, er faktorer som kan forklare nedgangen i salget av økologisk mat målt i volum.

Meierivarer er den største varegruppen (240 mill. kr) av økologiske matvarer. Omsatt volum gikk i 2009, men salget økte målt i verdi. Dette kan til dels forklares med variasjoner innad i varegruppen meierivarer, der salget av kostbare varianter som økologisk rømme og yoghurt økte betydelig.

Flere sentrale økologiske kategorier har en vekst i omsetning målt i kroner. Dette gjelder egg (18 pst.), bakervarer og korn (7 pst.), grønnsaker (6 pst.) og økologisk kjøtt(1 pst.). Enkelte produkter som har hatt god tilgjengelighet, som for eksempel gulrot, viser fortsatt sterk vekst (43 pst.). Likevel er det totale bildet for de fleste kategorier at det er tegn på volumtilbakegang, og da særlig i første halvår. Økologisk kjøtt som i utgangspunktet har et relativt lite volum, har for eksempel en tilbakegang på 23 pst. dersom omsetningen måles i volum. For å nyansere dette bildet har økologisk hvitt kjøtt og svinekjøtt betydelig vekst i 2009, men i disse tilfellene fra et lavt nivå.

Prisstudier foretatt av SLF tyder på at prisdifferansen i butikk mellom økologiske og konvensjonelle produkter kan være betydelig. For eksempel lå økologisk kjøttdeig på en utsalgspris halvannen ganger konvensjonell pris, og merprisen for økologisk frukt og grønt lå på mellom 30 og 100 pst. Dette er langt større prisforskjeller enn det som kan forklares med merpris til produsent.

3.14.2 Produksjonsutvikling

Det var en økning i økologisk produksjon på alle områder fra 2008 til 2009, bortsett fra for økologisk korn. I 2009 var 2 851 gårdsbruk godkjent av Debio, en netto økning på 149 driftsenheter. Dette representerer en vekst som ligger over gjennomsnittet for årene 2004 til 2009.

De økologiske arealene i 2009 var på ca 440 000 dekar, og utgjorde ca 4,3 pst. av det totale jordbruksarealet (medregnet karensareal er andelen 5,6 pst.). Areal med økologisk drift økte med 9,1 pst. og areal som er under omlegging økte med 7,4 pst. Fra 2000 har det totale økologiske jordbruksarealet økt med nærmere 144 pst.

Eng-, beite- og fôrarealer utgjør hoveddelen av de økologiske jordbruksarealene. Selv med en kraftig vekst i økologiske arealer innen korn og oljevekster de siste ti årene, utgjør ikke disse arealene mer en 2 pst. av det totale kornarealet. Samtidig har under halvparten av de økologiske driftsenhetene økologiske dyr. Debio registrerer en rekke gårder med konvensjonelt husdyrhold som har økologisk planteproduksjon. Dette tyder på at en del produsenter ser seg tjent med kun å legge om planteproduksjonen til økologisk grovfor uten at husdyrproduksjonen er lagt om.

Det er store regionale variasjoner i andelen av jordbruksarealer som er i økologisk drift. Sør-Trøndelag (9,7 pst. inkl. karens), Buskerud (9,3 pst. inkl. karens) og Nord-Trøndelag (8,8 pst. inkl. karens) hadde de høyeste andelen økologiske arealer i 2009, mens Rogaland hadde lavest andel (0,9 pst. inkl. karens). Den kraftigste veksten i areal har Østfold med over 20 pst.

Det er også store regionale variasjoner i de økologiske husdyrproduksjonene. Det er flest husdyrprodusenter med økologisk drift i Sør-Trøndelag og Hedmark. Færrest husdyrprodusenter er det i Troms, Agder-fylkene og Rogaland.

Det har vært en økning for alle husdyrslag. Antallet storfe økte (med 10 pst.) og økologiske melkekyr utgjør nå ca 3 pst. av antallet melkekyr i Norge. Antallet slaktegriser er mer enn fordoblet, men utgjør fortsatt en beskjeden andel av totalproduksjonen (0,3 pst.). Antallet vinterfôra og andre sau og lam utgjør 4,4 pst. av totalen. Også hold av økologiske fjørfe har økt med ca 65 000 dyr til 230 000 dyr. Av dette utgjør slaktekylling ca 33 000 dyr.

Produksjonen av økologisk korn til fôr og matmel er begrenset og utgjør ca 0,9 pst¹ av total kornproduksjon. Den vanskelige vekst- og innhøstingssesongen i 2009 har ført til en nedgang i økologisk kornproduksjon på 14 pst. Dette fører til fortsatt høye importandeler. Importen i 2009 var anslagsvis på ca 70 pst. F.eks. er importen av økologisk hvete flere ganger så høy som den norske produksjonen. Følgelig vil prisen på økologisk matkorn og kraftfôr styres av prisen på importerte råvarer. En utfordring for videre utvikling av den økologiske landbrukssektoren er derfor å styrke kornproduksjonen gjennom økt egenproduksjon på gården og for salg til det interne nasjonale korn- og fôrmarkedet.

Avtalepartene har i de siste jordbruksoppgjørene stimulert til økt økologisk kornproduksjon gjennom et relativt høyt tilskuddnivå. Det ble i 2008 vedtatt å starte opp

---

¹ Dette er imidlertid tall som er basert på registrerte kornleveranser og som ikke omfatter korn til eget produsert fôr. Målsetningen i økologisk husdyrproduksjon er at gården i største mulig grad skal være selvforsynt med økologisk fôr. Det er i regelverket satt krav til hvor stor andel av fôret som skal komme fra egen gård.

en egen kampanje i 2009 for å verve flere økologiske kornprodusenter, og det ble besluttet å innføre et eget tidsavgrenset arealtillegg for økologisk korn i årene 2011 og 2012.

3.14.3 Utviklingsprosjekter

Det ble for 2009 satt av 41 mill. kroner til disposisjon for prosjekter som skal utvikle økologisk produksjon og forbruk. Disse utviklingsmidlene er forvaltet av SLF og går til å gjennomføre fylkenes handlingsplaner, økologiske foregangsfylker, utviklingsprosjekter innen veiledning, produktutvikling og markedsutvikling. I tillegg er det avsatt 2 mill. kroner til generisk markedsføring av økologiske produkter i regi av KSL Matmerk.

I 2009 ble ordningen med økologiske foregangsfylker startet opp. På bakgrunn av dokumenterte resultater er noen fylker utpekt som foregangsfylker med et særskilt ansvar innenfor ett utviklingsområde innen økologisk produksjon og forbruk. Dette betyr at kunnskapen og kompetansen som utvikles skal kunne være overførbar til tilsvarende aktivitet andre steder i landet. Til sammen skal foregangsfylkene representere et bredt spekter av satsningsområdene innenfor både produksjon og forbruk av økologisk mat. Fylkesmannen skal ha det administrative ansvaret for aktivitetene som skjer som følge av en foregangsstatus. I 2009 ble Buskerud, Nord- og Sør Tønderlag, Hordaland og Sogn og Fjordane, Oslo og Akershus og Østfold og Vestfold tildelt status som økologiske foregangsfylker.

4 Foredling og omsetning

4.1 Innledning

Foredling og omsetning av jordbruksvarer ligger i hovedsak utenfor jordbruksavtalens virkeområde. Handelspolitiske forhold, markedsordninger, annet regelverk og prisutvikling på råvarer har likevel stor betydning både for næringsmiddelindustri og omsetning.

Produksjonsverdien i norsk matindustri var om lag 173 mrd. kroner i 2009, inkl. fiskevarer og dyrefôr. Økningen fra året før var på 4,3 pst.

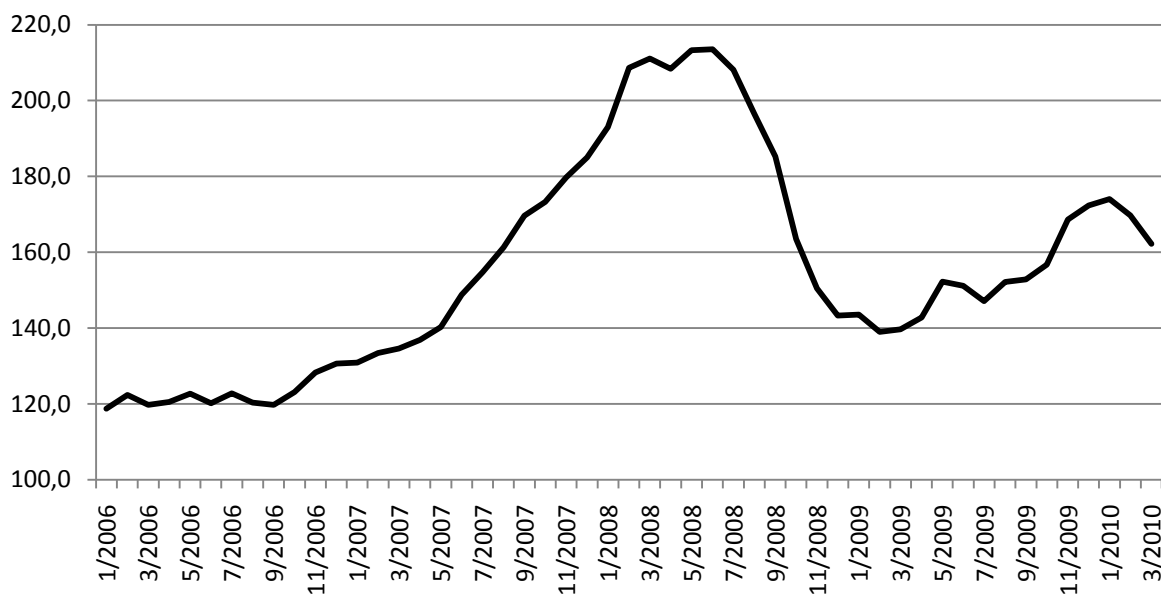
Betydelige deler av næringsmiddelindustrien foredler norskproduserte råvarer, samtidig som den i økende grad er eksponert for internasjonal konkurranse. Importen av næringsmidler øker, men det gjør også den totale omsetningen av matvarer i Norge. Norsk næringsmiddelindustri (ekskl. fiskevarebransjen) har fått redusert sin hjemmemarkedsandel de siste 13 årene. Hjemmemarkedsandelen (inkl. bearbeidet fisk og fiskevarer) er for 2009 anslått til 84 pst., mens den i 1995 utgjorde 89 pst. (NILF, Mat og industri 2009). Landbrukspolitikken, og utformingen av virkemidlene i jordbruksavtalen, må på denne bakgrunn ha alle ledd i kjeden fra jord til bord som perspektiv.

Det siste året har den generelle prisveksten vært sterkere i Norge enn i EU, og mens matprisene har avtatt i EU har de økt i Norge. Forbrukstrendene som de senere årene har gått i retning av produkter med høyere verdi, ble til dels overskygget av prisfokus etter hvert som økonomien ble strammet til i siste del av 2008 og i 2009. Norske forbrukere, i likhet med europeiske og amerikanske forbrukere, vendte seg til lavprisalternativer. Dette innebar bytte til billigere alternativer som egne merkevarer og lavpriskjeder. Totalt sett hadde dagligvarehandelen i Norge en omsetningsvekst i 2009.

4.2 Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder

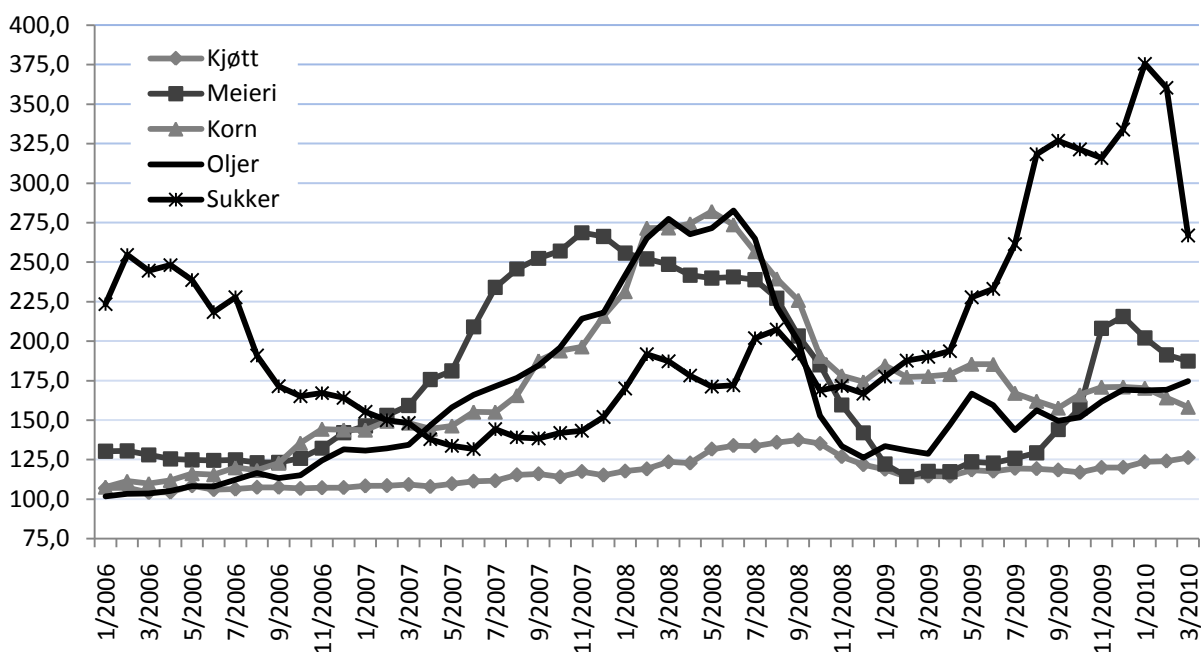
De internasjonale råvaremarkedene har vært turbulente de siste årene. Global befolkningsvekst, økonomisk vekst i fattige land, nedbygging av kornlagre, avlingssvikt, eksportrestriksjoner og økende bruk av jordbruksråvarer til produksjon av bioenergi, var blant årsakene til prisøkningene. Det var et brudd med den lange trenden med fallende priser etter 1972-73, selv om det også da var perioder med store svinginger i prisene enkelte år.

Fra juni 2008 falt prisene på de fleste råvarene igjen kraftig grunnet gode avlinger og de globale økonomiske problemene. Gjennom 2009 steg prisene igjen med vel 20 prosent, særlig drevet av prisene på sukker og meierivarer. Så langt i 2010 har prisene igjen falt noe, men er likevel i mars 60 prosent høyere enn gjennomsnittet av perioden 2002 til 2004. Figur 4.1 viser FAOs matprisindeks, som et samlet snitt.

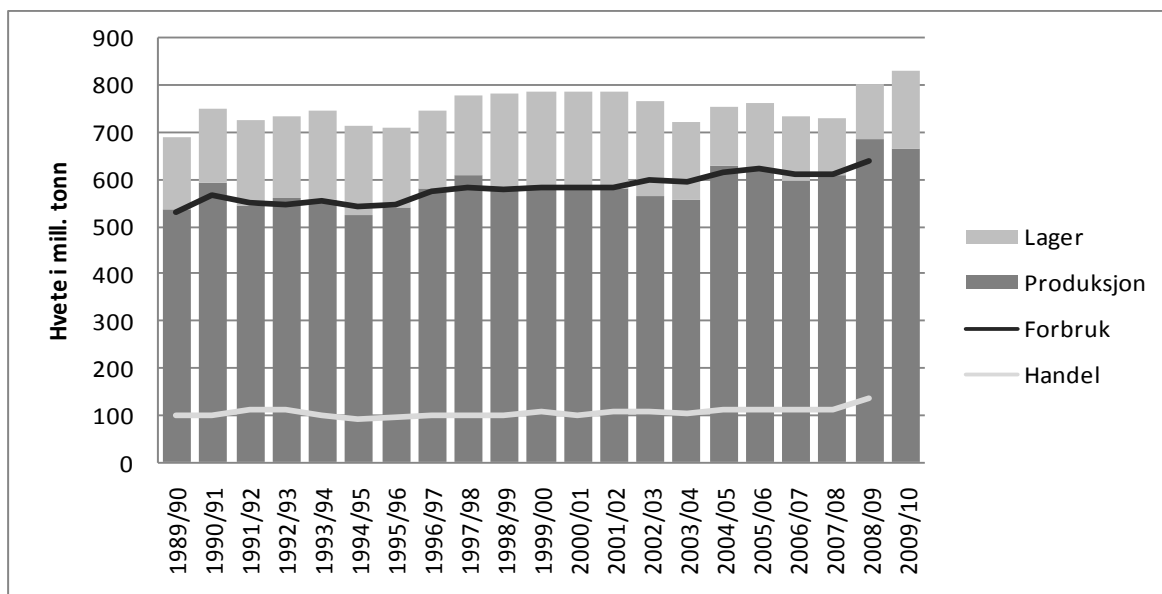
Figur 4.1 FAOs matprisindeks. Gjennomsnitt 2002-2004=100.

Figur 4.2 viser FAOs prisindeks for grupper av matvarer. Prisene på kjøtt har, relativt sett, holdt seg nokså stabile i perioden.

Figur 4.2 FAOs prisindeks for grupper av matvarer. Gjennomsnitt 2002-2004=100.

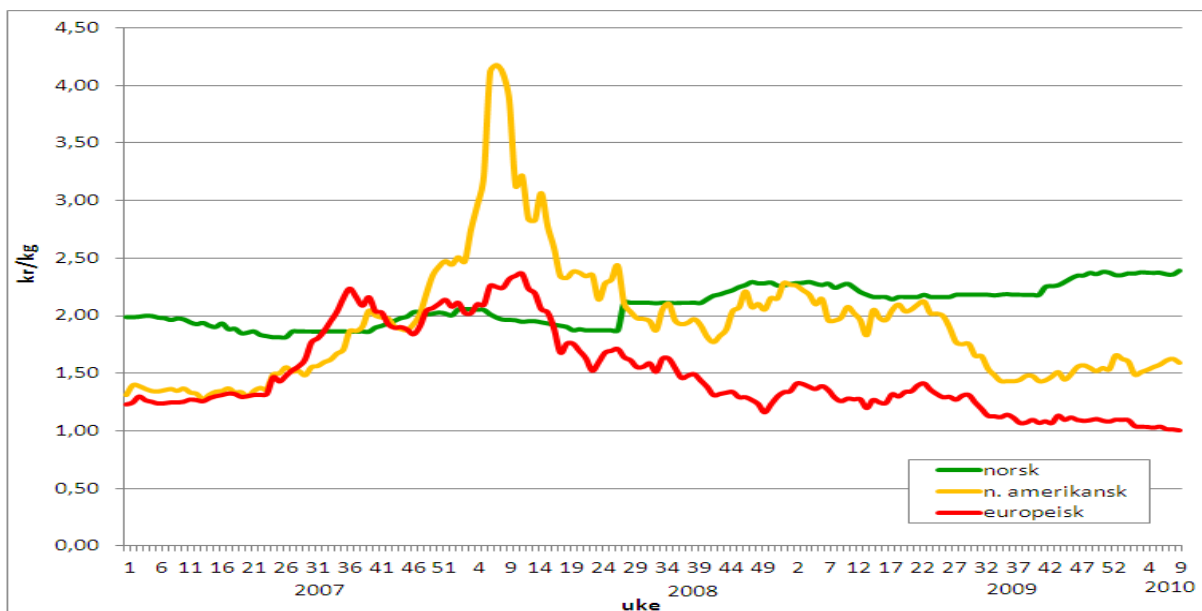
Kjøtt hadde en spesielt kraftig prisvekst i 2007 og tidlig i 2008, deretter har prisene falt og er ustabile. Samtidig er verdens kornproduksjon høyere enn noen gang og sesongen 2008-2009 ga rekordstore kornavlinger. De store avlingene førte til økte kornlagre, og ved inngangen til 2009-2010 sesongen var lagrene igjen på nivå med situasjonen tidlig på 2000-tallet, jf. Figur 4.3

Figur 4.3 Produksjon, lagerbeholdning, forbruk og handel av hvete de siste 10 årene.

Kilde: International Grains Council

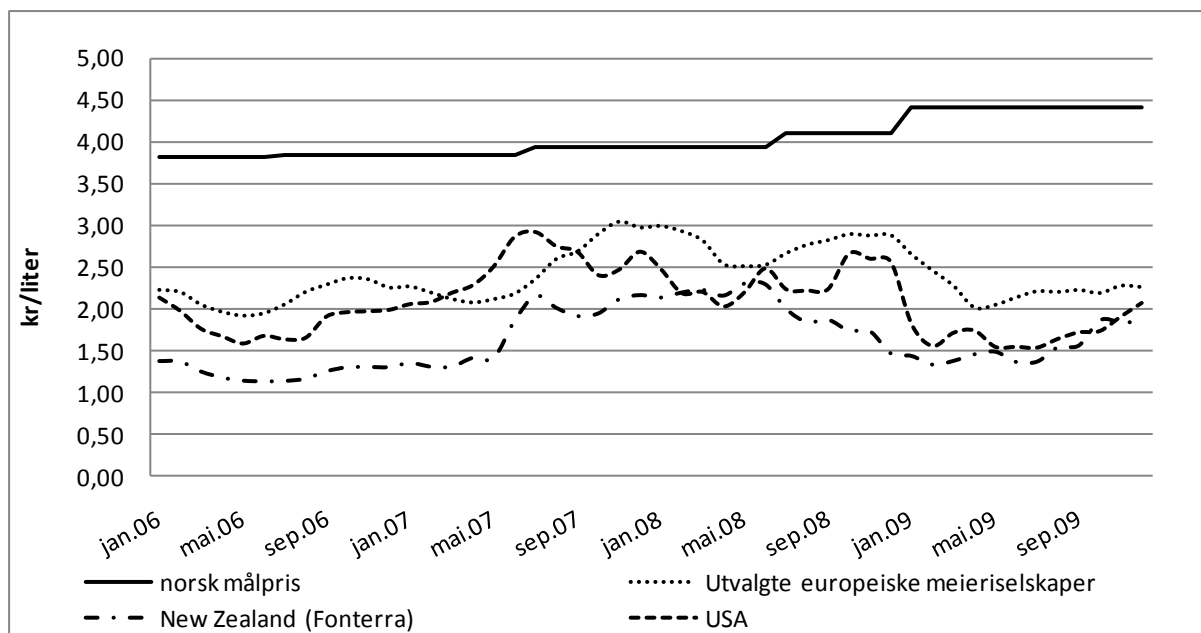
Verdensmarkedsprisene for hvete lå under råvarekrisen i 2007/2008 tidvis over norsk engrospris. Men store avlinger og økende lagre har gitt nytt prisfall. Figur 4.4 viser utviklingen siden 2007 for amerikansk og tysk hvete av sammenlignbar kvalitet med norsk vare. Norsk pris er engrospris, dvs. noteringspris fratrukket prisnedskrivningstilskudd, tillegg håndteringskostnader. Alle priser er i norske kroner og er derfor også påvirket av valutakursendringer. Prisene på førkorn har i grove trekk fulgt prisutviklingen på hvete. Internasjonale kornpriser er også viktige fordi de er sentrale drivere i etterspørselen etter og dermed prisene på gjødsel.

Figur 4.4 Utviklingen i hvetepriser i noen markeder.

Kilde: SLF, International Grains Council og Norske Felleskjøp.

I melkemarkedet førte fall i prisene til produsent og prisene på meieriprodukter til krise i mange land i 2009. Fallet fra pristoppen høsten 2007 fortsatte gjennom hele 2008 og første halvår 2009. I EU ble eksportstøtte gjeninnført, og skummetmelkpulver og smør ble kjøpt opp av det offentlige, gjennom intervensjonsordningen. Høsten 2009 steg prisene kraftig igjen (jf. Figur 4.5), men markedet er fremdeles ustabil. Usikkerheten om den videre prisutviklingen internasjonalt er stor.

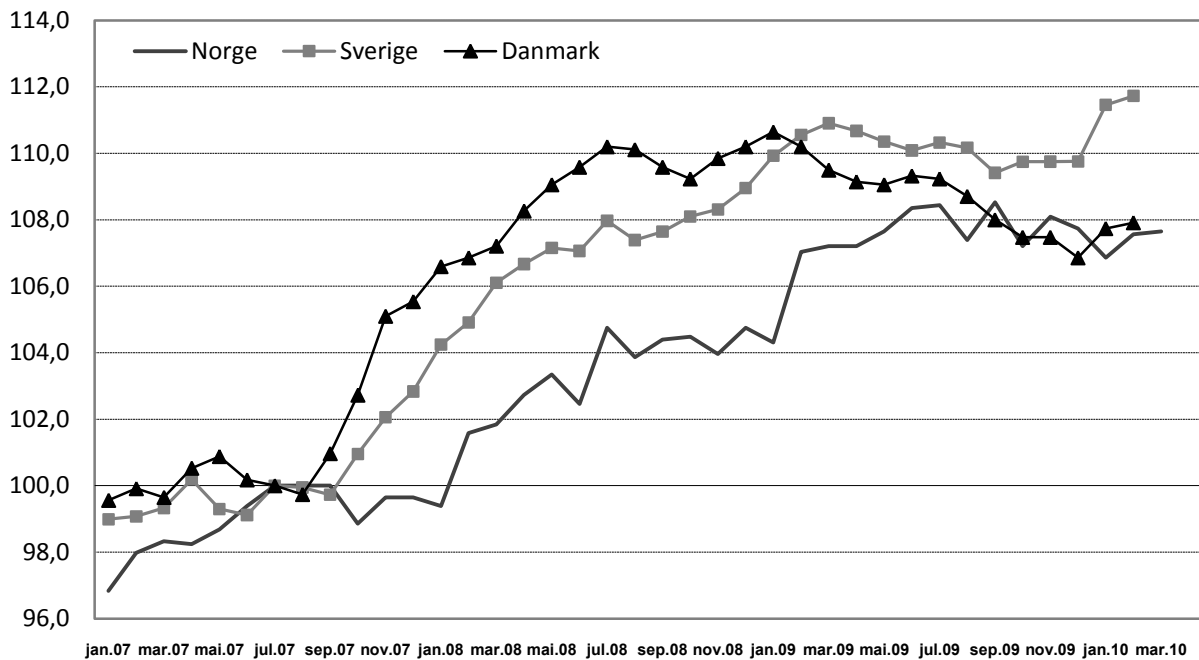

Figur 4.5 Utvikling i produsentpriser for melk og norsk målpris 2006-2009

Kilde: milkprices.nl

4.3 Prisutviklingen på matvarer

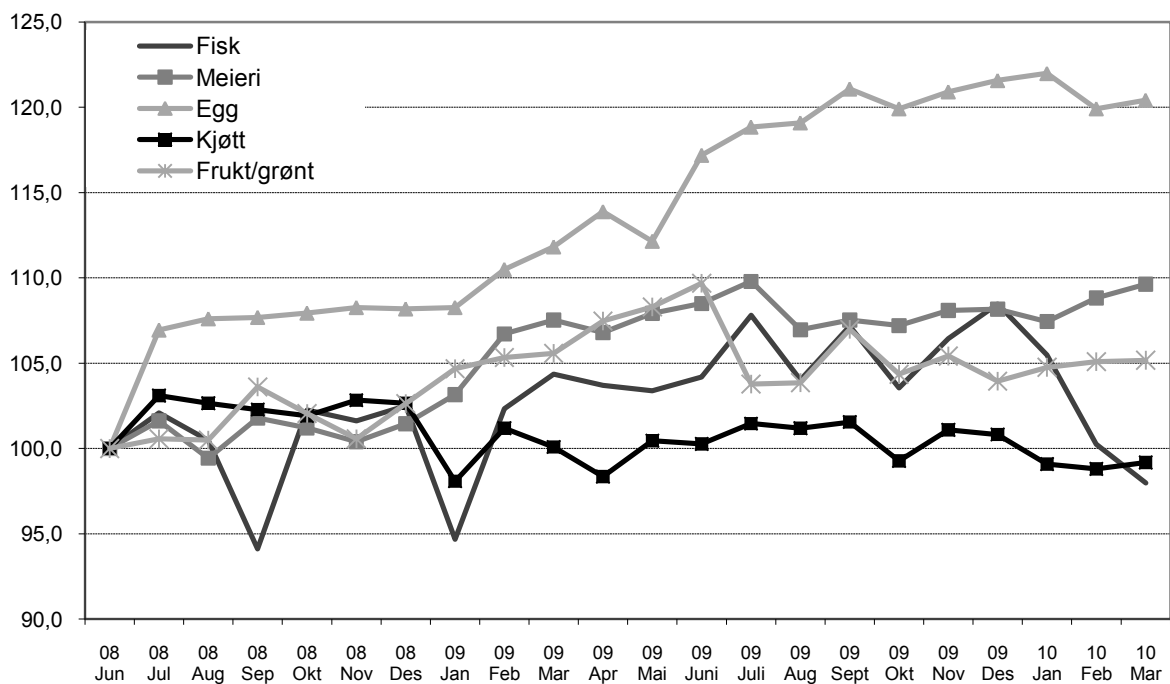
Matprisene i Norge var lenge mindre påvirket av prisøkningene internasjonalt enn våre naboland. Relativt betydelige økninger i målprisene i jordbruksavtalen i 2008 bidro til prisvekst også i Norge. De siste tolv månedene har prisene økt med 0,5 prosent i Norge, 1,1 prosent i Sverige, mens de er redusert med 2,1 prosent i Danmark, jf. Figur 4.6 . Siden starten på den internasjonale råvarekrisen har prisveksten vært om lag lik i Norge og Danmark, mens prisene har økt om lag 4 prosentpoeng mer i Sverige, målt i nasjonal valuta.

Figur 4.6 Prisutvikling på matvarer i Norge, Sverige og Danmark. Indekser, juli 2007=100.

Kilde: NILF og SSB

Figur 4.7 viser prisutviklingen på grupper av matvarer i Norge siden juni 2008, altså før jordbruksavtalen i 2008 fikk virkning. Iflg. SSB/NILFs data har prisveksten vært markant størst på egg, mens kjøttprisene er lavere enn for 2 års siden.

Figur 4.7 Prisutvikling på grupper av matvarer i Norge. Indekser, juni 2008=100.

Husholdningenes andel til utgifter til mat og alkoholfrie drikkevarer har vært fallende over lang tid. For 2007-2008 har mat og alkoholfrie drikkevarer en vekt på 11,2 pst. i konsumprisindeksen. Matvarer alene har en vekt på 10,1 pst. Det er likevel et relativt høyt prisnivå for matvarer i Norge, sammenlignet med våre naboland. Det skyldes bl.a. pris-, kostnads- og lønnsnivå, konkurranseforhold og at norske råvarepriser er høyere enn i nabolandene. Iflg. Eurostats prisnivåindekser for matvarer for 2008 var gjennomsnittsprisene i Sverige 24 prosent lavere, i Danmark 7 prosent lavere og i Finland 20 prosent lavere enn i Norge.

SSBs grensehandelsundersøkelse viser at nordmenn handlet for vel 10 mrd. kroner i forbindelse med dagsturer til utlandet i 2009.

4.4 Industri og konkurranseforhold

Det er et gjensidig avhengighetsforhold mellom primærproduksjonen og næringsmiddelindustrien. Primærproduksjonen er avhengig av en konkurransedyktig næringsmiddelindustri som kundebase og næringsmiddelindustrien er avhengig av råvarer som er konkurransedyktige både med hensyn til pris og kvalitet.

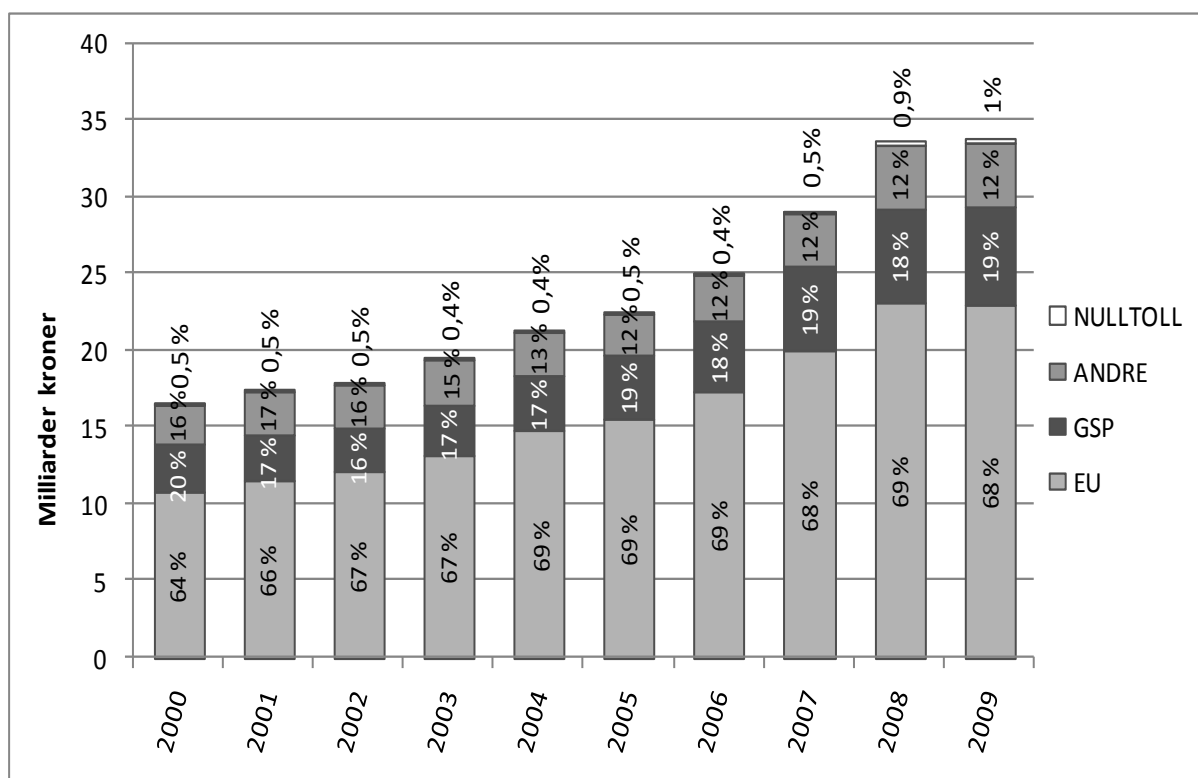
Produksjonen av landbruksvarer i norsk jordbruk og næringsmiddelindustri har aldri vært så høy som nå. Produksjonsøkningen har de siste årene vært spesielt stor innen fjørfe og svin. For andre sektorer som melk, storfe og sau har produksjonen vært mer stabil over flere år.

Over tid har flere sentrale produksjoner opplevd en etterspørselsøkning. For noen sektorer har denne i betydelig grad blitt dekket gjennom økende import. Dette gjelder blant annet ost, storfekjøtt og lammekjøtt.

I 2009 ble det for første gang siden 2004 registrert en nedgang i importert kvantum av landbruksvarer. Kvantumet falt med 6,5 %, mens importverdien økte med 0,5 pst. til 34 mrd. kroner. Nedgangen i kvantum skyldes redusert import av korn som følge av gode norske avlinger i 2008, men også redusert import av kjøttvarer og flere grøntprodukter. Importen av storfekjøtt var historisk stor i 2008, men falt med 3000 tonn i 2009. Importen av svine- og lammekjøtt gikk også ned i 2009.

Figur 4.8 viser utviklingen i importen av landbruksvarer til Norge i årene 2000 - 2009, målt i verdi, og etter opprinnelse.

Figur 4.8 Utviklingen i importverdi av landbruksvarer, fordelt etter opprinnelse.

I 2009 var 69 pst. av landbruksvareimporten fra EU. Danmark og Sverige er Norges viktigste handelspartnere for landbruksvarer, målt i verdi. Importen fra disse landene hadde i 2009 en verdi på i underkant av 7 mrd. kroner til sammen.

Spesielt utsatt for økt importkonkurransen er bearbejdede landbruksprodukter som omfattes av ordningen med råvarepriskompensasjon (RÅK). Verdien av RÅK-importen har økt jevnt de siste årene fra 2,6 mrd. kroner i 1995 til 7,0 mrd. kroner i 2008, dvs. rundt 10 pst. årlig. Fra 2008 til 2009 økte importen med 5 pst. til i underkant av 7,4 mrd. kroner. Bakervarer, sukkervarer og sjokolade er eksempler på viktige importvarer. Norsk eksport av RÅK-varer har derimot vært relativt stabil rundt 0,9 mrd. kroner det siste tiåret.

For norsk næringsmiddelindustri er det en utfordring å beholde/øke sin markedsandel innenfor det voksende markedet for bearbejdede landbruksvarer. Dette er også viktig for underleverandørene til RÅK-industrien, både primærprodusenter og foredlingsindustri. Rundt 78 pst. av matkornet, 21 pst. av bær- og fruktproduksjonen og 15 pst. av melkeproduksjonen går til RÅK-varer.

De ustabile råvareprisene internasjonalt og finanskrisen utfordrer norsk næringsmiddelindustri. Parametrene som næringsmiddelindustrien har å forholde seg til er mer usikre enn på lenge. Fremtidig utvikling avhenger av både nasjonale rammebetingelser (råvarepriser, kronekurs og rentenivå) som industrien opererer under, internasjonal konkurranse og industriens egen evne til effektivisering og omstilling.

Prisutvikling råvarer

For de råvarene og ferdigvarene som er omfattet av RÅK-ordningen blir råvareprisforskjeller også kompensert med utbetaling av tilskudd. Prisutjevning skjer i form av prisnedskrivning av innenlandske jordbruksvarer som nyttes til fremstilling av ferdigvarer og som tilskudd ved eksport av ferdigvarer (eksportrestitusjon).

Store prisvariasjoner på landbruksvarer internasjonalt har ført til at det er behov for å følge konkurransesituasjonen tett, og å åpne for jevnlike justeringer av prisnedskrivningssatsene for råvarer innenfor RÅK-ordningen.

RÅK-vareimporten til Norge av skjer i særlig grad fra våre nærmeste naboland. Utviklingen i råvareprisene i Norge sammenlignet med EU er således et sentralt element i konkurransevilkårene for industrien og for avsetning av norske jordbruksprodukter.

4.5 Matpolitikk

4.5.1 Trygg mat av riktig kvalitet

Regjeringens matpolitikk er basert på at maten skal være trygg og oppleves som trygg, samt at den skal være av riktig kvalitet. Hovedmålet er å sikre trygg mat, fremme forbrukerhensyn, samt å fremme god plantehelse og god helse og velferd hos dyr. I tillegg vektlegges blant annet nyskaping, mangfold, matkultur, verdiskaping, langsiktig matforsyning og miljøvennlig produksjon.

eSporing er et prioritert matpolitisk satsingsområde. Prosjektet ble etablert i 2006 i samarbeid med matbransjen for å få i stand et bedre system for sporing av mat (e-sporingsprosjektet). Målsettingen er å etablere en nasjonal, elektronisk infrastruktur for effektiv utveksling av informasjon i matkjeden. Prosjektet avsluttes sommeren 2011, og har nå gått inn i sin avslutningsfase. Prosjektet forventes å gi nyttige virkninger for norsk landbruk ved:

- Å øke matkjedens evne til raskt å kunne identifisere uttrygg mat og fjerne denne fra markedet.
- Å øke muligheten for å etterprøve påstander om matens opprinnelse.
- Å redusere kostnader og senke terskelen for innføring av sporbarhet i matkjeden.
- Å tilrettelegge for økt forbrukerinformasjon og verdiskaping.

Kvalitetssystem i landbruket (KSL) er grunnleggende viktig for å sikre en trygg og etisk forsvarlig matproduksjon. Det arbeides for å få KSL-standarden akseptert som bransjestandard for primærproduksjonen i landbruket og som bondens kontrollsystem. Bruk av KSL i primærleddet, og et helhetlig og dokumenterbart kvalitetssystem i de øvrige delene av verdikjeden, ligger også til grunn for utvikling av den nye merkeordningen *Nyt Norge* (se kapittel 4.5.2).

EUs reviderte hygiene- og kontrollregelverk har etter mange års forsinkelser blitt gjennomført i norsk regelverk. Forskriftene trådte i kraft 1. mars 2010. I denne forbindelse

stilles det krav til at primærprodusenter overholder og sikrer de hygienekrav som følger av regelverket, samt på tilfredsstillende måte dokumenterer at disse overholdes (egenkontroll). Det bør utarbeides nasjonale retningslinjer for god hygienepraksis i et samarbeid mellom næringsaktører og myndigheter. Det er en dialog mellom Mattilsynet og KSL når det gjelder godkjenning av KSL-standarden nasjonal som retningslinje for primærproduksjonen.

4.5.2 Innovasjon og matmangfold

Norskprodusert mat består av et mangfold kjente merkevarer som produseres i relativt store volum, samt et stadig større utvalg matspesialiteter som, hver for seg, produseres i et mer begrenset omfang.

Den ny nasjonale merkeordningen *Nyt Norge* synliggjør mat med norske råvarer og skal bidra til å styrke norsk mat sin markedsposisjon i en skjerpet internasjonal konkurranse. Nyt Norge vil særlig bli benyttet på produkter som produseres i større volum (se kapittel 3.11.1).

Det er et stort potensial for å øke omsetningen av norske matspesialiteter, som mat med lokal identitet og økologiske produkter. *Verdiskapingsprogrammet for matproduksjon* har siden oppstart i 2001 vært det viktigste økonomiske virkemiddelet for utvikling av småskala matproduksjon og nye markedskanaler for matspesialiteter (se kapittel 3.11.2).

I den perioden *Verdiskapingsprogrammet for matproduksjon* har virket har antall småskala matprodusenter og mangfoldet av matspesialiteter økt betydelig. Det er etablert mange nye salgskanaler og et stort antall matfestivaler. Media og forbrukerne blir stadig mer opptatt av norske matspesialiteter og matkultur. Både dagligvarehandelen og reiselivet satser på å tilby matopplevelser til sine kunder.

Merkeordningen *Beskyttede betegnelser* er et sentralt virkemiddel for næringsutvikling og verdiskaping i norsk matproduksjon (se kapittel 3.11.1). Merkeordningen omfatter alle næringsmidler som faller inn under matlovens virkeområde, bl.a. landbruksbaserte næringsmidler, fisk og fiskevarer. Merkeordningen skal bidra til å styrke konkurransekraften til norsk matproduksjon gjennom utvikling og synliggjøring av konkurransefortrinn basert på merkenavn, regionalt opphav og spesielle produktkvaliteter.

4.6 Utredning av styrkeforhold i verdikjeden for mat

I den politiske plattformen, jf. avsnittet om forbrukerpolitikk, vil Regjeringen:

”Gjennomføre en utredning om styrkeforholdene i verdikjeden for mat som skal bidra til åpenhet om innsyn, samt sikre forbrukerinteressene og en tilfredsstillende samfunnsmessig kontroll”.

På denne bakgrunn har Landbruks- og matdepartementet, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet nedsatt et bredt sammensatt offentlig utvalg med representanter fra forbrukerinteressene, konkurransepolitikk, varehandel, industri, sjømat og landbruk. Hovedmålet er å beskrive hvilke konsekvenser utviklingen innen matvarekjeden har hatt og vil kunne ha framover.

Utvalget skal legge til grunn effektiv ressursbruk som et overordnet formål for utredningen. Utvalget skal foreslå tiltak som kan ivareta:

- Forbrukeres interesser med hensyn til pris, kvalitet, vareutvalg og tilgjengelighet.
- Mulighetene for åpenhet og innsyn i hele matvarekjeden som sikrer tilstrekkelig og tilfredsstillende samfunnsmessig kontroll og effektiv bruk av samfunnets ressurser.

Utvalget skal kunne foreslå tiltak på basis av en kartlegging av flere sentrale utviklingstrekk innenfor verdikjeden for mat, herunder integrasjonen fra dagligvarekjedene. Det er behov for kunnskap om hvilke kort- og langsiktige konsekvenser dette har for forbrukerne, industrien, primærprodusentene og for måloppnåelse i offentlig politikk. Det vil være naturlig at utredningen munner ut i forslag til tiltak som kan fremme konkurransen eller om særlige hensyn tilsier at det er nye behov for å gripe inn i markedet. Utvalget skal avgi rapport innen 1. november 2010. Utvalgets rapport vil også kunne danne grunnlag for relevante politikkområder i arbeidet med en ny melding til Stortinget om landbruks- og matpolitikken.

5 Importvernet og internasjonale forhold

5.1 WTO Landbruksavtalen

Uruguay-runden med multilaterale forhandlinger om regelverk knyttet til handel resulterte i opprettelsen av *Verdens Handelsorganisasjon* (World Trade Organisation – WTO) 1. januar 1995. Samtidig ble det etablert egne avtaler om landbruk (*Landbruksavtalen*) og om sanitære og plantesanitære forhold (SPS-avtalen). Landbruksavtalen legger viktige rammebetingelser for den nasjonale landbrukspolitikken gjennom forpliktelser og rettigheter på tre områder: markedsadgang, internstøtte og eksportsubsidier. Det pågår nye forhandlinger, gjennom den såkalte Doha-runden, jf. kapittel 5.2. Inntil en ny landbruksavtale er ferdigforhandlet, vil Norge være bundet av forpliktelsene i dagens landbruksavtale.

Markedsadgang

Landbruksavtalen medførte omlegging til et tollbasert importvern der tollsatsene i gjennomsnitt skulle reduseres med 36 pst. til år 2000. I tillegg forpliktet Norge seg til å etablere importkvoter for såkalt eksisterende og ny markedsadgang. Tollsatsene i tolltariffen ble trappet ned til forpliktelsene for år 2000 allerede i 1995. Norge har notifisert bruk av importkvoter til og med 2008.

Internstøtte

WTO Landbruksavtalen definerer tre typer internstøtte – *gul, blå og grønn støtte*.

Gul støtte eller AMS (Aggregate Measurement of Support) er verdien av differansen mellom norske målpriser og faste referansepriser fra perioden 1986-88 multiplisert med tilhørende volumer, i tillegg til prisstøtte over budsjett fratrukket særavgifter. Norges maksimale gule støtte har vært 11,4 mrd. kroner for år 2000 og deretter. Ved siste notifikasjon i 2007 var det notifiserte nivået i gul boks 10,44 mrd. kroner.

Blå støtte er støtteordninger under produksjonsbegrensende programmer basert på faste arealer eller avlinger, eller på et fast antall dyr. Blå støtte var unntatt fra reduksjonsforpliktelsene i Uruguayrunden. I 2007 var notifisert blå støtte på 3,72 mrd. kroner.

Grønn støtte er støtte som har liten eller ingen innvirkning på produksjon og handel. Grønn støtte er unntatt fra reduksjonsforpliktelsene. I 2007 var notifisert grønn støtte på 6,72 mrd. kroner. Fra 2005 er sentrale og regionale miljøprogram innført. Dette er notifisert som grønn støtte.

Eksportstøtte

Landbruksavtalen i WTO begrenser bruken av eksportsubsidier både målt i verdi og målt i volum. Det er særlig for egg og ost at bindingene for eksportstøtte er reelt begrensende for Norge. Norge har notifisert bruk av eksportsubsidier til og med år 2008.

5.2 WTO-forhandlingene

Landbruksforhandlingene er en del av den brede forhandlingsrunden som ble vedtatt på WTOs ministerkonferanse i Doha i 2001. 1. august 2004 ble det vedtatt et rammeverk som la føringer for de videre forhandlingene for landbruksvarer, industrivarer inkludert fisk, tjenester og forenkling av handelsprosedyrer.

For markedsadgang for landbruksvarer forutsetter rammeverket at de høyeste bundne tollsatsene skal reduseres mest gjennom en lagdelt formel. For definerte sensitive produkter kan det gis lavere tollreduksjoner, men samtidig skal det etableres importkvoter for slike produkter. Rammeverket sier at det skal vurderes hvilken rolle et tolltak (maksimalgrense for tollsatter) skal spille. Prinsippet om vesentlig forbedring av markedsadgangen skal gjelde for alle produkter, inkludert de sensitive.

For internstøtte legger rammeverket opp til en reduksjon i summen av all handelsvridende støtte. Dette inkluderer gul støtte, *de minimis* (gul støtte i de tilfeller slik støtte ikke utgjør mer enn 5 pst. av produksjonsverdien) og blå støtte. Landene med den høyeste støtten skal redusere mest. I tillegg skal det etableres forpliktelser for hver av støttetypene som inngår i den totale støtten.

For blå støtte forutsetter rammeverket at det skal settes et tak for slik støtte. Rammeverket åpner imidlertid for at land (Norge) som har en spesielt stor andel av sin støtte i denne kategorien, kan få et høyere tak enn de generelle retningslinjene tilsier.

For ikke-handelsvridende støtte (grønn støtte) som for eksempel miljøprogrammer, forskningsmidler og avløserordningen, legges det ikke opp til noen øvre begrensninger, men kriteriene for slik støtte skal gås gjennom for å sikre at støtten har minimale effekter på produksjon og handel.

Rammeverket innebærer også enighet om å avskaffe alle former for eksportsubsidier på landbruksvarer. Dette inkluderer at det skal etableres disipliner for bruk av matvarehjelp, eksportkreditter og eksporterende statshandelsforetak. Subsidielementer i disse ordningene skal i likhet med eksportstøtte, elimineres.

Rammeverket fra 2004 forutsetter også at spesiell og differensiert behandling av u-land skal være en integrert del av et nytt regelverk.

Ministerkonferansen i Hongkong i desember 2005 innebar et skritt videre i forhandlingene ved at en kom til enighet om blant annet følgende elementer i en ny mulig WTO-avtale:

- Alle former for eksportstøtte skal elimineres innen utgangen av 2013. Kriteriene for behandling av andre former for eksportstøtte, for eksempel eksportkreditter, statshandelsforetak og matvarehjelp skal også avklares.
- Alle landbruksvarer skal fordeles i fire bånd etter hvor høye tollsatter de har. Ulike tollkutt skal foretas for de varer som havner i de enkelte bånd med utgangspunkt i at de høyeste tollsatsene skal reduseres mest. Enkelte produkter kan defineres som sensitive og gis lavere tollkutt, jf. rammeverket fra 2004.
- For internstøtte skal medlemslandene plasseres i tre bånd etter størrelsen på internt støttenivå (absolutt nivå). Land med høyest støttenivå skal redusere sin internstøtte

mest. Dette innebærer at EU plasseres i det øverste båndet, USA og Japan i det neste og resterende land i det laveste båndet. Land i det laveste båndet med et relativt høyt støttenivå, herunder Norge, skal likevel ta et noe høyere kutt enn andre land i dette båndet.

- De minst utviklede landene (MUL) skal gis toll- og kvotefrihet for minst 97 pst. av alle sine varer inn til i-landenes markeder innen utgangen av 2008. Dette gjelder også for mer utviklede u-land dersom de selv mener de er i en posisjon til å gi tilsvarende betingelser.

Forhandlingsformannen på landbruk, Crawford Falconer, la i juli 2007 fram et utkast til modaliteter som medlemslandene aksepterte som grunnlag for videre forhandlinger. Formannen la frem reviderte modaliteter på landbruk i februar 2008 og videre nye tekster i juli 2008. På bakgrunn av disse tekstene ble det i slutten av juli 2008 avholdt et ministermøte i Genève med sikte på å ferdigstille modaliteter for landbruk og industrivarer, inkludert fisk. Forhandlingene stoppet opp da det viste seg at avstanden mellom enkelte av aktørene på sentrale punkter var for stor. Forsøkene på å få til et nytt ministermøte i desember 2008 basert på enda en ny revisjon av modalitetspapirene, førte ikke fram.

Forhandlingsprosessen i løpet av 2009 lyktes ikke i å oppnå betydelig fremgang på de uløste spørsmålene fra forhandlingstekstene fra 2008. Det er samtidig usikkerhet rundt hvilke justeringer som eventuelt må til i eksisterende forhandlingsgrunnlag for å kunne oppnå multilateral enighet. Med fortsatt global usikkerhet omkring økonomien og et vanskelig politisk klima for handelsliberalisering hos enkelte nøkkelaktører, er det ikke sannsynlig med en slutføring av runden i 2010.

5.3 MUL-import

Toll- og kvotefri markedsadgang for alle produkter fra verdens minst utviklede land (MUL) er et sentralt tiltak i regjeringens utviklings- og handelspolitikk og i handlingsplanen for bekjempelse av fattigdom i sør. Formålet er å fremme handel og utvikling, og bidra til at de fattigste landene blir bedre integrert i verdensøkonomien.

Toll- og kvotefri adgang til det norske markedet for alle produkter fra land som står på FNs offisielle MUL-liste, ble iverksatt fra 1. juli 2002 med hjemmel i Norges generelle tollpreferanseordning (GSP) for import fra utviklingsland. Denne ordningen ble fra 1. januar 2008 utvidet med 14 nye lavinntektsland, slik at det nå er 64 land som kan eksportere alle sine jordbruksprodukter til Norge helt uten toll.

En ny forskrift om sikkerhetsmekanisme ved import av landbruksvarer fra utviklingsland omfattet av GSP-ordningen, trådte i kraft 7. mars 2008. Denne forskriften regulerer mulig utløsning av sikkerhetsmekanismen ved innenlandsk markedsforstyrrelse forårsaket av preferansetollbehandling ved import av landbruksvarer fra GSP-land.

5.4 Forholdet til EU/EUs landbrukspolitikk

5.4.1 Innledning

Landbrukspolitikken er ikke en del av EØS-avtalen, men utviklingen av EUs landbrukspolitikk har likevel betydning for norsk landbruk og næringsmiddelindustri. Prisutviklingen på landbruksproduktene i EU påvirker omfanget av grensehandelen og konkurransekraften til i første rekke RÅK-industrien, som er konkurranseutsatt både på hjemmemarkedet og eksportmarkedet. Utformingen av EUs landbrukspolitikk har også betydning for graden av sammenfall i interesser mellom EU og Norge i multilaterale forhandlinger som i WTO.

Den siste omfattende reformen av EUs landbrukspolitikk ble gjennomført fra 2005–2006 hvor en hovedmodell var landbruksstøtte utbetalt på grunnlag av historisk produksjon. Som et alternativ til en historisk støttemodell, kan medlemsland velge en såkalt regional modell for støtte. Den innebærer at det blir gitt lik støtte per hektar i en hel region. Medlemsland kan også velge en kombinasjon av de to modellene. Det er åpnet for å beholde noe produksjonstilknyttet støtte for eksempel til korn, storfe og sau/geit. Medlemslandene har i praksis valgt ulike modeller for gjennomføringen. I mange land er andelen produksjonsuavhengig støtte høyere enn regelverket krever. Endringene innebærer at en større del av overføringene til landbruket i EU faller innenfor kategorien grønn støtte i WTO.

Samtidig med overgangen til nye støtteformer ble det innført såkalte ”tverrvilkår”, som innebærer at bøndene må innfri bestemte krav om å drive på en måte som holder landbruksareal i god agronomisk hevd og god miljøtilstand. Krav etter generell miljølovgivning og lovkrav om miljø, matvarekvalitet, dyrevelferd og dyrehelse/folkehelse kommer i tillegg.

Ved den såkalte ”helsesjekken”, en minireform som ble vedtatt i januar 2009, går EU et nytt skritt i retning av mindre regulering. Markedsordningen for svin ble besluttet avvirket, og totalkvotene for melk skal økes med 1 pst. per år, til sammen med 5 pst., før kvoteordningen avvikles i 2015.

Som følge av finanskrisen og matkrisen de siste årene, har prisene på jordbruksråvarer internasjonalt og i EU fluktuert mer enn vanlig. Prisene på for eksempel melk og svinekjøtt nådde rekordhøye nivåer i 2008, men hadde i 2009 en betydelig nedgang som førte til svak økonomi i produksjonen og nedgang i produksjonsvolum. Den senere tiden har markedene vist tegn til stabilisering med bedring i priser og markedsbalanse. Ubalansen i markedene har medført at EU vurderer nye virkemidler for regulering av markedet i krisesituasjoner.

Situasjonen i matmarkedet har videre ført til økt oppmerksomhet om styrkeforholdene i verdikjeden og handelens makt til å holde oppe forbrukerpriser selv om produsentpriser faller. EU har iverksatt omfattende arbeid med sikte på tiltak for en bedre fungerende matvarekjede. Det er bred oppslutning blant medlemslandene om behovet for tiltak.

Bygdeutvikling er fortsatt en viktig del av EUs politikk på landbruksområdet. Bygdeutviklingstiltakene som ble vedtatt av Rådet høsten 2005, trekker fram tre hovedmål for politikkområdet: i) øke konkurranseevnen i jord- og skogbruket gjennom tilskudd til omstilling, ii) økt miljøstandard og bedret arealforvaltning og iii) bedret livskvalitet og økt mangfold i næringsaktiviteten i distriktene. Ved ”helsesjekken” i 2009 ble bygdeutviklingsbegrepet utvidet til å omfatte nye områder som grønn energi (biodrivstoff), klimautslipp, vannressurser, artsmangfold og innovasjon knyttet til disse områdene.

Lisboatraktaten gjør at Europaparlamentet har lik medbestemmelse med medlemslandene i Rådet også innen landbrukspolitik.

EU forbereder nå en videre gjennomgang av sin landbrukspolitik fram mot 2013 da mandater og budsjettfullmakter utløper. De økonomiske rammene for landbrukspolitikken etter 2013 og fordelingen av midlene vil bli sentrale spørsmål. Det er betydelig uenighet mellom medlemslandene om retningen for den framtidige landbrukspolitikken.

5.4.2 Forhandlinger med EU

I henhold til EØS-avtalens artikkel 19 skal EU og Norge søke å fremme handelen med landbruksvarer innenfor rammen av partenes landbrukspolitik og på en gjensidig fordelaktig måte. I desember 2002 kom Norge og Europakommisjonen til enighet om en avtale om utvidet handel, som bl.a. innebar økte gjensidige tollfrie importkvoter for ost. Stortinget ga sitt samtykke til avtalen gjennom St.prp. nr. 71 (2002-2003). Avtalen ble implementert fra 1. juli 2003.

Etter å ha forhandlet siden 2006 ble Norge og EU 28. januar 2010 enige om en ny artikkel 19 avtale. Det gjenstår formell godkjenning av avtalen fra begge parter. Avtalen vil bli lagt fram for Stortinget med tanke på iverksettelse fra 1. januar 2011.

Norge har i avtalen i stor grad gitt konsesjoner for landbruksvarer der det allerede er import til ordinær toll eller der næringsmiddelindustrien allerede har et importbehov. Økningen av importen for disse varene som følge av avtalen, vil derfor være begrenset. Det er også åpnet opp for mer import av enkelte matspesialiteter.

For Norge innebærer forhandlingsresultatet at kvoten for tollfri eksport av ost inn til EU øker fra 4000 tonn til 7200 tonn. Videre innebærer avtalen tollfrihet eller tollfrie kvoter inn på EU-markedet for bl.a. vegetabiliske oljer, bær, snacks, hunde/kattemat, tran og juletrær som det er realistisk at norske bedrifter vil kunne utnytte.

For ost økes den tollfrie importkvoten fra 4500 tonn til 7200 tonn. Dette tilsvarer nivået for osteimport fra EU de senere årene. For økningen på 2700 tonn vil kvotene bli fordelt på auksjon. Ordningen med ”historiske rettigheter” knyttet til import av ost vil bli avvirket etter tre år, og det vil bli etablert et nytt importsystem for dagens importkvote på 4500 tonn som sikrer likebehandling av aktørene.

For kjøtt vil det bli etablert importkvoter fra EU for storfe (900 tonn), kylling (800 tonn) og gris (600 tonn). Dette er midlertidige kvoter som vil bli en del av en eventuell ny WTO-avtale. For kjøttvarer er det i tillegg en begrenset økning av eksisterende

importkvoter for noen produkter (skinker, pølser, kjøttboller, andebryst). Norge har videre gitt EU toll-lettelser eller importkvoter på enkelte innsatsvarer til konserver- og fôrindustrien.

For landbruksvarer med svært lav tollsats er det innført gjensidig nulltoll.

5.4.3 Forhandlinger om frihandelsavtaler

Norge har gjennom det europeiske frihandelsforbundet, EFTA, iverksatt 16 frihandelsavtaler. De land som er medlemmer i forbundet er Sveits, Liechtenstein, Island og Norge. EFTA ferdigforhandlet en ny avtale med Colombia høsten 2008 og Peru, Albania, Serbia og Gulf-statene i 2009. Det pågår forhandlinger om frihandelsavtaler mellom EFTA-landene og Thailand, Algerie, India, Ukraina og Hong Kong. Norge og Kina har også startet opp forhandlinger om en bilateral frihandelsavtale. Forhandlingene omfatter bl.a. handel med landbruksvarer, både råvarer og bearbejdede varer. Fra norsk side gis det i frihandelsavtalene i første rekke konsesjoner på ”sørlige” produkter der det er liten eller ingen norsk produksjon.

Frihandelsavtalene vil bli forelagt Stortinget før iverksettelse.

6 Hovedtrekk i tilbudet

6.1 Innledning

I de siste års jordbruksavtaler har det vært gjennomført en snuoperasjon i jordbrukspolitikken. Det har vært lagt til rette for et inntektsløft for jordbruksbedriftene. Avtalene har prioritert det grasbaserte husdyrholdet, beiting med husdyr, og distrikts- og strukturprofilen i budsjettstøtten til næringen er styrket. Miljøtiltakene er ytterligere målrettet og det er startet et arbeid med å følge opp klimautfordringen i sektoren.

Prisene har samtidig økt relativt mye, bl.a. etter den internasjonale matkrisen, spesielt i form av meget stor prisøkning på gjødsel og fôrråvarer. Priskuppet mellom norske og internasjonale råvarepriser har økt igjen. Statens forhandlingsutvalg mener matsektorens konkurransekraft, både på kort og lengre sikt, danner en viktig premis for utformingen av jordbruksavtalene. Norsk matindustriens hjemmemarkedsandel har vært svakt fallende, men har ligget rundt 84 pst. de siste 3 årene iflg. NILF.

Iflg. Regjeringens politiske plattform er det å produsere trygg og ren mat for egen befolkning landbrukets viktigste rolle. Samtidig er målet å opprettholde et levende og mangfoldig landbruk over hele landet. Produksjonen av fellesgoder for samfunnet er en vesentlig begrunnelse for overføringene og utformingen av dem.

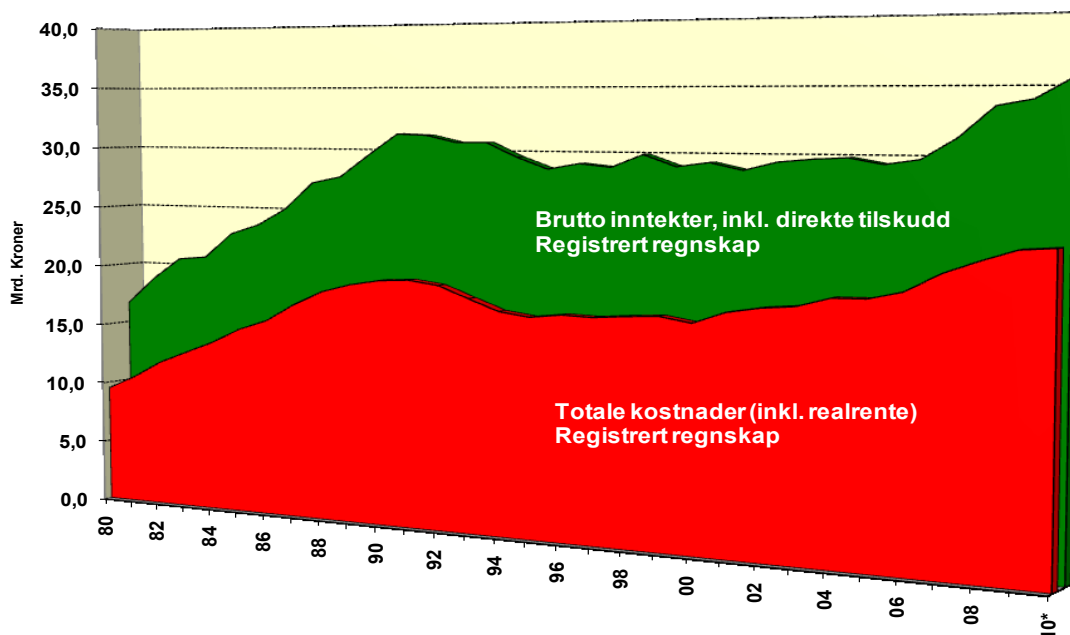
Rundt gjennomsnittstallene for en sektor med mange småbedrifter er det betydelig variasjon. Bl.a. ser vi variasjon i arealutviklingen, en viss omfordeling av produksjon og stor variasjon i økonomisk resultat for enkeltbedrifter. Avtalepartene har i flere år vært opptatt av utviklingen i en del jordbruksområder i kystkommuner, i Nord-Norge, på Vestlandet og i Agder/Telemark og gjort tilpasninger i virkemiddelbruken for å sikre måloppnåelse.

Mange i jordbruket står overfor viktige investeringsbeslutninger 30 år etter de store investeringene som ble gjennomført etter opptrappingen på 70-tallet og for å følge opp offentlige pålegg gitt av dyrevelferdshensyn. Teknologiutviklingen har over tid redusert behovet for arbeidskraft. Mange steder med vanskelige driftsforhold i jordbruket har også arbeidskraften høy alternativ verdi. Når konkurransen i matsektoren samtidig øker og forbrukernes etterspørsel endres, øker utfordringene med å opprettholde produksjonen og drift av de minst produktive/mest tungdrevne arealene.

Avtalepartene har det siste året gjennomført to utredninger med relevans til disse spørsmålene, om innfraktordningen for kjøtt og om utmåling av arealtilskudd. Av den siste framgår bl.a. at grasarealet per gjødseldyrenhet har økt relativt mye det siste tiåret. Ved redusert behov for grasareal vil marginale areal kunne tas ut av drift og dermed gro igjen. Gjennom tilbudet forsøker Statens forhandlingsutvalg å målrette virkemidlene ytterligere i forhold til målet om et aktivt landbruk over hele landet, gitt de eksterne rammebetingelsene og de avveiningene som følger av dem.

Jordbruksavtalen påvirker direkte bare en del av bøndernes inntektsdannelse, jf. figur 6.1. Hovedsakelig påvirker jordbruksavtalen bruttoinntektene, gjennom budsjettoverføringer og inntektsmuligheter fra markedet gjennom målpriser og adgang til markedsregulering.

På kostnadssiden påvirkes først og fremst kraftfôrkostnadene, gjennom prisene på fôrkorn. I noen grad påvirker virkemidlene i avtalen også kapitalkostnadene.

Figur 6.1 Brutto inntekter og totale kostnader i jordbruket, iflg. Budsjettnemnda for jordbruket.

Selv om en del tilfeldig variasjon mellom enkeltår er utjevnet i Budsjettnemndas normaliserte regnskap, er det likevel påregnelig at et sektorregnskap vil vise variasjon mellom år. Statens forhandlingsutvalg viser bl.a. til endringen i beregnet resultat for året 2008 i år sammenlignet med foreløpig regnskap for 2008 i fjor. Dette understreker behovet for å vurdere inntektsutviklingen i jordbruket over noe tid.

Resultatmålene for næringsdrivende kan ikke brukes på samme måte som lønnsstatistikk for lønsmottagere. Jordbruksoppgjøret skiller seg også fra lønnsoppgjør, ved at det i jordbruksoppgjøret forhandles om, og bare kan forhandles om, inntektsmuligheter for de næringsdrivende. Resultatet i det enkelte foretak er resultat av en rekke disposisjoner som foretas i foretaket. Det er dokumentert betydelige inntektsforskjeller mellom noenlunde like foretak. I mange jordbruksforetak utgjør jordbruket en liten del av inntektsgrunnlaget i husholdningen, og det er grunn til å anta at maksimering av velferd ikke er identisk med overskuddsmaksimering. St.meld. nr. 19 (1999-2000) peker på at Totalkalkylen ikke er egnet til å måle inntektsnivå, men inntektsutvikling, og det er det formelle grunnlaget avtalepartene har for å vurdere inntekt i forhandlingsammenheng.

Et jordbruksoppgjør kan ikke bedømmes ut fra rammens størrelse isolert. Den underliggende kostnads- og produksjonsutviklingen har også vesentlig betydning for hvilken inntektsutvikling rammen kan legge til rette for. Fra i fjor til i år utgjør renteutviklingen vesentlig forskjell. Samtidig ble storfe tatt ut av målprissystemet i 2009, og også derfor er innholdet i rammen annerledes enn tidligere. Det brukes også midler over avtalen til infrastruktur- og utviklingstiltak m.v. som ikke inntektsføres direkte i

totalregnskapet, men likevel har stor betydning for utviklingen over tid og for måloppnåelsen i landbrukspolitikken.

Det påhviler partene et ansvar for å gjøre virkemidlene enkle og effektive og at de virker i tråd med formålet. Statens forhandlingsutvalg vil særlig peke på at struktur-differensieringens hensikt er å legge til rette for en variert bedriftsstruktur, gjennom å kompensere for faktiske skalaulempet og bidra til tilfredsstillende inntektsmuligheter ved ulikt produksjonsomfang.

Transaksjonskostnadene knyttet til virkemidlene må også holdes så lave som mulig. Det vil likevel være klare forskjeller mellom ulike typer virkemidler. De store rettighets-baserte tilskuddene, som bare krever registrering og kontroll av karakteristika ved foretakene, vil ha lave transaksjonskostnader. Samtidig er de mindre egnet til å nå mer spesifikke mål. Det krever eksempelvis ordninger med lokal/regional prioritering av mål, og enkeltsaksbehandling og prioritering mellom søkere for å iverksette de beste prosjektene, med sikte på best mulig måloppnåelse. Slike virkemidler vil naturlig måtte ha høyere transaksjonskostnader. Det må likevel arbeides for at transaksjonskostnadene blir så lave som mulig.

I sitt arbeidsdokument av 27. april krever Jordbrukets forhandlingsutvalg:

- Overgang til prosenttoll for meierivarer fra 1. juli 2010
- Investeringspakke på 100 mill. kroner per år i fire år, utenfor avtalerammen
- Mulighet for fondsavsetninger med skattefordel, knyttet til investeringer i dyrevelferd

Statens forhandlingsutvalg viser til at disse spørsmålene ligger utenfor det jordbruket har forhandlingsrett på.

Det formelle grunnlaget

Viktige deler av det formelle grunnlaget for forhandlingene er gjengitt i kapittel 2. Statens tilbud er basert på premissene i Regjeringens politiske plattform, St.meld. nr. 19 (1999-2000) *Om norsk landbruk og matproduksjon* og Stortingets behandling av denne, jf. Innst. S. nr. 167 (1999-2000), og Stortingets behandling av inneværende jordbruksavtale, Innst. S. nr. 375 (2008-2009). I sistnevnte innstilling heter det:

”Komiteen er oppteken av å sikre lønsemda i landbruket og stimulera til eit aktivt landbruk med ein variert bruksstruktur over heile landet.

Fleirtalet i komiteen, alle unnateke medlemene frå Framstegspartiet og Høgre, viser til at jordbruksavtala bidreg til denne utviklinga gjennom ei markert satsing på det grasbaserte husdyrhaldet, og ein klar distriktsprofil i verkemiddelbruken. Mangfaldet i storleik på bruka og produksjon spredt over heile landet er eit fundament for landbruket sin legitimitet. Budsjettoverføringane over jordbruksavtala kan berre forsvarast gjennom at distriktslandbruket blir oppretthaldt, og at landbruket også i åra som kjem skal produsere ein stor del av det norske matforbruket.

Komiteen er særleg oppteken av at rammevilkåra må vera langsiktige og stabile.”

Om produksjonsvolumet uttalte komiteen: ”Komiteen er også kjend med berekningar som viser at den norske befolkninga vil auke monaleg i åra som kjem. Av den grunn bør vi stimulera og leggja til rette for vekst i matproduksjon, på dei områder der me har naturgitte føresetnader.”

Om inntekt uttalte flertallet bl.a.: ”Eit anna fleirtal, medlemene frå Arbeidarpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet, har merka seg at jordbruksoppgjæret fører vidare den kursendringa i landbrukspolitikken som Regjeringa byrja gjennom avtale i 2006, m.a. ved å leggje til rette for ei klar nivåheving av inntekta.”

I Regjeringens politiske plattform heter det: ”Regjeringen vil videreutvikle inntekts- og velferdspolitikken i landbruket fra forrige periode.”

Disse sitatene utgjør vesentlige premisser for utformingen av Statens tilbud, både når det gjelder økonomisk ramme og fordelingsprofilen. Både Regjeringens politiske plattform og et bredt flertall i næringskomitéen legger vekt på betydningen av en variert bedriftsstruktur og at jordbruket skal opprettholdes over hele landet. Dette har Regjeringen, og avtalepartene, fulgt opp de siste årene gjennom sterk prioritering av det grasbaserte husdyrholdet, og distrikts- og strukturprofilen i fordelingen. Statens forhandlingsutvalg foreslår i tilbudet ytterligere målretting av virkemiddelbruken for å styrke det grasbaserte husdyrholdet og for å opprettholde produksjon over hele landet.

6.2 Grunnlagsmaterialet

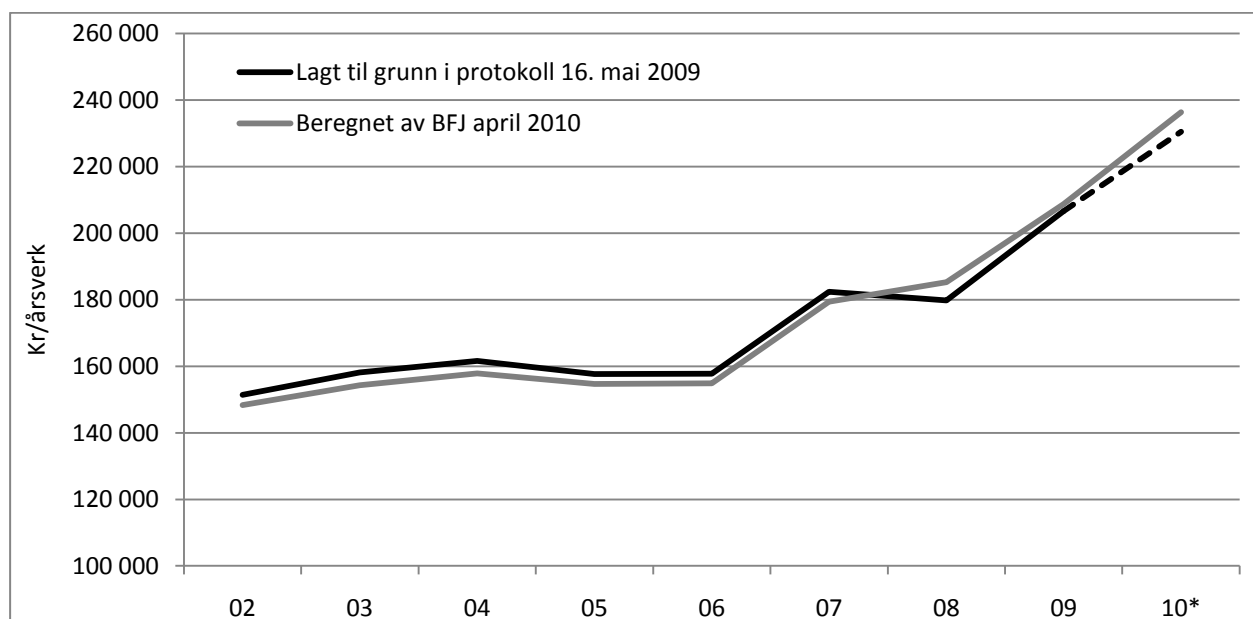
Utviklingen i viktige indikatorer fra Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) er gjengitt i kapittel 3. I forhandlingssammenheng måles inntektsutviklingen i jordbruket på resultatmålet *Vederlag til arbeid og egenkapital pr årsverk* i Totalkalkylens normaliserte regnskap, inkludert inntektsverdien før skatt av jordbruksfradraget ved ligningen.

Årets normaliserte totalregnskap viser for perioden 2000 til 2010 gjennomsnittlig inntektsøkning per årsverk på 4,1 pst. per år. Lønnsøkningen for andre grupper har for denne perioden vært 4,5 pst. (med anslag om 3 ¼ pst. i 2010). Inntektsvariasjon mellom år gjør at gjennomsnittet påvirkes relativt betydelig av hvilke år som inngår i beregningen. Budsjett-nemndas tall for 2010 er et budsjett, og derfor usikre. Siden dette er tall fra et sektorregnskap for selvstendig næringsdrivende, hvor inntektene varierer, er det behov for å vurdere inntektsutviklingen over noe tid.

For perioden 2006 til 2010, som denne regjeringen har hatt ansvar for, ble det i fjor lagt til grunn en prognose for inntektsveksten i jordbruket på vel 46 pst., eller 72.700 kroner pr årsverk. Årets materiale viser en vekst på 52 ½ pst., eller 81.500 kroner, altså klart høyere enn lagt til grunn i fjor. Årets totalregnskap viser at inntektene økte med 3,3 pst. per årsverk fra 2007 til 2008. I fjorårets materiale var det beregnet en reduksjon på 1,4 pst. Budsjettnemnda reviderer årlig dataserier med grunnlag i nytt datatilfang, med sikte på å måle utvikling mellom år og unngå brudd i tallserier. I årets materiale har det særlig påvirket regnskapsåret 2008 og det gir et annet utgangspunkt for å vurdere perioden 2008 til 2010 enn det som ble lagt til grunn i fjor.

For perioden 2008 til 2010 skulle fjorårets jordbruksavtale legge til rette for en inntektsvekst på vel 28 pst., eller 50.700 kroner pr årsverk, Årets normaliserte totalregnskap viser en gjennomsnittlig inntektsøkning på 51.100 kr pr årsverk for denne perioden, altså om lag som forutsatt, men fra et høyere utgangspunkt i 2008 enn forutsatt i fjor.

Tabell 6.1 og figur 6.2 viser inntektsutviklingen beregnet/prognosert i fjor, sammenlignet med årets tall.

Figur 6.2 Inntektsutviklingen i jordbruket 2002 til 2010 (budsjett) iflg. Budsjettnemnda for jordbruket. Kroner pr årsverk i normalisert regnskap, inkl. verdien av jordbruksfradraget.

Tabell 6.1 Inntektsutvikling i jordbruket, lagt til grunn for avtalen i 2009 og beregnet av BFJ i 2010. Prosent og kroner pr årsverk.

Beregnet i år 2008 til 2010	27,6 %	51 100
Lagt til grunn i fjor 2008 til 2010	28,2 %	50 700
Differanse		400
Beregnet i år 2006 til 2010	52,6 %	81 500
Lagt til grunn i fjor 2006 til 2010	46,1 %	72 700
Differanse		8 800

Samlet produksjon er budsjettert 0,6 pst. lavere i 2010 enn i 2008 og det er grovt sett markedsbalanse for råvarene, men noe overskudd for sau, svin og egg. Nedgang i rentenivået gjør at totale kostnader er beregnet å ligge på samme nivå i 2010 som i 2008. Arbeidsforbruket i jordbruket anslås redusert med 2,6 pst. i 2010.

Etter flere år med sterk investeringsvekst, regner Budsjettnemnda med en volumreduksjon på 25 prosent fra 2008 til 2010. Jordbruksarealet er marginalt fallende, men avgangen er større i noen områder med vanskeligere driftsforhold. Det er en tendens til at sentrale jordbruksområder øker sin andel av produksjonen, særlig innenfor kjøttproduksjonen.

De siste 10 årene har sektoren hatt en årlig vekst i brutto arbeidsproduktivitet på 4,8 pst. og en økning i multifaktorproduktivitet på 2,0 pst. pr. år. Iflg. Nasjonalregnskapet var økningen i arbeidskraftproduktiviteten for private fastlandsnæringer (utenom bolig, primærnæringer og el-forsyning) i perioden 1991-2008 2,6 pst. pr år, mens total faktorproduktivitet økte med 2,2 pst. pr år. Iflg. SSB økte arbeidskraftproduktiviteten for industrien totalt med 2,7 pst. per år for perioden 97-03 og 0,9 pst. per år i perioden 04-09.

Referansebrukene

Referansebrukene bygger på regnskapstall fra 2008 i NILFs Driftsgranskinger som regnes fram til 2010. For perioden 2008 til 2010 viser referansebrukene svakere inntektsutvikling enn normaliserte regnskaper. En forskjell i beregningsopplegget er at avskrivningene i NILFs driftsgranskinger beregnes etter historiske kostnader og at lånt kapital godtgjøres med betalt nominell rente. Samtidig er inntektsnivået høyere i referansebrukene, som er valgt ut blant foretak som ligger over et minste økonomisk driftsomfang. Materialet viser at det er det grasbaserte husdyrholdet som har hatt den sterkeste inntektsøkningen i perioden.

Jordbruksfradraget

Avtalepartene er enige om å inkludere verdien av det særskilte jordbruksfradraget ved ligningen ved vurdering av inntektsutviklingen i jordbruket. BFJ har beregnet inntektsverdien før skatt av jordbruksfradraget de siste årene som vist i tabell 6.2.

Tabell 6.2 Virkningen av inntektsfradraget ved ligningen.

	2008	2009*	2010**
Spart skatt, mill. kroner	853	873	926
Tilsvarende inntektsverdi før skatt, mill. kr	1 273	1 303	1 383
Inntektseffekt per årsverk, kr.	21 400	22 500	24 500
Utnyttelsesgrad	44 %	46 %	50 %
<i>Pr jordbruksbedrift:</i>			
Maksimalt jordbruksfradrag, kr.	142 000	142 000	142 000
Mulig spart skatt, kr.	39 760	39 760	39 760
Nødvendig jordbruksinntekt kr.	329 000	329 000	329 000

* Foreløpig regnskap, **Budsjett

Kilde: BFJ

BFJs anslag, basert på selvangivelser for 2008, viser at verdien av jordbruksfradraget, omregnet til verdi før skatt, er om lag 1¼ mrd. kroner i 2008. Iflg. BFJs anslag øker utnyttelsesgraden fra 44 pst. i 2008 til 50 pst. i 2010.

Økte inntekter som følge av årets oppgjør, vil bidra til å øke utnyttelsesgraden av jordbruksfradraget. Med grunnlag i tallene fra SSB/BFJ har Statens forhandlingsutvalg lagt til grunn at 29 pst. av en økning i 'Vederlag til arbeid og kapital' (ekskl. endring i rentekostnad) per jordbruksbedrift, vil gi grunnlag for økt fradrag.

6.3 Rammen

6.3.1 Oppbygging av rammen

Jordbrukets brutto inntekter består av egeninntjening fra markedet og overføringer fra staten. Oppbyggingen av rammen er basert på anslag for utviklingen i jordbrukets produksjon, kostnadene, samt arbeidsforbruk og anslag på lønnsvekst for andre grupper, jf. tabell 6.4. For de makroøkonomiske størrelsene har Statens forhandlingsutvalg lagt til grunn SSBs prognoser i Økonomisk utsyn nr. 1/2010.

Teknisk framregning til 2011

Statens forhandlingsutvalg har lagt følgende prognoser til grunn for rammen på poster som ikke er avtaleregulert:

- For produksjonsvolum og volumet av driftskostnader er det for 2011 lagt til grunn samme prosentvise endring som gjennomsnittet av 5 forgående år.
- Generell prisvekst på 1,3 pst. for inntektsposter som ikke er avtaleregulert.
- To prosent prisøkning på jordbrukets driftsmidler, med grunnlag i at historiske data viser at prisveksten på jordbrukets driftsmidler har steget mer enn generell prisvekst.
- Kapitalslit og leasing er beregnet av BFJs sekretariat med grunnlag i samme investeringsnivå i 2011 som i 2010, generell prisvekst på 1,3 pst., og 0,5 pst. økning i bankenes utlånsrente.
- Normalisert rentekostnad er beregnet med samme forutsetninger og økning i lånemassen på 1 mrd. kroner.
- 2,5 pst. reduksjon i arbeidsforbruk, som prognosert av BFJ.
- 3 ¼ pst. lønnsøkning for andre grupper i fra 2009 til 2010 og 3,4 pst. fra 2010 til 2011.

Statens forhandlingsutvalg viser videre til at årets materiale viser en inntektsvekst for perioden 2006 til 2010 som er 6 ½ prosent større enn det som ble lagt til grunn for avtalen i fjor. Det ble i fjorårets avtale gitt ett tillegg på 570 mill. kroner med grunnlag i svak utvikling fra 2007 til 2008. Årets totalregnskap, særlig regnskapstallene for 2008, viser en vesentlig gunstigere utvikling for de siste årene enn det som ble lagt til grunn i fjor.

Rammen

På dette grunnlag har statens tilbud en ramme på 750 mill. kroner.

Tabell 6.3 Oppbygging av økonomisk ramme.

	Grunnlag Mill kr	Volum	Pris	Sum endring
0. Markedsinntekter utenom avtalen	25 576	0,6 %	0,4 %	260
1. Driftskostnader	16 748	-0,5 %	2,0 %	255
2. Kapitalslit og leasing	917			85
3. Normalisert realrentekostnad				570
4. Redusert arbeidsforbruk 2011	11 959	-2,5 %	3,40 %	100
A. Sum, mill. kroner				750

Finansieringen av rammen går fram av tabell 6.4. Målprisene økes fra 01.07.10 med en årsvirkning på 280 mill. kroner. Fra 2009 er det 60 mill. kroner i overførte midler, som ikke ligger inne i grunnlagsmaterialet fra BFJ. Disse midlene disponeres som en del av rammen. Bevilgningen over kapittel 1150 økes med 330 mill. kroner i 2011. Med forutsetningene i tabell 6.3 øker utnyttningen av jordbruksfradraget tilsvarende en inntektsverdi på om lag 80 mill. kroner.

Tabell 6.4 Finansiering av rammen.

	Mill kr
Netto endring i målpriser fra 01.07.10	280
Endret bevilgning på kapittel 1150 i 2011	330
Overførte midler fra 2009	60
Økt verdi av jordbruksfradraget	80
SUM	750

Samtidig som jordbruket har hatt en klart større inntektsvekst enn lagt til grunn i fjor, gir rammen grunnlag for en inntektsvekst på knapt 3,4 pst., om lag 8 000 kroner per årsverk i 2011, i forhold til 2010 før oppgjør, når verdien av jordbruksfradraget er inkludert.

Deler av rammen får inntektseffekt allerede i 2010. Inkludert verdien av jordbruksfradraget økes inntektsnivået i 2010 med vel 1 ½ pst., eller om lag 3 500 kroner per årsverk dersom de foreslåtte økningene i målpriser realiseres fra 1. juli.

Udisponerte midler

Fra 2009 er det 60 mill. kroner i overførte midler, som ikke ligger inne i grunnlagsmaterialet fra BFJ. Disse midlene inngår i finansieringen av rammen.

I tillegg omdisponeres udisponerte budsjettmidler med gjeldende regelverk i 2010, på 53,2 mill. kroner og 3,25 mill. kroner i tilbakebetalte midler fra tilskudd til reguleringsanlegg.

Av de totalt 116,5 mill. kroner i ledige midler, omdisponeres 99,3 mill. kroner til Landbrukets utviklingsfond, 10 mill. kroner til Skadefondet for landbruksproduksjon og 7,1 mill. kroner til elektronisk fagsystem for regionale miljøprogram.

6.4 Fordeling på priser og tiltak

6.4.1 Økning i målprisene

Endringene i målprisene er vist i tabell 6.6.

Tabell 6.5 Målprisendringer fra 01.07.10.

Produkt	Kvantum Mill. l/kg	Målpris Kr / kg	Endring	
			fra 1.7.2010 Kr/l / kg	Endring fra 1.7.10 mill. kr
Melk, ku og geit	1547,7	4,41	0,05	77,9
Gris	128,2	29,06	0,40	51,3
Sau/lam	24,5	57,75	1,40	34,2
Egg	59,3	16,54	0,70	41,5
Poteter	209,9	2,81	0,15	31,5
Grønnsaker	1560,7		3,1 %	49,0
Frukt	154,0		3,1 %	4,8
Norsk matmel	256,0		-0,04	-10,2
Sum				280,0

Målprisene økes innenfor en samlet ramme på 280 mill. kroner. Målprisene på korn, mel og svinekjøtt holdes på nivået avtalt under justeringsforhandlingene for inneværende produksjonssesong.

Næringsmiddelindustrien

Statens forhandlingsutvalg legger til grunn at næringsmiddelindustriens konkurransekraft ikke skal svekkes som følge av oppgjøret. Bevilgningen til råvareprisordningen (post 70.12) skal ta hensyn til svingninger i volumer, endringer i målpriser og tilskuddsendringer som påvirker råvareprisene til industrien, samt virkninger som følge av mulige svingninger i valutakurser. Med grunnlag i prognoser for forbruk, foreslås en reduksjon i bevilgningen på 54,1 mill. kroner. Målprisen på matkorn foreslås redusert med 4 øre/kg.

6.4.2 Endring i bevilgninger over avtalen

Bevilgningspostene over kapittel 1150, *Til gjennomføring av jordbruksavtalen*, foreslås endret som vist i tabell 6.6. Satsendringer på de enkelte ordningene går fram av vedlegg. Tilpasning av virkemiddelbruken er nærmere omtalt i kapittel 7.

Tabell 6.6 Endringer i bevilgninger til gjennomføring av jordbruksavtalen.

Post		Endring mill. kr	Budsjett 2010 mill. kr
50	Fondsavsetninger	31,000	1 012,753
70	Markedsregulering	-55,700	269,600
73	Pristilskudd	53,300	2 195,600
74	Direkte tilskudd	225,800	7 537,619
77	Utviklingstiltak	3,300	207,930
78	Velferdsordninger	55,000	1 704,704
SUM KAP. 1150		312,700	12 928,206
KAP. 4150 Post 80		-17,303	79,200

6.4.3 Utslag på referansebrukene

Tabell 6.7 viser utslaget av avtalen på referansebrukene. Statens forhandlingsutvalg har i fordelingen prioritert det grasbaserte husdyrholdet, melk- og storfekjøttproduksjonen. Tabell 6.7 viser både det isolerte utslaget av pris- og tilskuddsendringer i tilbudet og utslag inkludert forutsetninger om pris- og kostnadsendringer, og økt utnyttning av jordbruksfradraget, tilsvarende forutsetningene for rammen, jf. tabell 6.3. Endringen i innfraktordningen for slakt er tatt hensyn til på samme måte som i kravet fra Jordbrukets forhandlingsutvalg.

Tabell 6.7 Beregnet utslag på referansebrukene av pris- og tilskuddsendringer, og endring inkl. anslåtte pris- og kostnadsendringer til 2011. Kroner per årsverk.

	Årsverk	2010 før oppgjør	2011 Utslag av Fordeling ¹⁾	
1	Melk og storfe, 20 årskyr	1,87	274 100	18 500
2	Korn, 333 daa	0,50	170 800	-15 000
3	Sau, 136 vinterfôra	1,17	211 700	18 600
4	Melkegeit, 87 årsgeiter	1,73	295 700	12 700
5	Svin og korn, 46 avlssvin	1,68	292 600	23 000
6	Egg og planteprodukter, 4600 høner	1,68	299 600	23 300
7	Poteter og korn, 103 daa poteter	1,25	321 900	19 800
8	Ammeku/storfeslakt, 25 ammekyr	1,25	185 500	21 200
9	Frukt/bær og sau, 47 daa frukt	1,81	283 100	18 300
10	Fjørfekjøtt og planteprodukter	1,17	372 100	500
11	Økologisk melk, 20 årskyr	1,89	286 300	16 500
12	Melk og storfe, 12 årskyr	1,54	231 100	17 800
13	Melk og storfe, 24 årskyr	2,01	285 500	19 000
14	Melk og storfe, 40 årskyr	2,36	288 600	20 400
15	Melk og storfe, 23 årskyr Østl. Flatb.	1,95	291 900	17 200
16	Melk og storfe, 18 årskyr Østl andre	1,85	270 800	20 700
17	Melk og storfe, 34 årskyr Jæren m.m.	2,03	316 300	18 500
18	Melk og storfe, 20 årskyr Agder/Roga.	1,68	263 800	23 900
19	Melk og storfe, 19 årskyr Vestlandet	1,76	261 400	22 500
20	Melk og storfe, 21 årskyr Trøndelag	1,98	268 800	20 800
21	Melk og storfe, 18 årskyr Nord-Norge	1,90	285 200	22 100
22	Korn, 233 daa, Østlandet	0,41	94 600	-16 200
23	Korn, 689 daa, Østlandet	0,79	241 400	-19 200
24	Korn og korn/svin, Trøndelag	1,09	280 500	9 100
25	Sau. 100 vinterfôra, Vestlandet	0,99	203 000	15 500
26	Sau. 177 vinterfôra, N-Norge	1,31	254 100	23 100
27	Sau. 229 vinterfôra, landet	1,39	288 100	28 200

1) Viser den isolerte inntektseffekten pr årsverk av endringer i priser og tilskudd som følge av fordelingen, inkl. verdi av jordbruksfradraget.

6.5 Andre hovedpunkter

6.5.1 Grasbasert husdyrhold - distrikts- og strukturprofil

I fordelingen er det lagt vekt på å styrke økonomien i melk- og storfekjøttproduksjonen og det distrikts- og grasbaserte husdyrholdet.

- For å bidra til prisutjevning for produsentene uavhengig av geografi, foreslås fraktordningen for slakt lagt om med sikte på økt målretting i tråd med flertallsforslaget fra arbeidsgruppa som har gjennomgått ordningen, jf. også jordbrukets krav. Statens forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen til ordningen økes med 55 mill. kroner. Bevilgningen til stedsfrakttilskudd for kraftfôr forelås økt med 8 mill. kroner. Samtidig foreslås reduksjon i distriktstilskudd til kraftfôrkrevende produksjoner.
- Satsene i driftstilskuddet til melkeproduksjon og spesialisert storfekjøttproduksjon økes tilsvarende vel 140 mill. kroner. Tilskuddet foreslås differensiert i 3 soner: Jæren, det øvrige Sør-Norge og Nord-Norge.

- Satsene i beitetilskuddene økes tilsvarende 57 mill. kroner, hvorav 26 mill. kroner til utmarksbeite.
- Satsene i tilskudd til husdyr økes med vel 100 mill. kroner for de grasbaserte produksjonene, mens kraftfôrkrevende produksjoner foreslås redusert med vel 30 mill. kroner.
- Satsene i arealtilskuddet til grovfôr økes med vel 55 mill. kroner ved at nedre satsintervall utvides fra de første 200 dekar til de første 250 dekar per bedrift.
- Satser og maksimalbeløp i distrikts- og kvalitetstilskuddet til frukt, bær og grønnsaker økes med 10 pst. Bevilgningen økes med 6,3 mill. kroner.

6.5.2 Landbrukets utviklingsfond

Statens forhandlingsutvalg foreslår at inntektsgivende tiltak for det grasbaserte husdyrholdet prioriteres og foreslår derfor mindre justeringer innenfor Landbrukets utviklingsfond. Innvilgningsrammen foreslås økt med 9 mill. kroner i 2011. For å styrke fondskapitalen foreslås bevilgningen til fondet økt med 31 mill. kroner. I tillegg tilføres fondet 99,4 mill. kroner i 2010 av ledige midler på avtalen. Forslaget innebærer bl.a. følgende bevilgningsendringer:

- Bioenergi og skogbruk økes med 5 mill. kroner
- Fylkesvise BU-midler økes med 4 mill. kroner
- Forskning økes med 4 mill. kroner
- Spesielle miljøtiltak i jordbruket reduseres med 5 mill. kroner
- Utviklingstiltak innen økologisk jordbruk økes med 5 mill. kroner

Utviklingsprogrammet for matspesialiteter fra norsk landbruk etableres som en videreutvikling av Verdiskapingsprogrammet for matproduksjon med en bevilgning på 67 mill. kroner.

6.5.3 Miljø- og klimatiltak

Det foreslås at samlet bevilgning til miljøtiltak økes med om lag 104 mill. kroner, fordelt på følgende ordninger (jf. kapittel 7.2 og 7.4):

- *Nasjonalt miljøprogram* økes med i underkant av 107,5 mill. kroner, inkl. økologisk jordbruk.
- *Regionale miljøprogram (RMP)* videreføres innenfor avtalt ramme på 410 mill. kroner.
- *Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond* reduseres 2,5 mill. kroner, ekskl. utviklingstiltak økologisk.
- Bevilgning til utvalgte kulturlandskap videreføres med 8 mill. kroner.
- Det avsettes 115 mill. kroner til den kommunale ordningen Spesielle miljøtiltak i jordbrukets kulturlandskap (SMIL). I tillegg avsettes 6 mill. kroner til organisert beitebruk.

6.5.4 Økologisk jordbruk

Det foreslås at samlet bevilgning til økologisk jordbruk økes med 25,8 mill. kroner i 2011. Det legges vekt på stabilitet og forutsigbarhet i tilskuddsordningene rettet mot primærproduzentene og den tidsavgrensede kampanjen for å øke økologisk kornproduksjon foreslås gjennomført som planlagt. Tiltakene rettet inn mot økt omsetning styrkes.

6.5.5 Velferdsordningene

Tilbudet innebærer:

- Satsene for tilskudd til avløsning ved ferie og fritid økes med 5 pst. og maksimalbeløpet per foretak heves med 3 000 kroner til 64 000 kroner.
- Maksimal dagsats for tilskudd til avløsning ved sykdom økes med 4 pst. slik at maksimal dagsats blir 1 250 kroner. Det vil også styrke landbruksvikarordningen.
- Det åpnes for å kunne motta fleksibel alderspensjon uten avkorting i ytelsen fra tidligpensjonsordningen for jordbrukere. Satsene foreslås videreført.

7 Nærmere om viktige politikkområder

Politikkområdene som omtales i kapittel 7 vil kunne bli gjenstand for ny vurdering i forbindelse med arbeidet med ny melding til Stortinget om landbruks- og matpolitikken, som planlegges fremlagt våren 2011.

7.1 Skadefondet for landbruksproduksjon

Ved inngangen til 2010 var fondskapitalen 76 mill. kroner. Dette er 10 mill. kroner mer enn året før. Dette skyldes lite klimaskader og forholdsvis lave utbetalinger i 2009 på ca. 20 mill. kroner. Utbetalingene fra fondet var 74,0 mill. kroner i 2008. I budsjett 2010 er bevilgningen til fondet fastsatt til 30,0 mill. kroner.

Statens landbruksforvaltning prognoserer med utbetalinger i 2010 tilsvarende 40,0 mill. kroner. SLF vurderer ut fra dette at bevilgningen på 30 mill. kroner for 2010 er tilstrekkelig til å sikre den nødvendige fondskapital i 2010. Forutsatt utbetalinger fra fondet i 2011 tilsvarende prognosen på 40 mill. kroner, vil fondets kapital igjen være under 50 mill. kroner. Statens forhandlingsutvalg foreslår at fondskapitalen styrkes gjennom omdisponering av overførbare og udisponerte midler i 2010, mens bevilgningen til fondet i 2011 holdes uendret på 30 mill. kroner.

På oppdrag fra avtalepartene har SLF foretatt en utredning knyttet til erstatningsordningen for klimabetingede skader i planteproduksjonen. SLF ble bedt om å foreta en samlet vurdering både av prinsipielle sider ved ordningen og beregningstekniske sider i erstatningsutmålingen. Både hensynet til å få forvaltbare ordninger og likebehandling skulle vurderes. Avtalepartene har vært involvert i løpet av prosessen.

Et hovedmål for utredningen har vært forenkling av erstatningsberegningen og å styrke søkers mulighet til å forstå erstatningsberegningen og grunnlaget for erstatningsutmålingen. SLF har videre hatt som mål at erstatningsberegningen bør være så lik som mulig for alle vekstgruppene i ordningen.

Flere modeller for erstatningsberegning er vurdert, herunder å benytte foretakets egne historiske priser og kostnader i erstatningsberegningen i stedet for fastsatte satser.

Statens forhandlingsutvalg slutter seg til de anbefalinger SLF har kommet med. Det vil si:

- Hovedprinsippet for ordningen er at den skal være en hjelp gjennom en vanskelig økonomisk periode, og ikke en form for inntektsgaranti. Dette prinsippet bør tydeliggjøres.
- Det bør også tydeliggjøres hvilke tap som omfattes av ordningen, og at kvalitetstap ikke dekkes av ordningen, med noen unntak. Gjennom klarere regler for hvilke tap som dekkes, vil fokus settes på klimaårsakene, og gi et tydeligere og bedre grunnlag for beregning av erstatning.
- I samsvar med tilrådingen fra SLF, og for å få en enklere og lettere forvaltbare modell for erstatningsberegning, innføres ”gjennomsnittsmodellen” som beregningsprismodell. Enklere modell for erstatningsberegning gir økt mulighet for innsyn og større åpenhet i forvaltningen.

- Det utarbeides én sats per vekst, og satsene legges gjennomsnittlig på et noe lavere nivå enn i dag. I arbeidet fram mot forskrift vil det gjøres vurderinger av om det skal benyttes regionale eller nasjonale satser. Hvilke kostnader som kan legges inn i satsene, og hvordan satsene kan tilpasses økologisk produksjon, vil også bli vurdert.
- Minsteutbetalingsgrensen for erstatning ved avlingssvikt, erstatning ved svikt i honningproduksjonen og erstatning ved tap av bifolk harmoniseres til 5 000 kroner, mens minsteutbetalingsgrensen på 1 000 kroner etter vinterskader på eng videreføres.
- Produksjon av blomster på friland og planteskoledrift innlemmes ikke i ordningen.
- Anbefaling om forenkling av erstatningsberegningen for vekstgruppe grovfôr med husdyr vil bli presentert i høringsnotatet til ny forskrift.

Rognebærmøll

Forskriften om tilskudd ved dokumenterte skader i epleproduksjon som følge av rognebærmøll har vært på høring, og er nylig fastsatt. Ved jordbruksoppgjøret i 2008 var avtalepartene enige om at ordningen skal være midlertidig inntil det er tilgjengelige metoder eller midler som kan gi en tilfredsstillende beskyttelse mot slike angrep. Norsk landbruksrådgivning skriver i høringsuttalelsen at det foreligger midler som betegnes som lovende, og det arbeides også på andre områder for å redusere kvalitetsskader som følge av ulike skadegjørere.

Det er ikke aktuelt å innlemme nye skadegjørere i denne ordningen, og en opphevelse av ordningen bør vurderes årlig i forbindelse med jordbruksoppgjøret.

7.2 Landbrukets utviklingsfond

Landbruks- og matdepartementets strategi *Ta landet i bruk!* utgjør den nasjonale strategien for næringsutvikling. Alle fylker har også utviklet egne strategier for arbeidet med næringsutvikling innen og i tilknytning til landbruket.

Det er videre opprettet faglige møtearenaer på områdene mat, tre, bioenergi, reiseliv, Inn på tunet og økologisk landbruk. Det er Innovasjon Norge som har ansvar for drift av de fem første møtearenaene, mens SLF har ansvar for faglig møtearena for økologisk landbruk.

7.2.1 Økonomisk oversikt over fondet

Landbrukets utviklingsfond (LUF) hadde per 31.12.2009 en egenkapital på 2 087,2 mill. kroner. Av kapitalen var 1 163,8 mill. kroner inntilstående i Norges Bank, 8,8 mill. kroner inntilstående i annen bank og 948,2 mill. kroner var i form av utlån. Ansvar knyttet til innvilgede, ikke utbetalte tilsagn var 2 033,4 mill. kroner. Tabell 7.1 viser kapital-situasjonen i LUF, herunder endring i egenkapital og likviditet.

Tabell 7.1 Framføring av kapitalsituasjonen i LUF for 2009-2011 med basis i regnskap for 2009 og prognoser over framtidige utbetalinger, mill. kroner.

	2009	2010	2011
Bevilgning	885,8	977,8	1013,8
Engangsmidler	73,3	99,4	
Ekstraordinære investeringstiltak	200,0		
Rammeoverføring fra kap 1144, post 77 og kap 1149		5,0	
Tildelt bevilgning fra kap. 1149, post 71	2,0	2,0	
Renteinntekter	18,0	7,8	10,46
Andre inntekter	10,4	12,0	6,0
<i>Sum tilførsel</i>	<i>1 189,4</i>	<i>1 104,0</i>	<i>1 030,1</i>
Utbetaling av tilskudd	1 037,3	1 254,9	1235,7
Andre kostnader	10,3	9,3	8,3
Rentestøtte	70,7	61,7	61,8
<i>Sum utbetalinger</i>	<i>1 118,3</i>	<i>1 325,8</i>	<i>1 305,7</i>
<i>Resultat</i>	<i>71,1</i>	<i>-221,8</i>	<i>-275,6</i>
<i>Egenkapital LUF per 31.12</i>	<i>2 087,2</i>	<i>1 865,4</i>	<i>1 589,9</i>
Innestående i Norges Bank	1 163,8	1 041,3	880,9
Innestående annen bank	8,8		
Utestående investeringslån	948,2	824,1	708,9
Kortsiktig gjeld	33,5		
Tilførsel	1 189,4	1 103,9	1 030,2
Netto tilførsel av kapital ifm. investeringslån	127,0	124,2	115,1
<i>Disponibel likviditet</i>	<i>1 316,4</i>	<i>1 228,1</i>	<i>1 140,2</i>
Utbetalinger inkl. rentestøtte	1 118,3	1 325,8	1 305,7
<i>Endring i likviditet</i>	<i>198,1</i>	<i>-97,7</i>	<i>-160,4</i>

Fondet har også et ansvar i form av innvilgede, men ikke utbetalte tilskudd. Dette framgår ikke av tabell 7.1. Ansvar må sees i sammenheng med tallene for utvikling i egenkapital, ettersom ansvar i realiteten er gjeld fondet har knyttet til framtidige utbetalinger.

Ordningen med investeringslån (tabell 7.2) ble avvirket i 2003, og lånene betales tilbake over 15 år. De siste lånene vil etter dette være nedbetalt i 2018.

Tabell 7.2 Framføring av utviklingen på utestående investeringslån (regnskap for 2009 og prognoser over framtidige utbetalinger), mill. kroner.

	2009	2010	2011
Inngående balanse	1 075,2	948,2	824,1
Avdrag på lån	-126,1	-123,1	-114,1
Utbetaling nye lån	1,2	1,0	1,0
Tap på lån	-2,1	-2,0	-2,0
Utgående balanse	948,2	824,1	708,9

Egenkapital- og likviditetssituasjonen i LUF er fremskrevet med utgangspunkt i gjeldende bevilgninger og aktivitetsnivå per 2010, og før endringer som følge av jordbruksforhandlingene i 2010, jf. tabell 7.3.

Tabell 7.3 Utvikling i egenkapital og endring i likviditet LUF 2006-2012, regnskapstall t.o.m 2009, prognose f.o.m. 2010, mill. kroner.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Egenkapital pr. 31.12	2 190	2 120	2 016	2 087	1 865	1 590	1 279
Endringer i likviditet	142	44	24	198	-98	-160	-195

LUF sitt totale ansvar har hatt en betydelig økning etter innføring av rentestøtteordningen. Mens de fleste tilsagn om tilskudd kommer til utbetaling i løpet av en 5-årsperiode, har rentestøtteordningen en planlagt utbetalingstid på 15 år. Tabell 7.4 viser faktisk utvikling i ansvar for rentestøtteordningen fra 2006 til 2009, og prognoser for den framtidige utviklingen i ansvar.

Tabell 7.4 Utvikling i ansvar og utbetaling for rentestøtteordningen 2006-2012, regnskapstall tom 2009, prognose f.o.m. 2010, mill. kroner.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ansvar per 31.12	442	499	576	673	460	473	484
Utbetaling	32	44	59	71	62	62	75

Som det fremgår av tabell 7.4, øker fondets ansvar knyttet til rentestøtteordningen jevnt fram til og med 2009 for så og reduseres i 2010. Reduksjonen i 2010 skyldes en nedgang i rentenivået på 1,1 prosentpoeng til 1,3 pst. med virkning fra 1.1.2010. Dersom ikke rammer og betingelser endres, forventes det at ordningen igjen vil få et økende ansvar fram til 2018, for så å flate ut når ordningen har eksistert i 15 år. De faktiske utbetalingene er imidlertid i betydelig grad også avhengige av det generelle rentenivået.

Innvilgningsrammen til LUF er i 2010 på 982,8 mill. kroner, hvorav 5 mill. kroner er en rammeoverføring fra Landbruks- og matdepartementets budsjett i forbindelse med overføring av oppgaver til fylkeskommunene.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at 99,4 mill. kroner tilføres LUF i 2010 fra udisponerte midler fra 2009 og 2010. Fondets resultat i 2010 blir etter dette på -221,8 mill. kroner. Bevilgningen for 2011 foreslås økt med 31,0 mill. kroner.

Tabell 7.1 viser med dette utgangspunkt en endring i likviditeten for 2010 på -97,7 mill. kroner. En negativ utvikling i likviditeten forventes også i 2011 med -160,4 mill. kroner. Dette skyldes hovedsakelig at en stor del av de ekstraordinære bevilgningene i 2009 kommer til utbetaling i 2010 og 2011. Bevilgningene, sammen med engangsmidlene for 2010, er ikke tilstrekkelige til å dekke de prognoserte utbetalingene, se tabell 7.5. Erfaringstall viser at den faktiske utviklingen kan avvike noe fra prognosene, som følge av frafall i ansvar. Kapitalsituasjonen og likviditetsutviklingen for LUF må fortsatt holdes under oppsyn.

7.2.2 Innvilgningsramme for LUF

Tabell 7.5 Innvilgningsramme for LUF

	2010	Ekstra* bevilgning 2010	2011
KSL Matmerk	46,0		46,0
Kompetanseprogrammet i landbruket (KIL)	6,0		6,0
Rekruttering, likestilling og kompetanse ¹⁾	20,0	4,5	20,0
Utviklingsprogram for matspesialiteter fra landbruket ²⁾	67,0		67,0
Fylkesvise bygdeutviklingsmidler	418,0		422,0
Herav bedriftsretta midler (IN)	353,0		357,0
Herav utviklings- og tilretteleggingsmidler (FM)	65,0		65,0
Sentrale bygdeutviklingsmidler ³⁾	18,0		17,0
Inn på Tunet	8,0		9,0
Utviklingsprogram for grønt reiseliv	18,0		18,0
Mat langs Nasjonale Turistveger	2,0		2,0
Utviklingsprogram for innlandsfiske	4,0		4,0
Verdensarv	3,0		3,0
Skogbruk og bioenergi	218,0		223,0
Utviklingstiltak for geit/Friskere geiter	15,0		15,0
Forskning	44,0		48,0
E-spring, fagpiloter ⁴⁾	2,0		2,0
Nasjonalt beiteprosjekt	6,5		6,5
Fotråte - Prosjektet Friske føtter	2,0		
Sametingets midler til næringsformål og konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift ⁵⁾	2,0		3,0
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	120,0		115,0
Investeringsstøtte til organisert beitebruk	6,0		6,0
Informasjons- og utviklingstiltak, miljø	10,0		10,0
Nasjonalt utviklingsprogram for klimatilak	6,0		6,0
Utvalgte kulturlandskap	8,0		8,0
Andre utviklingstiltak i landbruket ⁶⁾	4,5		2,5
Morsa/Vestre Vansjø	1,0		
Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	43,0		48,0
Sum LUF, tilskudd	1 098,0		1 107,0
Rentestøtte	69,3		69,3
Sum LUF, tilskudd og rentestøtte	1 167,3		1 176,3
Tilbakeførte reguleringsmidler ⁷⁾	5,0	1,5	5,0
Innvilgningsramme inkl. reguleringsmidler	1 172,3	6,0	1 181,3

* Utgjør overførte og ubenyttede midler.

1) 20 mill. kroner er avsatt ordningen som fylkeskommunene administrerer. 2010: 4,5 mill. kroner til rekrutteringsprosjekt.

2) Tidligere VSP mat. 2011: Det settes av 1 mill. kroner til Måltidets hus innenfor rammen av programmet.

3) 2011: Reduksjon på 1 mill. kroner tilsvarer konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift som er flyttet fra sentrale BU-midler til Sametingets midler til næringsformål og konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift.

4) 2010: 2 mill. kroner over jordbruksavtalen og 2 mill. kroner over statsbudsjettet.

5) Se note 3.

6) 2010: 2 mill. kroner til setersatsing, 2,5 mill. kroner til beiteareal for gås. 2011: Setersatsingen er avsluttet, dermed gjenstår kun bevilgningen til beiteareal for gås på 2,5 mill. kroner.

7) Prosjekter omtales i kapittel 7.3.14.

7.3 Næringsutvikling

7.3.1 Stiftelsen KSL Matmerk

Stiftelsen KSL Matmerk har ansvaret for ordninger og oppgaver som er viktig for norsk matproduksjon generelt og økt verdiskaping på matområdet spesielt. Arbeidsoppgavene er knyttet til å administrere og utvikle Kvalitetssystem i landbruket (KSL), merkeordningene *Beskyttede betegnelser* og *Spesialitet*, utvikling av merkeordningen *Nyt Norge*, arbeid med profilering og synliggjøring av konkurransefortrinn, samt bidra til økt markedsadgang for norsk mat. I tillegg har KSL Matmerk ansvar for generisk markedsføring av økologisk mat og å forvalte Kompetanseprogrammet i landbruket (KIL).

KSL er grunnleggende for arbeid med å sikre en trygg og etisk forsvarlig matproduksjon, og for å sikre at forbrukerne har tillit til norskproduserte matvarer. Arbeidet med videreutvikling av KSL til et verktøy som dekker alle behov innenfor kvalitetssikring i landbruket og arbeidet med å bedre oppslutningen om HMS-arbeidet i landbruket, er prioriterte områder. Utvikling og bruk av HMS-standarden i KSL er i den sammenheng viktig. Stiftelsen KSL Matmerk bør bidra til at varemottakerne i større grad følger opp avvik fra HMS-kravene i KSL med relevante sanksjoner og arbeidet med å formidle bruk av HMS-standarden i KSL bør prioriteres.

Merkeordningen *Beskyttede betegnelser* eies av Landbruks- og matdepartementet og KSL Matmerk har ansvaret for informasjon og veiledning av søkere til merkeordningen, samt søknadsbehandlingen. Hovedmålet med merkeordningen er å bidra til næringsutvikling og verdiskaping i norsk matproduksjon gjennom synliggjøring av produkters historie, geografiske opprinnelse og utvikling av produsentsamarbeid. Det må arbeides målrettet for å gjøre merket synlig i det norske matmarkedet og med å rekruttere nye merkebrukere.

Merkeordningen *Nyt Norge* skal bidra til økt verdiskaping for aktørene i matsektoren. Det må legges vekt på å formidle merkeordningen til forbruker. Kostnadene til markedsføring fordeles mellom jordbruksavtalen, Omsetningsrådet, dagligvarehandelen og KSL Matmerk. Dagligvarehandelens andel er 10 pst., 10 pst. dekkes over KSL Matmerks budsjett, mens de øvrige 80 pst. dekkes over jordbruksavtalen og Omsetningsrådet med en fordeling på 50/50 på hver. Ordinær drift av ordningen må dekkes som fellesfinansiering mellom merkebrukere og omsetningsavgiftsmidler.

I rapporten "*VSP mat etter 2010? – virkemidler til innovasjon, verdiskaping og mangfold på matområdet*" (se kapittel 7.3.3) anbefales det å etablere en tidsavgrenset satsing på *Markedstjenester for lokalmatprodusenter* i KSL Matmerk. Prosjektet vil være en del av Tilskuddsordning til kompetanse og regionale kompetansepunkt (K-punkt) i et nytt Utviklingsprogram for norske matspesialiteter. Statens forhandlingsutvalg legger vekt på at prosjektet tilbyr spisskompetanse innen markedsarbeid og markedsadgang. Det må sikres en god koordinering opp mot kompetansesatsingen på matområdet. Prosjektet utvikles og gjennomføres i et samarbeid mellom Stiftelsen KSL Matmerk, Innovasjon Norge, Nofima Mat og Landbruks- og matdepartementet. Det avsettes 2 mill. kroner til arbeid med å øke kompetansen på markedsadgang innenfor bevilgningen til KSL

Matmerk. KSL Matmerks ansvar for generisk markedsføring av økologisk mat er omtalt under økologisk jordbruk (jf. kapittel 7.5).

Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre total bevilgning på 46 mill. kroner til Stiftelsen KSL Matmerk. Bevilgningen inkluderer 2 mill. kroner til generisk markedsføring av økologisk mat, 2 mill. kroner til etablering av kompetanseprosjektet ”markedstjenester til lokalmatprodusenter” og 8 mill. kroner til markedsføring av Nyt Norge i 2011. Til markedsføringen av Nyt Norge forutsettes det at næringen bidrar med tilsvarende beløp fra fondene for omsetningsavgiftene.

Kompetanseprogrammet i landbruket (KIL)

Stiftelsen KSL Matmerk overtok forvaltningen av KIL fra 1. januar 2007. Aktivitetene som støttes av KIL må sees i sammenheng med forvaltningsreformen og fylkeskommunenes rolle i arbeidet med utdanning og kompetanse, jf. kapittel 7.3.2. Statens forhandlingsutvalg foreslår at det settes av en ramme på 6 mill. kroner til KIL for 2011.

7.3.2 Rekruttering, likestilling og kompetanse

For ungdom som skal overta en landbrukseiendom, har både økonomiske og sosiale virkemidler påvirkning på valget som skal tas. Av de økonomiske virkemidlene, er BU-midlene innrettet bl.a. mot investeringer i forbindelse med generasjonsskifter. I tillegg er ungdom og kvinner særlig prioritert gjennom deler av regelverket. Det kan bl.a. gis tilskudd til bedriftsutvikling for personer under 35 år, basert på en større andel av kostnadsoverslag enn hva den generelle regelen tillater. Dette innebærer at BU-midlene generelt har en god innretning mot ungdom. I tillegg gis det også støtte til organisasjonen Ungt entreprenørskap til etablering og drift av ungdomsbedrifter på matområdet. Prosjektet er forankret i et samarbeid mellom Ungt entreprenørskap og det regionale partnerskapet.

Strategi for likestilling i landbrukssektoren (LMD 2007) ligger til grunn for arbeid med likestilling i næringen. I de siste årene er det iverksatt en rekke tiltak på området, bl.a. i regi av Norges Bygdeungdomslag, etter finansiering over jordbruksavtalen. Gjennom å stimulere til entreprenørskap og utvikling av nye næringer, legges det videre til rette for å gjøre landbruket mer attraktivt for ungdom med høyere utdanning å komme tilbake til bygda, og for kvinner å gå inn i landbruket. Regjeringens Handlingsplan for meir entreprenørskap blant kvinner ble lagt fram i 2008. Planen har som mål at andelen kvinner blant nye entreprenører skal være minst 40 pst. innen 2013. Kvinner skal prioriteres som målgruppe, og det skal arbeides for en vesentlig økning i kvinneandelen innenfor aktuelle programmer og tjenester. Virkemiddelapparatet bes på egnet måte å arbeide for å øke kvinneandelen i styrer og ledelse for virksomheter som mottar støtte. Landbruks- og matdepartementet har bedt Innovasjon Norge følge opp dette.

Rekruttering og kompetanseheving i landbruket

I forbindelse med gjennomføringen av forvaltningsreformen fikk fylkeskommunene overført ansvar og virkemidler for å styrke innsatsen innenfor området rekruttering og

kompetanseheving i landbruket. I jordbruksoppgjøret 2009 ble dette fulgt opp gjennom en avsatt ramme over Landbrukets utviklingsfond på 20 mill. kroner til formålet.

Det er et overordnet mål at ordningen skal bidra til rekruttering og utdanning av næringsutøvere som kan ivareta og styrke verdiskapingen i landbruket regionalt. Ordningen skal tilpasses regionale utfordringer knyttet til rekruttering, likestilling og kompetanseheving innen både tradisjonelt landbruk og nye næringer. Det skal legges til rette for et forpliktende samarbeid med næringen om innretningen av midlene.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at ordningen videreføres med en økonomisk ramme på 20 mill. kroner for 2011.

Vurdering av ny tilskuddsordning for unge bønder

Ved jordbruksoppgjøret i 2009 var partene enige om å vurdere en egen støtteordning for ungdom som grunnlag for økt rekruttering til landbruket. Ordningen skulle avgrenses til å gjelde innenfor det distriktpolitiske virkeområdet og være enkel å forvalte. Partene var videre enige om at vurderingen av en slik ny ordning skal drøftes ved jordbruksforhandlingene i 2010. SLF ble gitt i oppdrag å gjennomføre utredningen i samarbeid med Innovasjon Norge. I referansegruppen for arbeidet har blant annet avtalepartene vært representert.

En rekke ulike økonomiske virkemidler har vært vurdert under arbeidet, jf. rapport nr. 4/2010 *Utredninger til jordbruksavtalepartene, Statens landbruksforvaltnings utredninger og vurderinger i tilknytning til jordbruksoppgjøret 2010*, fra SLF av 15.02.2010. Et aktuelt tiltak er innføring av et nytt tilskudd til unge bønder. Basert på mulighetene for uønsket tilskuddstilpasning og at et slikt tilskudd måtte avgrenses til kun å omfatte enkeltpersonforetak, anbefaler SLF at det ikke etableres et slikt tilskudd. SLF har også vurdert tiltak over velferdsordningene og BU-ordningene. Sistnevnte alternativ er anbefalt som de mest målrettede tiltak for å øke rekrutteringen av unge til landbruket. Dette gjelder tiltakene:

- a. styrking av tilskudd til generasjonsskifte
- b. etablering av egen resultatrapportering og -indikator for BU-midler knyttet til unge bønder
- c. prioritering av unge ved tildeling av investeringsstøtte og
- d. styrking av mulighetene for etterutdanning innen landbruket

Jordbruket har i sitt krav foreslått et rekrutterings/ungdomstilskudd på 50 pst. av grunnlaget for produksjonstilskudd, begrenset oppad til 50 000 kroner per år i 3 år for nye brukere. Ny bruker må bo på bruket, og det foreslås videre at tilskuddet trer i kraft fra 2011 med en ramme på 20 mill. kroner. I SLFs rapport nr. 4/2010 *Utredninger til jordbruksavtalepartene, Statens landbruksforvaltnings utredninger og vurderinger i tilknytning til jordbruksoppgjøret 2010*, knyttes det en del forvaltningsmessige utfordringer til ny tilskuddsordning for unge bønder, slik jordbruket har foreslått i sitt krav. Dette er for eksempel forhold som at det er foretak og ikke enkeltpersoner som søker om produksjonstilskudd. Når det gjelder enkeltpersonforetak, anses det som uproblematisk at foretakets innehaver kan oppfylle kravet om overdragelse av eiendom

innen vedkommende har fylt 35 år. Men ved andre typer foretak, der flere personer kan inngå som deltakere, vil dette kunne åpne for uønsket tilskuddstilpasning og økt behov for kontroll. Kravet om at ny bruker må bo på bruket kan også føre til liknende uheldige konsekvenser, for eksempel ved at foretak flyttes pro forma over på personer som oppfyller aldersvilkåret. I tillegg pekes det i rapporten på at det å etablere enda et krav til bosted i en eventuell ny støtteordning for unge bønder, kan ytterligere komplisere kommunenes kontrollarbeid i forhold til konsesjonslovens eksisterende regelverk for boplikt.

Statens forhandlingsutvalg mener forslaget har gode intensjoner, men må antas å være lite treffsikkert og vil også kunne gi incentiver til uønsket tilskuddstilpasning. Ordningens innretning og vilkår har klare paralleller til tilskuddsordningen til unge bønder som ble innført i 1999. Denne ble avvirket etter få år, da partene erkjente at ordningen bød på store forvaltningsmessige utfordringer, at den genererte større behov for kontroll og dermed økte transaksjonskostnadene. Ordningen ga heller ikke ønsket effekt.

Innenfor jordbruksavtalen er det allerede i dag et tilskudd til generasjonsskifte som gjelder mindre investeringer i forbindelse med overtakelse av landbrukseiendom. Ordningen er lite brukt. I 2009 var kun 4,6 pst. av BU-midlene som gis til ulike tiltaksgrupper bevilget til denne ordningen. Av søknadene innenfor tradisjonelt landbruk var gjennomsnittlig tilskuddsbeløp på 190 000 kroner, og innenfor tilleggsnæring var gjennomsnittlig tilskuddsbeløp på om lag 145 000 kroner. Dette har sammenheng med at investeringer i forbindelse med overtakelse i dag som regel er større satsinger, og at søkere dermed får større uttelling innenfor det generelle investeringstilskuddet.

Av andel innvilgede BU-midler, var det 34 pst. som gikk til enkeltpersoner i 2009. Resten av søkerne er registrert med foretaksnummer. Av disse 34 pst., er 19 pst. bevilget til personer under 35 år i 2009. Dette har steget med 2 prosentpoeng fra 2008.

Statens forhandlingsutvalg støtter jordbrukets forslag om å innføre et forsterket generasjonsskiftetilskudd/lån til personer under 35 år innenfor rammen av de fylkesvise BU-midlene. Dette gjøres ved en sterkere prioritering av personer under 35 år innenfor tilskudd til investeringsstøtte, etablererstipend og tilskudd til bedriftsutvikling.

Rekruttering til utdanning og yrke – treårig prosjekt

Kunnskap og kompetanse er en nøkkelfaktor for landbrukets framtidige konkurransevne, og det er behov for å bedre rekrutteringen til mange yrker innen grønn sektor. Dette underbygges av rapporten "Framtidig behov for landbruksakademikere" fra Landbrukets Utredningskontor som viser til at det på flere viktige felt er manglende samsvar mellom framtidig etterspørsel etter personer med høyere landbruksfaglig utdanning, og antallet nyutdannede fra utdanningsinstitusjonene. Rekrutteringsbehovet gjelder alt fra yrkesutdanning i videregående skole til doktorgrad. Rekruttering til "grønne" utdanninger er en felles utfordring for sektoren, og det er behov for en samlet innsats på dette området. Økt rekruttering inn til landbruksutdanningen er indirekte også et tiltak for å få rekruttert ungdom til landbruket.

Statens forhandlingsutvalg støtter forslag i jordbrukets krav om å bevilge til sammen 4,5 mill. kroner til et treårig nasjonalt prosjekt for å styrke rekrutteringen til landbruksutdanning på alle nivå. Avtalepartene vil fram mot 2011, sammen med relevante aktører, utarbeide plan for prosjektet med tanke på organisering, innhold og gjennomføring. Prosjektet vil bli sett i sammenheng med øvrige midler til rekruttering og kompetanse i landbruket. Statens forhandlingsutvalg foreslår at det avsettes 4,5 mill. kroner i 2010 som finansieres med overførte og ubenyttede midler tilført Landbrukets utviklingsfond.

Statens forhandlingsutvalg foreslår

- å videreføre låneramme for rentestøtte på 1 mrd. kroner for 2011,
- at ungdom prioriteres ved tildeling av nyetableringskvote for melk,
- at fylkeskommunenes ansvar for rekruttering, kompetanseheving, likestilling og etterutdanning i landbruket videreføres med 20 mill. kroner i 2011,
- økt tilskudd til generasjonsskifte til personer under 35 år,
- å igangsette et treårig prosjekt for å styrke rekrutteringen til landbruksutdanning på alle nivå.

7.3.3 Utviklingsprogram for matspesialiteter fra norsk landbruk

Statens forhandlingsutvalg foreslår at det etableres et Utviklingsprogram for matspesialiteter fra norsk landbruk som en videreutvikling av Verdiskapingsprogrammet for matproduksjon (VSP mat). Det vises i den sammenheng til arbeidsgrupperapporten *”VSP mat etter 2010? – virkemidler til innovasjon, verdiskaping og mangfold på matområdet”*, fra mars 2010. Statens forhandlingsutvalg legger anbefalingene i rapporten til grunn for arbeidet med å etablere utviklingsprogrammet.

Hovedmålet for en videre matsatsing bør være økt verdiskaping i primærproduksjonen gjennom å bidra til utvikling, produksjon, kommersialisering og salg av norske matspesialiteter. Målgruppen for utviklingsprogrammet skal være bønder (råvareleverandører og gardsmatprodusenter), små og mellomstore næringsmiddelbedrifter og forpliktende produsentsammenslutninger, samt reiselivsbedrifter som har utviklingsprosjekter i samarbeid med lokalmatprodusenter. Utviklingsprogrammet vil være en målretting av virkemidlene til innovasjon og mangfold på matområdet. Programmet deles inn i tre tilskuddsordninger: Lokalmatprogrammet, Tilskudd til kompetanse og regionale kompetansepunkt (K-punkt) og tilskudd til omdømmebygging.

Statens forhandlingsutvalg legger vekt på at utviklingsprogrammet innebærer:

- en tydeligere rollefordeling mellom resultatområdene og virkemiddelaktører
- bedre samordning av virkemidlene,
- større grad av regionalisering av virkemidlene og større regionalt ansvar,
- utvikling av virkemidler som er bedre tilpasset til bedriftenes behov,

Lokalmatprogrammet

Lokalmatprogrammet er den del av VSP mat som har vært direkte støtte til bedriftene som produserer matspesialiteter (se målgruppebeskrivelse over). Lokalmatprogrammet

omfatter støtte til bedrifter i alle utviklingsfaser, fra nyetablering av bedrifter til økonomisk støtte til utviklingsprosesser i små og mellomstore bedrifter. Støtte til vekstbedrifter er en sentral del av programmet. Programmet skal også tilby egne virkemidler til etablering, og utvikle produsentsammenslutninger. Støtte til regionale produsentsammenslutninger, gir blant annet skalafordeler som gjør det enklere for bedriftene å forholde seg til aktører som samvirkeorganisasjonene og dagligvarehandelen.

Tilskuddsordning til kompetanse og regionale kompetansepunkt (K-punkt)

Ordningen vil innebære en styrking av dagens kompetansenav ved blant annet en sterkere regional forankring, bedre koordinering av tjenestene og et utvidet tilbud til bedriftene. Dagens styringsstruktur for kompetansenavene videreføres. Det betyr at Fylkeskommunen, Fylkesmannen, Innovasjon Norge og andre regionale utviklingsaktører, næringsorganisasjonene i landbruket, og andre aktører inngår i styringsgrupper til kompetansepunktene. Det etableres også et nytt tilbud om kompetanse innen markedstjenester. Tilbudet organiseres som 3-årig prosjekt i KSL Matmerk (se kapittel 7.3.1).

Tilskuddsordning for omdømmebygging (tidligere Offentlige strategier)

Midlene under Offentlige strategier har hittil blitt brukt til å profilere norsk mat og reiseliv nasjonalt og internasjonalt. Bedre samordning av midlene under Offentlige strategier med øvrige utviklings- og profileringsmidler under Landbrukets utviklingsfond, vil føre til en mer målrettet profilerings- og omdømmesatsing. Som et ledd i arbeidet med bedre samordning, er det behov for å videreutvikle en mer helhetlig strategi inkludert kriterier for bruk av midlene.

Støtte til Bondens marked, Internationale Grüne Woche (IGW) (se også kapittel 7.3.7) og Måltidets Hus i Stavanger avsettes innenfor ordningen. Disponibel ramme til arbeid med omdømmebygging fordeles av styringsgruppe for Utviklingsprogrammet for matspesialiteter fra norsk landbruk.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at det avsettes en ramme på 67 mill. kroner til Utviklingsprogram for matspesialiteter fra norsk landbruk.

Det anbefales at det etableres en styringsgruppe for utviklingsprogrammet bestående av Landbruks- og matdepartementet, Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukerlag, Fylkesmannen og Fylkeskommunen. Rollen til styringsgruppen skal være å sikre at programmet utvikles og styres i henhold til føringene som gis i jordbruksavtalen, fordele midlene mellom de tre satsingsområdene, behandle prinsipielle spørsmål av overordnet og strategisk karakter, samt resultatoppfølging av arbeidet.

7.3.4 Fylkesvise bygdeutviklingsmidler (BU-midlene)

Formålet med BU-midlene er å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskapning samt desentralisert bosetting, med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt. De fylkesvise BU-midlene har et todelt formål; bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommen, og bidra til utvikling og

modernisering av det tradisjonelle landbruket. NILF har i samarbeid med Bygdeforskning evaluert de fylkesvise, bedriftsrettede BU-midlene.

Evalueringen konkluderer med at BU-ordningen er et treffsikkert virkemiddel for å sikre tilstrekkelig investeringer. Svakheten er at målene i dag er utydelige, og det er behov for en bedre målretting av ordningen. Det foreslås derfor endringer som klargjør og forenkler målene, og skiller virkemiddelet i tre deler; investeringsstøtte til tradisjonelt landbruk, utviklingsstøtte til tilleggsnæringer/nye landbruksbaserte næringer og innovasjonsstøtte. Evalueringen skisserer også endringer i organiseringen, blant annet for å sikre en bedre fordeling mellom sentralisert og desentralisert virkemiddelforvaltning.

Forslagene til endringer i utformingen av de fylkesvise BU-midlene vil bli sett i sammenheng med arbeidet med ny melding til Stortinget om landbruks- og matpolitikken. Inntil videre legges det opp til en videreføring av hovedprinsippene i forvaltningen av dagens bygdeutviklingsmidler (BU-midler), basert på den nasjonale næringsstrategien *Ta landet i bruk!* Det er fortsatt et stort behov for investeringer innenfor landbruket, både i nye driftsbygninger og i utbedringer av gamle bygg. Samtidig er det et stort potensial for videre utvikling av nye næringer med utgangspunkt i landbrukets ressurser. En satsing på nye næringer vil for landbruket som helhet, bety et mer diversifisert landbruk med økt innslag av alternativ sysselsetting. Dette vil bidra både til å sikre primærproduksjon og bosetting i distriktene. For å få et taktskifte i utviklingen av nye næringer, er det behov for å øke tilgangen på investeringsmidler. Lønnsomhetsvurdering av prosjektene skal ligge til grunn for tildeling av midler. Det understrekes at lønnsomhet ikke er ensbetydende med strukturrasjonalisering. Ulike eierformer skal likestilles ved prioritering av søknader. Nye krav til dyrevelferd og fornyelse av driftsapparatet skal vektlegges.

Andelen av midlene som brukes til utrednings- og tilretteleggingstiltak ble redusert for 2010 som en følge av overføring av oppgaver innenfor rekruttering og kompetanseheving til fylkeskommunene. Utviklingsmidlene som disponeres av fylkesmannen brukes til å bygge opp om næringsfremmende aktivitet og samarbeidstiltak regionalt. Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre rammen til fylkesvise utviklingsmidler på samme nivå som for 2010.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke bevilgningen til fylkesvise BU-midler med 4 mill. kroner til 422 mill. kroner. Økningen gjelder de bedriftsrettede midlene.

Lån med rentestøtte

Med bakgrunn i store investeringsbehov i landbruket, foreslår Statens forhandlingsutvalg at utlånsrammen for lån med rentestøtte videreføres med en ramme på 1 000 mill. kroner også i 2011. Nivået på rentestøtten blir fastsatt årlig for alle lån som er inne i rentestøtteordningen. Rentestøtten settes til 50 pst. av Risikofri rente 3 år stat (ST4X) for foregående år. Rentestøtten kan ikke overstige 4 pst.

Risikolån

Risikolån videreføres innenfor rammen av de fylkesvise BU-midlene.

7.3.5 Sentrale bygdeutviklingsmidler

Midlene går til prosjekter av landsomfattende og fylkesovergripende karakter med innovasjon og næringsutvikling som siktemål. De sentrale BU-midlene kan også finansiere nødvendig utredningsarbeid og profileringsaktiviteter for å styrke arbeidet med landbrukspolitikken, derunder støtte enkelte organisasjoner innenfor næringsutvikling.

Statens forhandlingsutvalg foreslår en ramme for sentrale BU-midlene for 2011 på 17 mill. kroner. Reduksjonen på 1 mill. kroner fra 2010 skyldes at konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift er flyttet til posten Sametingets midler til næringsformål (se kapittel 7.3.13). Fordeling av halvparten av midlene gjøres i et separat møte mellom avtalepartene, etter tilsvarende praksis som tidligere år.

7.3.6 Inn på tunet

Inn på tunet (IPT) tilbyr tilrettelagte tjenester på gårdsbruk til utdannings-, oppvekst-, helse- og omsorgssektoren. I dag er det om lag 800 IPT-tilbydere og potensialet for vekst i næringen anses som betydelig. Handlingsplanen for Inn på tunet (2007) har lagt et viktig grunnlag for et systematisk arbeid med utvikling og kvalitetssikring av tilbudene. Inn på tunet-løftet skal, i tillegg til å stimulere til tjenesteutvikling på nasjonalt og regionalt nivå, styrke kommunal sektors kunnskap om og kjennskap til tjenestene og gi økt markedsadgang i kommunene. Inn på tunet-løftet er også et nasjonalt løft for å styrke lokale, regionale og nasjonale aktørers samarbeid.

I regjeringsplattformen ligger en klar ambisjon om økt innovasjon og tjenesteproduksjon gjennom Inn på tunet. Landbruks- og matdepartementet har derfor igangsatt arbeidet med en Nasjonal strategi for Inn på tunet. Strategien skal bidra til utvikling av tverrsektorielle mål for tjenesteutviklingen og forankring av Inn på tunet i andre fagsektorer og forvaltning. Dokumentasjon, forskning, utdanning, kompetanse, kvalitetssikring, økonomi og organisering vil være viktige temaer for det nasjonale strategiarbeidet. Det legges opp til en bred prosess med ferdigstilling av strategien i 2011.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke bevilgningen med 1 mill. kroner til 9 mill. kroner for 2011. Av dette avsettes det 4 mill. kroner til nasjonale og regionale utviklingsprosjekter og pilotprosjekter med nasjonal overføringsverdi i 2011. Det foreslås innført en felles søknadsfrist for midlene, og at avtalepartene gir føringer for prioritering av midlene til Innovasjon Norge som forvalter ordningen. Avsetningen til kommunesatsingen i Inn på tunet-løftet videreføres med 5 mill. kroner for 2011.

7.3.7 Grønt reiseliv

Grønt reiseliv er landbrukets bidrag til oppfølging av Regjeringens reiselivsstrategi for økt verdiskaping og lønnsomhet, levedyktige distrikter gjennom flere arbeidsplasser og utvikling av Norge til et bærekraftig reisemål.

Grønt reiseliv er nå et etablert og positivt begrep, og omfatter en rekke reiselivsrelaterte aktiviteter innenfor mat- og landbruksområdet. For å synliggjøre satsingen samles disse under hovedparolen Grønt reiseliv.

Landbruks- og matdepartementet har i tillegg flere reiselivsrelaterte satsinger, som Norges stand på Internationale Grüne Woche (IGW), utviklingsprogrammet for innlandsfiske, setersatsing, utvikling av verdensarvområdene og satsing på frukt og bær/kulturlandskap/reiseliv på Vestlandet. Flere av disse programmene/satsingene har i tillegg andre viktige formål, men reiseliv utgjør en sentral dimensjon. Satsingen i verdensarvområdene er rettet mot et aktivt landbruk og kulturlandskapspleie, noe som er avgjørende for et autentisk reiselivsprodukt. Tabell 7.6 gir en oversikt over satsinger innenfor Grønt reiseliv.

Tabell 7.6 Satsinger innenfor Grønt reiseliv, mill. kroner

Tiltak	2008	2009	2010	2011	2012
Utviklingsprogram Grønt reiseliv	23,0	18,0	18,0	18,0	
Mat langs Nasjonale Turistveier			2,0	2,0	2,0
Utviklingsprogram for innlandsfisk	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Verdensarvområdene	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
Frukt/bær/kulturlandskap/reiseliv på Vestlandet ¹⁾	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Setersprosjekt ²⁾	2,0	2,0	2,0		
SUM	34,0	29,0	31,0	29,0	

1) Finansieres av tilbakeførte reguleringsmidler, jf. kapittel 7.3.14.

2) Under "Andre utviklingstiltak i landbruket" i LUF-tabellen.

Utviklingsprogrammet for Grønt reiseliv

Satsingen er et viktig bidrag for å utvikle det bygdebaserte reiselivet og Norge som reisemål, både for innenlandske og utenlandske reisende. De prioriterte arbeidsområdene er produktutvikling og infrastruktur, kompetanseutvikling, markedsføring og samarbeid, nettverk og allianser.

I forbindelse med utarbeiding av ny melding til Stortinget om landbruks- og matpolitikk vil det bli en gjennomgang av arbeidet med Grønt reiseliv. Landbruket er en viktig samarbeidspart og virkemiddelaktør og samarbeider med andre departementer bl.a. om reiseliv i tilknytning til verneområder, om utforming av en fjellpolitikk, verdiskapingsprogrammene for naturarven og kulturarven og arbeidet med en nasjonal strategi for Pilegrimsleden. Konsepter for lokal- og regionalparker og arbeid med utvalgte kulturlandskap er under utvikling. Innovasjon Norge arbeider med en ny strategi og handlingsplan for temasatsinger som vil foreligge i juni 2010.

Innovasjon Norge bes om å foreta en vurdering av resultater og måloppnåelse for utviklingsprogrammet for Grønt reiseliv. Statens forhandlingsutvalg foreslår på bakgrunn av dette at utviklingsprogrammet for Grønt reiseliv videreføres med 18 mill. kroner i 2011.

Mat langs nasjonale turistveger

I jordbruksoppgjøret 2009 ble det vedtatt å igangsette et treårig prosjekt kalt Mat langs Nasjonale turistveger med en totalramme på 6 mill. kroner. Prosjektet er nå etablert med en nasjonal styringsgruppe, og målet er å øke landbruksbasert næringsutvikling innen mat, reiseliv og opplevelser langs turistveiene. Det tas sikte på å utvikle en arbeidsmodell med overføringsverdi til de andre turistvegene. Samarbeidet med Statens vegvesen og de berørte kommuner og fylkeskommuner har utviklet seg positivt. For å sikre lokalt eierskap

og engasjement har Fylkesmannen i Oppland ansvaret for koordinering og økonomiforvaltning, mens det lokale arbeidet langs vegstrekningene vil bli ledet av en prosjektleder med kontor i en av de berørte kommuner. Statens forhandlingsutvalg foreslår at satsingen videreføres med en ramme på 2 mill. kroner for 2011.

Utviklingsprogram for innlandsfiske

Utviklingsprogrammet for innlandsfiske tar sikte på å utvikle en samlet, offentlig politikk på innlandsfiskeområdet og å gjøre tre verdikjeder til velfungerende næringer, herunder næringsfiske, innlands fiskeoppdrett og fisketurisme. Hittil har fisketurisme blitt tildelt over 50 pst. av midlene. For 2011 vil en legge større vekt på bedre likevekt mellom de tre verdikjedene i fordelingen av midlene.

Det legges til grunn en tett kobling til utviklingsprogrammet for grønt reiseliv gjennom Faglig møtearena reiseliv. Statens forhandlingsutvalg foreslår en videreføring av programmet med 4 mill. kroner i 2011.

Verdensarvområdene

I markedsføringen av Norge som reisemål blir kulturlandskapet i verdensarvområdene aktivt profilert. Landbruket og landbrukets kulturlandskap er en viktig del av verdiene som ligger i verdensarvområdene Vegaøyene og Geirangerfjorden/Nærøyfjorden. Det er et mål å stimulere til drift og utvikling av områdene slik at det levende kulturlandskapet blir ivaretatt for framtiden. Det har vært satt av 3 mill. kroner i perioden 2008-2010. I jordbruksoppgjøret 2009 ble det bestemt at satsingen i jordbrukets kulturlandskap over Landbrukets utviklingsfond skulle evalueres i forkant av jordbruksoppgjøret 2010. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning fikk i oppdrag å evaluere satsingen.

Hovedkonklusjonene er at den valgte forvaltningsmodellen for verdensarvsatsingen fungerer godt, både i forhold til å følge opp målsettinger i tiltaksplanene og med hensyn til praktisk forvaltning. Det foreslås at verdensarvsatsingen videreføres med et nytt femårig prosjekt etter nåværende modell, og med en bevilgning på 3 mill. kroner årlig. Satsingen ses i sammenheng med Miljøverndepartementets og Kommunal- og regionaldepartementets tiltak i verdensarvområdene. Statens forhandlingsutvalg foreslår at prosjektet videreføres med en bevilgning på 3 mill. kroner per år i 5 år.

Frukt og bær/kulturlandskap og reiseliv på Vestlandet

Satsingen på frukt og bær/kulturlandskap og reiseliv på Vestlandet ble startet opp i 2008, og skal gå over fem år. Hovedmålet er å utvikle eller videreutvikle salgbare produkter og tjenester, særlig knyttet til reiseliv, med utgangspunkt i profesjonell frukt- og bærproduksjon. I tillegg til midler over jordbruksavtalen, satte Landbruks- og matdepartementet krav om 50 pst. medfinansiering regionalt. Statens forhandlingsutvalg foreslår at det settes av 2 mill. kroner til videreføring av prosjektet i 2011.

Internationale Grüne Woche (IGW) – en internasjonal arena for mat og reiseliv

Bevilgningen til IGW avsettes innenfor *Profilering og omdømmebygging (tidligere Offentlige strategier)*, jf. omtale i kapittel 7.3.3. Målet med deltakelsen på IGW er å øke turiststrømmen til Norge, kjennskap og kunnskap om Norge og norsk matkvalitet både nasjonalt og internasjonalt. I samarbeid med avtalepartene er det skapt et aktivt samspill

mellom mat- og reiselivsnæringen, som bidrar til å utvikle norske leverandører. IGW er i tillegg en viktig politisk arena. Statsrådets besøk, næringslivsdelegasjonens deltakelse samt deltakelsen på politiske toppmøter om internasjonale landbrukspolitiske spørsmål, fungerer som en god profileringsarena for landbruket. Samtidig gir dette viktige politiske innspill og nye samarbeidsmuligheter for departementet på mat- og reiselivsområdet.

De årlige evalueringene av stand, medieomtale samt utstillernes egne erfaringer viser at den norske deltakelsen ved IGW bidrar til å profilere norsk mat og reiseliv på en god måte.

7.3.8 Skogbruk og bioenergi

I St.meld. nr. 39 (2008-2009) *Klimautfordringene – landbruket en del av løsningen*, er det dokumentert at det er betydelige muligheter for økt opptak av CO₂ i skog gjennom en aktiv forvaltning av skogressursene i et langsiktig perspektiv. I tillegg er det pekt på mulighetene for å oppnå klimagevinster ved økt bruk av treprodukter i byggesektoren og skogvirke og annet råstoff fra landbruket til bioenergi. Delrapporten om skog i Klimakur 2020 som ble lagt fram i februar 2010, og som nå er på høring, vurderer bl.a. de klimatiltakene som er omtalt i St.meld. nr. 39. Klimakur 2020 skal danne basis for utarbeidningen av en ny melding til Stortinget om norsk klimapolitikk som skal legges fram i 2011.

Beregningene i St.meld. nr. 39 viser at klimatiltak i skog er billige og kostnadseffektive i et samfunnsøkonomisk perspektiv. For skogeierne er imidlertid slike klimamotiverte tiltak ikke nødvendigvis privatøkonomisk lønnsomme. En styrking av eksisterende eller nye virkemidler vil derfor kunne gi insentiver for skogeierne til å drive et skogbruk som gir de ønskede klimagevinstene. Dette vil samtidig bidra til å styrke grunnlaget for næringsutvikling og verdiskaping fra skogressursene for landbruket og distriktene. Tiltakene i St.meld. nr. 39, som gir størst effekt på lang sikt, er økt plantetetthet og planting på nye arealer. Gjødsling av skog er det tiltaket som gir størst gevinst på kort sikt, dvs. innen 2020. Videre viser analysen at skogplanteforedling kan gi betydelig effekt. En intensiv planteforedling har også den positive siden at det sikrer klimatilpasset forynging.

Statens forhandlingsutvalg mener det er viktig å stimulere til økt og bærekraftig forvaltning av skogressursene, herunder avvirkning bl.a. fordi dette i kombinasjon med aktive skogkulturtiltak, gir økt opptak av CO₂ i skog på lang sikt. Et viktig virkemiddel i denne sammenhengen er investeringer i infrastruktur slik at tilgjengeligheten til skogressursene bedres. St.meld. nr. 26 (2006-2007) *Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand*, slår fast at klimamotiverte tiltak og virkemidler skal utformes innenfor rammer som sikrer ivaretagelse av biologisk mangfold og andre viktige miljøverdier på området, og St.meld. nr. 39 slår fast at klimatiltakene skal ha ”*positiv eller akseptabel effekt for bevaring av biologisk mangfold og andre viktige miljøverdier*”. Om lag halvparten av artene på ”Rødlista” er knyttet til skog, og skogbruk er vurdert å være en viktig påvirkningsfaktor. Det forutsettes derfor at slike miljøhensyn blir ivaretatt. På denne bakgrunn er det viktig å sikre tilstrekkelige rammer til å foreta miljøregistreringer i skogbruksplanleggingen, samt til tiltak for å sikre miljøhensyn i det praktiske skogbruket.

Direktoratet for naturforvaltning og SLF har hatt et oppdrag med å klargjøre kunnskapsgrunnlaget for gode avveininger mellom skogbrukets behov for veibygging og behovet for ivaretagelse av INON-områder. Rapporten forelå i slutten av april 2010, og Miljøvern-departementet og Landbruks- og matdepartementet vil følge opp dette arbeidet med sikte på å sende en ny forskrift om planlegging og godkjenning av landbruksveier på høring høsten 2010. Miljøverndepartementet skal i tillegg, på en egnet måte, legge fram en sak for Stortinget om inngrepsfrie naturområder.

Kystskogfylkene har betydelige skogressurser og høy tilvekst. Samtidig har disse fylkene liten skogbruksvirksomhet og særskilte utfordringer, først og fremst vanskelig tilgang til skogressursene som følge av dårlig infrastruktur. Det er viktig å videreutvikle og styrke skogbruksmiljøet i disse fylkene gjennom kompetansetiltak, forbedret infrastruktur og andre kapasitetstiltak for å kunne nyttiggjøre disse ressursene. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor å videreføre den særskilte bevilgningen til kystskogbruket i 2011. Det legges for øvrig opp til å styrke de ordinære virkemidlene rettet mot skogbruket, herunder bl.a. skogkulturtiltak.

Økt produksjon av biobrensel og leveranser av biovarme fra landbruket vil gi økt verdiskaping og bidra til å nå regjeringens mål i klima- og energipolitikken. Landbruket har en viktig rolle i å sikre råstoff i takt med veksten i utbyggingen av bioenergi. Videre er det et mål å få økt bruken av fornybar energi internt i landbruket. Aktiviteten under Bioenergiprogrammet er stadig økende, og fikk et ekstra løft gjennom bevilgninger fra tiltakspakke midler i 2009. Fra 2010 er regelverket for investeringsstøtte til gårdsanlegg med betydelig energibehov i næring endret, slik at det blir mulig å inkludere varmeleveranse til våningshus på bruket. Dette vil bidra til raskere konvertering til fornybar energi internt i landbruket.

Biogassproduksjon basert på matavfall og husdyrgjødsel er i tillegg til å produsere energi, et godt tiltak for å redusere metanutslipp fra gjødsellager. En studie fra Østlandsforskning og Universitet for miljø og biovitenskap viser at det tekniske potensialet for biogass er på nærmere 6 TWh, hvor husdyrgjødsel utgjør 40 pst. Sammen med andre avfallsprodukter fra jordbruket blir potensialet over 50 pst. Det er behov for betydelig teknologiutvikling og kompetansebygging når det gjelder biogassanlegg. Innenfor Bioenergiprogrammet er derfor investeringsstøtte til pilotanlegg for biogass prioritert. Denne støtten skal for øvrig samordnes med utviklingsprosjekter innen temaet under Utviklingsprogrammet for klimatiltak. Innovasjon Norge viser til at 28 biogassprosjekter er under planlegging, hvorav 8 anlegg er i en drifts- eller oppstartsfasen. Se også omtale i kapittel 7.4.4.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningene til skogbruk og bioenergi økes med 5 mill. kroner til 223 mill. kroner i 2011. Fordelingen av midlene vil skje på bakgrunn av et eget drøftingsmøte mellom avtalepartene slik det er blitt gjort de siste åra, og i tråd med føringene omtalt ovenfor.

7.3.9 Utviklingstiltak for geit/Friskere geiter

Målet med prosjektet er å få kontroll med sjukdommene CAE, byllesjuka og paratuberkulose hos geit og dermed sikre friske dyr, bedre dyrevelferd og bedre produkter.

Styringsgruppa har i tråd med bestillingen i jordbruksoppkjøret 2009 lagt fram statusrapport og forslag om videreføring av saneringsprosjektet. I rapporten foreslås sanering av resten av geitepopulasjonen innen 2013 og at siste frist for påmelding settes til utgangen av 2011. Etter 2010 vil det i følge styringsgruppa gjenstå om lag 150 melkegeitbesetninger og 570 ammegeitbesetninger.

En videreføring betinger tiltak som reduserer mulighet for resmitte av sanerte besetninger, herunder pålegg om restriksjoner i forhold til smittestatus. Varemottaker (meieri/slakteri) forutsettes å støtte opp om prosjektet gjennom differensiering av produktpris fra sanerte og dokumentert friske besetninger. Før utløp av påmeldingsfristen skal konsekvenser av ikke å gjennomføre saneringsprogrammet tydeliggjøres fra myndighetene og varemottakere (restriksjoner, melkepris, kjøttpris). I avtaler om sanering bør rådgivning og testing i 5 år etter fullført sanering videreføres. Dette er stipulert til om lag 20 mill. kroner til sammen i 5-årsperioden.

Statens forhandlingsutvalg anbefaler at prosjektet videreføres i en del III med mål om å fullføre sanering for hele geitebestanden i Norge (melkegeit og ammegeit) innen utgangen av 2013, med siste frist for påmelding i 2011. Det foreslås en avsetning på til sammen 15 mill. kroner, fordelt med 11 mill. kroner til saneringsarbeidet i 2011 og 4 mill. kroner til kompensasjon for bortfall av produksjonstilskudd og avløsertilskudd.

7.3.10 Forskning

Landbrukssektoren har et omfattende kunnskapsbehov. Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke bevilgningen til forskning med 4 mill. kroner til 48 mill. kroner for 2011. Statens forhandlingsutvalg mener at oppfølging av prioriterte områder for forskning i St.meld. nr. 39 (2008-2009) *Klimautfordringene – landbruket en del av løsningen*, skal ha særlig prioritet. Dette er reduserte klimagassutslipp, økt karbonbinding i jord, matsikkerhet, mattrygghet, utnyttelse av mulighetsrommet innenfor endret klima og utvikling av fornybar energi fra landbruket. Andre prioriterte områder er økologisk produksjon, HMS (jf. kapittel 7.11.4), og økt forskningsbasert kunnskap på områder som prioriteres i rapporten *Kunnskapsstatus og forskningsbehov for Inn på tunet* (UMB 2008).

Forskningsmidlene over jordbruksavtalen (JA) må ses i sammenheng med Fondet for forskningsavgift på landbruksprodukter (FFL) og Norges forskningsråd sine programmer, slik at forskningsinnsatsen for landbruket skjer innenfor en omforent rolle- og ansvarsdeling mellom forskningsfinansierende aktører.

7.3.11 E-sporing

Målet med eSporingsprosjektet er å etablere en nasjonal, elektronisk infrastruktur for effektiv utveksling av informasjon i matproduksjonskjeden. I 2010 og 2011 skal resultatene i prosjektet realiseres. Staten har i stor grad tilrettelagt og finansiert utviklingsarbeidet, og forventer at alle aktører i matkjeden nå bidrar til å sikre at det som er utviklet tas i bruk. Det forventes en fortsatt aktiv deltagelse fra alle ledd i verdikjeden i den beslutningsprosess som styringsgruppa i prosjektet har fastlagt.

Et robust system som bidrar til å sikre god sporing gjennom hele verdikjeden vil være et viktig bidrag for å bygge opp under opprinnelsesmerkeordningen Nyt Norge. På oppdrag fra eSporingsprosjektet gjennomførte Nofima i 2009 en sporingsundersøkelse som viste at kun 47 pst. av matproduktene i handelen lot seg spore tilbake til primærproduksjonen. Undersøkelsen vil bli fulgt opp etter at eSporingsprosjektet avsluttes og det forventes at aktørene vil kunne dokumentere en forbedring i forhold til Nofimas funn i 2009.

eSporingsprosjektet er planlagt avsluttet 1. juli 2011. Statens engasjement vil da fases ut og det legges opp til at den utviklede løsningen skal forvaltes og driftes av brukerne.

Pilotfinansiering

Myndighetene har finansiert utvikling av løsningen, mens næringen selv har hatt ansvar for drift av fagpilotene. Fagpilotene har mottatt støtte gjennom virkemiddelapparatet blant annet som følge av avsatte midler over jordbruksavtalen.

Det pågår et godt og viktig arbeid i fire bransjepiloter for eSporing; hhv melk, kjøtt, frukt- og grønt og korn. Pilotprosjektene står for avgjørende bidrag inn mot eSporingsprosjektet; kartlegging av bransjenes behov, utvikling av bransjestandarder, kvalitetssikring og testing, samt utvikling og implementering av e-sporingsløsningen i bransjer og bedrifter. Også i avslutningsfasen av eSporingsprosjektet og den tidlige driftsfasen vil pilotene ha en sentral rolle. Pilotprosjektene vil fortsette sitt arbeid ut 2011.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å sette av 2 mill. kroner for å sikre en basisfinansiering til pilotprosjektene i 2011.

Ny identifikator i primærnæringen

For å lykkes med eSporing er det viktig at aktørene i matkjeden så langt det er mulig bruker felles grunndata, eller kan relatere ulike grunndata til hverandre på en god måte. PrimærIdent-prosjektet er et delprosjekt under grunndataprojektet, som avga sin innstilling i mars 2009. Prosjektet har lagt frem forslag til hvordan arbeidet med innføringen av felles identifikatorer for primærproduksjon kan gjennomføres og forvaltes.

I 2010 planlegges det å sende et forslag på høring om å opprette et nytt og mer generelt matprodusentnummer for plante- og husdyrbruk til erstatning for dagens produsentnummer, som ikke gir en unik identifisering av det enkelte bruk.

Samordning av dataregistre i primærnæringene.

Det er mange ulike registre som samler viktig dokumentasjon om kvaliteten på landbruksproduktene, og registrene eies og forvaltes av ulike aktører. I eSporingsprosjektet er det påpekt et samordnings- og effektiviseringspotensial, men det er ikke iverksatt spesifikke tiltak. Det er fra Statens side ønskelig at næringsorganisasjonene til jordbruksforhandlingene neste år foretar en konkret vurdering av muligheten for effektivisering og forenkling av næringas egne registre.

7.3.12 Nasjonalt beiteprosjekt

Målet med prosjektet er å få til et bedre sauehold med mindre tap av dyr på beite. Tap av sau og lam på beite ligger generelt på et for høyt nivå, og dokumentasjon om tap og andre

forhold knyttet til utmarksbeiteperioden må bli bedre. Erfaringer fra tilsyns- og beiteprosjektet (2007-2009) tilsier at et mer målrettet tilsyn koblet med bruk av elektronisk overvåking effektiviserer tilsynet og nødvendige tiltak kan settes inn tidligere.

Styringsgruppa for Beiteprosjektet mener radiobjella fungerer godt på voksen sau i områder med mobildekning, mens det ikke er utviklet god nok løsning for lam og områder uten mobildekning. Gruppa anbefaler at det stimuleres til økt og målrettet bruk av radiobjeller i områder med store tap og god mobildekning, gjennom bruk av avtalemidler og Miljøverndepartementets midler til forebyggende tiltak mot rovvilt (FKT). Dette må kombineres med systematisk innsamling av erfaringsdata i flere fylker.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at støtte til innkjøp av radiobjeller videreføres innenfor beiteprosjektet. Statens forhandlingsutvalg foreslår, i tråd med beitegruppas rapport for 2009, at det bør gjennomføres en mer målrettet og systematisk forskning på beiterelaterte sykdommer, finansiert over ordinære forskningsbudsjetter.

Statens forhandlingsutvalg foreslår under disse forutsetninger at Nasjonalt beiteprosjekt videreføres med en avsetning på 6,5 mill. kroner for 2011 og at det tas sikte på å avslutte prosjektet i 2012.

7.3.13 Sametingets midler til næringsformål og konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift

Statens forhandlingsutvalg foreslår å holde overføringen til Sametingets midler til næringsformål på samme nivå som i 2010, det vil si 2 mill. kroner. Det forutsettes at samarbeidet og koordineringen mellom Sametingets midler til næringsformål, Innovasjon Norge og fylkesmennene i Finnmark og Troms videreutvikles for å få best mulig effekt av midlene til næringsutvikling i disse fylkene. Det avsettes 1 mill. kroner til konfliktforebyggende tiltak mellom jordbruk og reindrift.

7.3.14 Tilbakeførte reguleringsmidler

I jordbruksoppgjørene 2007 og 2008 ble det enighet om å tilføre LUF til sammen 56,5 mill. kroner av tilbakebetalte investeringsmidler gitt til reguleringsanlegg som ikke lenger benyttes til formålet. Dette skulle kombineres med å etablere et utviklingsprogram for frukt og grønt under den ordinære innvilgningsrammen for LUF.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å disponere 5 mill. kroner av de tilbakebetalte reguleringsmidlene i 2011, i tråd med satsingsområder lagt i jordbruksoppjøret 2007, jf. tabell 7.7

Tabell 7.7 Tilbakeførte reguleringsmidler disponert i 2010 og 2011, mill. kroner.

Tiltak	2010	2011	2012
Nasjonalt program for landbruksbygg og kulturlandskap ¹⁾	3,5	2,0	2,0
Utviklingsprogram for frukt og grønt	2,0	2,0	2,0
Energi i veksthusnæringen	1,0	1,0	
SUM	6,5	5,0	4,0

1) 1,5 mill. kroner tilføres programmet i 2010, fra overførte og ubenyttede midler, jf. tabell 7.5.

Ut fra denne innvilgningsrammen vil det gjenstå 4 mill. kroner av de tilbakebetalte reguleringsmidlene etter 2011. Nasjonalt program for landbruksbygg og kulturlandskap omtales i kapittel 7.4.7.

7.4 Miljø

7.4.1 Miljømål i jordbruket

Regjeringen har miljømål på en rekke områder som berører jordbruket. I lys av jordbrukets sektoransvar har Landbruks- og matdepartementet laget en egen miljøstrategi for 2008-2015 som synliggjør mål, strategier og tiltak.

7.4.2 Miljøsatsing i jordbruksavtalen

Ordningene som er gjengitt i tabell 7.8, angir virkemidlene på jordbruksavtalen på miljøområdet. Areal- og kulturlandskapstilskudd og beitetilskuddene er generelle ordninger som er bærebjelker for å opprettholde et variert og levende kulturlandskap i hele landet. De andre ordningene er innrettet for spesielle miljøutfordringer. Teksten videre i dette kapitlet omhandler ordninger der miljø er hovedformålet.

Tabell 7.8 Oversikt over miljøstatsingen i jordbruksavtalen, mill. kroner.

Post	Virkemiddel	Endring mill. kr	Bevilgning 2011 mill. kr
Nasjonalt miljøprogram			
Post 74.14	Tilskudd til bevaringsverdige storferaser		3,3
Post 74.16	Tilskudd til dyr på beite	68,0	679,1
Post 74.17	Areal- og kulturlandskapstilskuddet	16,2	3115,5
Post 74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	20,8	137,0
Post 77.15	Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler ¹⁾	2,5	10,0
Sum nasjonalt miljøprogram		107,5	3941,6
Regionale miljøprogram (RMP)			
Post 74.19	Regionale miljøprogram		410,0
Post 74.22	Tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel	2,1	14,0
Sum regionale miljøprogram		2,1	424,0
Miljømidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)			
Post 50	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	-5,0	115,0
Post 50	Investeringsstøtte til organisert beitebruk		6,0
Post 50 ⁴	Informasjons- og utviklingstiltak, miljø		10,0
Post 50	Nasjonalt utviklingsprogram for klimatilak i jordbruket		6,0
Post 50	Utvalgte kulturlandskap		8,0
Post 50	Morsaprosjektet ²⁾	-1,0	0,0
Post 50	Nasjonalt program for landbruksbygg og kulturlandskap ³⁾	-1,5	2,0
Post 50	Verdensarvområdene		3,0
Post 50 ⁴	Beiteareal for gås		2,5
Post 50 ⁴	Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	5,0	48,0
Sum miljømidler over LUF		-2,5	200,5
Sum miljømidler over jordbruksavtalen		104,3	4566,1

1) Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler inngår ikke i nasjonalt miljøprogram, men er en tilsvarende nasjonal satsing. Innenfor bevilgningen kan det brukes inntil 1,5 mill. kroner til utprøving av plantevernmidler i småkulturer.

2) Prosjektet avsluttes i 2010.

3) 1,5 mill. kroner tilføres programmet i 2010, fra overførte og udisponerte midler.

4) Poster under LUF som inngår i Nasjonalt miljøprogram.

7.4.3 Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram ble opprettet i 2004 for å styrke miljøarbeidet i jordbruket, og for å synliggjøre jordbrukets miljøinnsats. Hovedmålene for nasjonalt miljøprogram er å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap. Det skal videre sikre at et bredt utvalg av landskapstyper, særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer, ivaretas og skjottes. Programmet skal bidra til at jordbruksproduksjonen medfører minst mulig forurensning og tap av næringsstoffer. Det nasjonale programmet inneholder en virkemiddelpakke bestående av areal- og kulturlandskapstilskuddet (AK-tilskuddet), tilskudd til økologisk produksjon, tilskudd til dyr

på utmarksbeite, generelt tilskudd til dyr på beite, tilskudd til bevaringsverdige storferaser, informasjons- og utviklingstiltaksmidler samt miljøplankrav.

Genetiske ressurser

Bevaring av genetiske ressurser er en del av nasjonalt miljøprogram. Landbruket har ansvar for bevaring av genetisk variasjon hos husdyr som en del av ansvaret med å opprettholde biologisk mangfold. Antallet gårder med bevaringsverdige storferaser og antallet dyr har økt jamt siden 1990, med sterkere økning etter år 2000 da tilskuddet ble innført. Imidlertid regnes rasene fortsatt som truet etter FAOs definisjon (færre enn 1 000 hunndyr i avl). Det er viktig å satse videre på dette arbeidet for å sikre at dyretallet holder seg oppe. Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre satsen på 1 300 kroner per dyr, noe som gir en samlet utbetaling på ca 3,25 mill. kroner på ordningen.

7.4.4 Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler (2010-2014).

Evalueringen av Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler (2004-2008), viser at målsetningene i forrige planperiode ikke ble nådd. Den nye handlingsplanen viderefører målsetningene om å redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler i norsk landbruk, og redusere risikoen for helse og miljø ved bruk av slike midler. Forventede klimaendringer vil trolig føre til større problemer med skadegjørere. Det er i dag problemer med resistensutvikling innen noen kulturer, og det er derfor viktig å styrke innsatsen med å finne alternativer til kjemiske plantevernmidler og andre tiltak som bidrar til å redusere bruken av plantevernmidler.

Totalt søknadsbeløp for 2010 var vesentlig høyere enn tilgjengelig ramme for fordeling. Flere av tiltakene som er støttet over den forrige handlingsplanen er av langsiktig karakter og avhengig av videreføring dersom effekten skal opprettholdes og nås fullt ut. Det er behov for å styrke innsatsen for å nå målsetningene i Handlingsplanen og derigjennom bidra til at norsk landbruk står bedre rustet til å møte fremtidige utfordringer innen plantevern.

I tillegg til utfordringene knyttet til å redusere bruk og risiko ved bruk av plantevernmidler, er det en utfordring for næringen at det i enkelte små kulturer er liten tilgang på plantevernmidler. Dette kommer blant annet av at Norge er et lite marked for spesifikke plantevernmidler, og dermed blir ikke søknad om norsk godkjenning av midler prioritert. Utover tiltak som skal fremme målsettingene i handlingsplanen, er det derfor behov for å styrke datagrunnlaget for plantevernmidler som kan være aktuelle å benytte i småkulturer.

På bakgrunn av ovennevnte foreslår Statens forhandlingsutvalg at det settes av 10 mill. kroner til post 77.15. Innenfor bevilgningen kan det brukes inntil 1,5 mill. kroner til utprøving av plantevernmidler i småkulturer. Forslag til fordeling av midler skjer i den partssammensatte arbeidsgruppen som følger opp handlingsplanen. Brukerrettet forskning knyttet til metoder og tiltak som kan redusere risiko ved bruk av plantevernmidler, og utvikling av alternativer til kjemiske plantevernmidler, blir også viktig for å kunne nå målsetningene.

7.4.5 EUs rammedirektiv for vann

Norge implementerte i 2006 EUs rammedirektiv for vann. Formålet er å beskytte, og om nødvendig forbedre, tilstanden i ferskvann, grunnvann og kystnære områder. Vannforskriften gir rammer og legger forpliktelser på det offentlige om å fastsette miljømål og sikre gjennomføring av tiltak for å beskytte og legge til rette for bærekraftig bruk av vann.

Oppfølgingen av direktivet i Norge blir todelt. Det er tatt ut 29 vannområder fordelt på 11 vannregioner der tiltaksgjennomføringen starter i 2010. Det er utarbeidet forvaltningsplaner og tiltaksprogrammer for disse områdene, og det arbeides nå for godkjenning av forvaltningsplanene gjennom kongelige resolusjoner. Utarbeidelse av forvaltningsplaner og tiltaksprogram for de øvrige vannområdene vil starte opp i 2010-2011. Det er lagt opp til at målet om god vannkvalitet skal nås i hhv 2015 og 2021. Vanddirektivet blir krevende for landbruket for å oppnå tilstrekkelig vannkvalitet innen de gitte tidsfrister i områder med erosjon og i områder med omfattende husdyrhold. Det skal sendes rapport til ESA i 2012 om status for arbeidet.

De regionale forvaltningsplanene skal legges til grunn for fylkeskommunal virksomhet og være retningsgivende for kommunal og statlig planlegging og virksomhet i vannregionene. Vedtak om oppfølgende tiltak skal skje med hjemmel i sektorlovverket. Det er sektormyndighetene selv som, innenfor sine ansvarsområder, har ansvar for å utrede aktuelle tiltak og virkemidler, samt å medvirke til gjennomføring av forvaltningsplanen. Forvaltningsplanene viser at det er behov for å videreutvikle virkemidlene innen jordbruket. Dette gjelder bl.a. for gjødsling, herunder bruk av husdyrgjødsel og slam. Det er satt i gang et utredningsarbeid om dette, jf. jordbruksoppgjøret i 2009. Redusert eller endret jordarbeid har vist seg å være et effektivt tiltak. Videreutvikling av aktuelle tiltak vil bli vurdert bl.a. innenfor RMP og av fylkesmennene.

Hovedutfordringen for jordbruket er å redusere utslippet av fosfor. Gjennomgangen av tilstanden i vannforekomstene har tydeliggjort jordbrukets påvirkning. Videre er god kunnskap om prosesser i naturen av grunnleggende betydning for å få gjennomført tiltak på en effektiv måte. Det er derfor behov for mer kunnskap om betydning av gjødsling, jordarbeiding og annen aktuell driftspraksis, samt om kostnadseffektive virkemidler. Løsningene på forurensningene må finnes lokalt og virkemidlene må målrettes. Dette innebærer blant annet klarere hjemler for regionale og lokale bestemmelser i regelverket, og et samspill mellom bruk av juridiske virkemidler og økonomiske virkemidler over jordbruksavtalen.

De administrative kostnader som faller på det offentlige, blir dekket over de ordinære statlige budsjetter. Det samme gjelder kostnader til basisovervåking. For overvåking av effekter av diffuse avrenninger (avrenning fra arealer) er det klarlagt at jordbruket ikke skal dekke slike kostnader. Kostnader for tiltak for å begrense forurensningene, skal bæres av den som forurenser i samsvar med forurenseren skal betale prinsippet.

7.4.6 Regionale miljøprogram

Regionale miljøprogram (RMP) ble innført med virkning fra 2005. De regionale miljøprogrammene med tilliggende tilskuddsordninger, skal gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket ut over det som er mulig gjennom nasjonale ordninger. Det er egne program i hvert fylke som dekker en lang rekke miljøområder. Kulturlandskap, kulturminner, biologisk mangfold, redusert plantevernmiddelbruk, reduksjon av næringssaltavrenning og erosjon er hovedområdene i programmene. Tilskuddene betales ut direkte til bønder som oppfyller vilkårene for de ulike ordningene. Dette er altså på samme måte som for produksjonstilskudd, og hovedvekten av ordningene utbetales per areal eller per beitedyr.

Bevilgning til regionale miljøprogram

Statens forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen til regionale miljøprogram videreføres med en ramme på 410 mill. kroner i 2011. Fordeling av rammen framgår av tabell 7.9.

Tabell 7.9 Fylkesvis fordeling av midler til regionale miljøprogram for 2010 med utbetaling 2011.

Fylker	Mill. kr	Fylker	Mill. kr
Østfold ¹⁾	39,0	Rogaland	24,0
Akershus ²⁾	50,0	Hordaland	19,4
Hedmark	42,0	Sogn og Fjordane	24,0
Oppland	53,3	Møre og Romsdal	17,7
Buskerud	21,9	Sør-Trøndelag	24,0
Vestfold	16,9	Nord-Trøndelag	26,4
Telemark	11,6	Nordland	17,7
Aust-Agder	3,7	Troms	9,3
Vest-Agder	6,0	Finnmark	3,1
		Sum post 74.19	410,0

1) Hvorav minimum 5,9 mill. kroner til Morsaprojektet

2) Hvorav minimum 1,7 mill. kroner til Morsaprojektet

Sentrale føringer til regionale miljøprogram

Rulleringen av de regionale miljøprogrammene i fjor ga noen uheldige forskjeller i ordninger mellom fylker. Det er derfor behov for å foreta en viss harmonisering mellom fylker med ellers like miljøutfordringer, slik at det ikke er store forskjeller i utmåling av miljøtilskudd for samme miljøutfordring. Konkret innebærer dette at statens forhandlingsutvalg mener det bør legges til grunn at tilskudd til bratt areal blir gjeninnført i de fylkene som har fjernet denne ordningen, og som har disse landskapsutfordringene. SLF får i oppgave å tilse at dette gjennomføres.

Det har videre vært noe ulik praksis på hvordan beslutningene har blitt tatt når de regionale miljøprogrammene skulle fastsettes. Beslutningene bør foregå på samme måte i alle fylker gjennom at fylkesmannen fastsetter disse etter samråd med fylkeslagene til Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag i et eget møte. Programmene planlegges for fire år av gangen, og endelig godkjenning av programmene foretas sentralt i møte mellom avtalepartene.

Elektronisk løsning for innlevering og behandling av søknader til regionale miljøprogram

I jordbruksoppgjøret 2009 ble det nedsatt en parts sammensatt arbeidsgruppe for å se på elektronisk løsning for innlevering og behandling av søknader til regionale miljøprogram. Arbeidsgruppa har avgitt sin rapport 16.04.2010.

Arbeidet har vist at dagens forvaltningssystem og teknologiske plattform er foreldet og har begrenset levetid. Det innebærer at det må foretas en investering for å få RMP over på en ny elektronisk plattform som er mer fleksibel, brukervennlig, sikker og effektiv.

Rapporten synliggjør at det er en kvalitets- og effektiviseringsgevinst ved ny elektronisk løsning for bruker, kommune og fylkesmannen. SLF anslår gevinsten til 10-15 årsverk, og faren for feilutbetalinger og urettmessige utbetalinger reduseres betydelig. I tillegg antas det en betydelig tilleggseffekt ved at flere vil søke elektronisk om produksjonstilskudd, og at investeringer i ny løsning for RMP kan gjenbrukes på andre forvaltningsområder. Den samlede gevinsten av et elektronisk RMP saksbehandlingssystem er dermed større enn effektiviseringen av RMP alene. Den nye løsningen vil også gi mulighet for å framskynde utbetalingen av RMP-tilskudd med anslagsvis 1 måned.

En viktig effekt av en ny elektronisk løsning er at det vil gi en langt bedre tilbakerapportering om hvor og når tiltakene settes inn, og dermed gi en betydelig bedre mulighet for å måle og synliggjøre miljøeffekten av ordningene.

Et kostnadsoverslag utarbeidet av SLF viser at en overgang til ny elektronisk løsning som dekker alle brukergrupper og funksjonalitetskrav vil koste rundt 17,5 mill. kroner å utvikle. I tillegg kommer forvaltningens eget arbeid med utvikling og implementering som anslås til 11 årsverk. SLFs kostnader med drift, vedlikehold og videreutvikling av ny løsning er ikke medregnet.

SLF anbefaler i rapporten at prosjektet bør gjennomføres i løpet av en periode på 3 år med oppstart høsten 2010, der elektronisk løsning for søkerne, samt de første elementer i en saksbehandlingsløsning for kommunene, prioriteres i år 1 (2010-2011). Fullføring av elektronisk saksbehandlingsløsning for kommunene samt etablering av ny løsning for fylkesmannen og SLF prioriteres år 2 og 3 (2011-2013). Dette innebærer at en ny løsning er på plass ved oppstart av neste programperiode, dvs. til søknadsomgangen 2013. Dagens fagsystem må videreføres i hele utviklingsperioden.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at prosjektet settes i gang med en totalramme på 17,5 mill. kroner over perioden 2010-2013 med finansiering over jordbruksavtalen. Det foreslås videre at det avsettes 7,1 mill. kroner av udisponerte og overførte midler inneværende år for oppstart av prosjektet høsten 2010, og at SLF gis fullmakt til å belaste post 74 med 7,1 mill. kroner for 2011. Det anbefales videre at SLF får ansvar for å lede utviklingsarbeidet, og at fylkene deltar aktivt i dette arbeidet. SLF skal i forbindelse med forberedelsene til jordbruksoppgjøret rapportere tilbake til avtalepartene om framdrift og ressursbruk.

Nasjonalt pilotprosjekt for mer miljøvennlig håndtering av husdyrgjødsel

Husdyrgjødsel utgjør ca 25 pst. av alt nitrogenet som blir brukt i jordbruket. Gjennom vanlig bredspredning forsvinner mye av nitrogenet i form av ammoniakk (NH₃). Ammoniakktapene fører også indirekte til økt utslipp av lystgass. I tillegg vil tiltak som reduserer tapet av ammoniakk, redusere behovet for nitrogengjødsling fra mineralgjødsel, og dermed gi et vesentlig bidrag til å redusere lystgasstapene. Dagens spredemåte av husdyrgjødsel bidrar også til lokal luftforurensning i form av lukt.

Det er nødvendig å få til en raskere omlegging til miljøvennlig håndtering av husdyrgjødsel, og å øke andelen av gjødsel som blir spredt med en mer miljøvennlig spredeteknologi og/eller at gjødsla raskt blir nedmoldet.

I 2010 er det utbetalt 11,75 mill. kroner for søknadsåret 2009. I tråd med fjorårets jordbruksavtale avsettes 14 mill. kroner til prosjektet for utbetaling i 2011.

Pilotordningen har pågått siden 2008, og det er nå behov for å evaluere effekten av tiltaket og avslutte pilotordningen. Statens forhandlingsutvalg foreslår at SLF får i oppdrag å evaluere prosjektet. Evalueringen bør inneholde en vurdering av miljøeffekten av tiltakene. Den bør videre inneholde en vurdering av de reelle kostnadene ved tiltakene. Evalueringen bør så langt som mulig prøve å komme fram til en rensekostnad, altså hvor mye det koster å redusere utslippene av nitrogen til vann og luft. Andre miljøeffekter bør også beskrives, så langt som mulig kvantifiseres og tas med i beregningene av en samlet miljøeffekt. Dette gjelder for eksempel redusert avrenning av fosfor og reduserte luktulempen.

Evalueringen skal munne ut i en anbefaling om ordningen bør gjøres allment tilgjengelig eller avvikles. Dersom det foreslås en videreføring av ordningen bør også aktuelle satser og totalkostnader vurderes. Frist for evalueringen settes til 15. februar 2011. Dersom SLF har behov for kjøp av tjenester knyttet til evalueringen, foreslås dette finansiert over posten for Nasjonalt utviklingsprogram for klimatilak i jordbruket.

Det bør legges opp til at pilotordningen gjelder neste vår, slik at den ikke opphører før beslutning om videreføring eller avvikling er tatt. Det innebærer at det i jordbruksoppgjøret 2011 må avsettes midler for aktivitetsåret 2011 med utbetaling i 2012. Det foreslås at ordningen da videreføres på samme nivå som foreslått for 2010/2011

7.4.7 Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Spesielle miljøtiltak i jordbrukets kulturlandskap (SMIL)

Evalueringen av SMIL-ordningen fra 2009 viste at ordningen i hovedsak har gitt gode resultater, og at organiseringen virker etter hensikten. Det legges opp til en revidering av forskriften i løpet av 2010 i tråd med føringene fra St.prp. nr. 75 (2008-2009) om jordbruksoppgjøret 2009.

Det er gjennom SMIL-ordningen mulighet til å gi støtte til skjøtsel av de biologisk mest verdifulle arealene, både gjennom istandsetting/rydding og i form av flerårige skjøtelsavtaler. I tillegg kan det gis støtte til ivaretagelse av verneverdige bygninger, til bygging av

fangdammer og hydrotekniske anlegg som reduserer forurensning av vassdrag. Ordningen åpner også for andre søkere enn foretak som søker produksjonstilskudd. Mer enn 75 pst. av utbetalingene går til foretak som søker produksjonstilskudd. En betydelig andel av det resterende går til grupper av bønder som søker om tiltak i fellesskap.

Kommunene har et stort ansvar for å prioritere tilskuddene til viktigste miljøutfordringene. Herunder bør kommunene arbeide for å koble aktive jordbruksforetak og eiere av viktige miljøverdier hvor driften har opphørt, slik at også slike verdifulle arealer kan bli skjøttet. Fylkesmannen har ansvar for å kanalisere midlene, slik at de målrettes for størst miljønytte. SLF har ansvar for å fordele midler til fylkene ut fra resultatoppnåelsen. Statens forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen til SMIL-ordningen settes til 115 mill. kroner for 2011.

Investeringsstøtte til organisert beitebruk

Investeringsstøtte til organisert beitebruk er fra 2010 en egen ordning som forvaltes av fylkesmannen. Midlene kan, i tillegg til tradisjonelle fellestiltak i beitelagene, gå til støtte til innkjøp av radiobjeller i rovdyrutsatte områder. Avsetningen til investeringstøtte til organisert beitebruk videreføres med 6 mill. kroner i 2011.

Informasjons- og utviklingstiltak, miljø

Det er store forvaltningsutfordringer med å få best mulig samsvar mellom de miljømessig mest verdifulle arealene, og de som faktisk skjøttes og beites. Fylkesmannen har en viktig oppgave i å informere kommuner, grunneiere og aktive jordbruksforetak om hvor disse miljøverdiene er, og hvordan miljøverdiene kan ivaretas. Alle som driver jordbruksforetak må aktivt bidra til å gjøre nødvendige miljøtiltak for å redusere forurensning.

Det er nødvendig å bidra til at kunnskap fra forskning, bl.a. relatert til erosjon og nærings-saltavrenning, blir fulgt opp gjennom informasjons- og utviklingstiltak, slik at kunnskapen når bøndene. Det er også behov for å styrke samfunnets kunnskap om miljøverdiene som jordbruket forvalter.

Det er spesielle utfordringer med bevaring og bruk innen små husdyrpopulasjoner (raser) og av plantemateriale som ikke er oppført på offisiell sortliste. For å styrke bærekraftig utnyttelse av dette biologiske mangfoldet i jordbruket, er det behov for tiltak og kunnskapsutvikling om driftsmåter og produksjon som bidrar til å sikre den genetiske basen gjennom økt bruk av det genetiske mangfoldet av husdyrraser og kulturplanter.

På bakgrunn av disse utfordringene foreslår Statens forhandlingsutvalg at bevilgningen til Informasjons- og utviklingstiltak videreføres med 10 mill. kroner.

Nasjonalt utviklingsprogram for klimatiltak i jordbruket

Nasjonalt utviklingsprogram for klimatiltak ble startet opp i 2008, og har i 2010 en bevilgning på 6 mill. kroner. Jordbruket er en del av naturens naturlige kretsløp, samtidig som et høyproduktivt jordbruk også bidrar til klimagassutslipp. Temaområdet er stort og komplekst. Det er behov for utredninger blant annet knyttet til lagring og bruk av husdyrgjødsel, biogass, metanutslipp fra drøvtyggere og lagring av karbon i jord. Det er videre behov for formidling av kunnskap fra forskningsmiljøer og sentral forvaltning til lokal forvaltning, veilednings-

apparat og næringsutøvere. Statens forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen videreføres med 6 mill. kroner for 2011.

Utvalgte kulturlandskap

Det er pekt ut 20 utvalgte kulturlandskap i jordbruket med omfattende kulturhistoriske og biologiske verdier, og bevilgningen er til sammen 14 mill. kroner i 2010, hvorav 8 mill. kroner fra jordbruksavtalen. Landskapene er kilder til kunnskap og opplevelse av vår felles natur og kultur, og kommuner og grunneiere er nøkkelspillere i synliggjøring og verdiskaping. Å stanse tap av biologisk mangfold innebærer aktiv skjøtsel av landskapene, da disse områdene inneholder særegne og artsrike naturtyper. 38 pst. av rødlisteartene finnes i kulturlandskapet, og flertallet av disse er truet på grunn av opphør av skjøtsel. I Naturmangfoldåret vil det bli vurdert å øke antallet områder med to, samtidig som det utredes videre en begrenset utvidelse av ordningen i 2011. Det er behov for å videreføre rammen for å sikre flere verdifulle områder i tillegg til videre sikring av midler til både drift og skjøtsel. Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre rammen med 8,0 mill. kroner. Det forutsettes samtidig at Miljøverndepartementet samfinansierer ordningen innenfor rammen av de årlige budsjetter.

Nasjonalt program for landbruksbygg og kulturlandskap

Avtalepartene ble i jordbruksoppgjøret 2007 enige om at det er behov for mer informasjon og kunnskap om utforming og bruk av nye og gamle landbruksbygg for å sikre at kulturlandskapsverdiene blir ivaretatt, og slik at foretak og offentlig forvaltning har bedre grunnlag når beslutninger skal tas. I tillegg ble avtalepartene enige om at det gjennom programmet også skal gjennomføres en kartlegging av tilstand til kulturhistorisk viktige landbruksbygg.

Prosjektet er organisert med styringsgruppe og tre arbeidsgrupper, en for hvert av temaene. Arbeidsgruppe 1 (Nye bygninger i kulturlandskapet) har plukket ut 5 pilotbruk hvor ny driftsbygning er tenkt fullprosjektert, forutsatt en ekstrabevilgning til prosjektet på 1,5 mill. kroner i 2010. Programmet med total ramme på 10 mill. kroner skal gjennomføres i løpet av 5 år og siste bevilgningsår er 2012. Det avsettes 2 mill. kroner til prosjektet for 2011. I tillegg avsettes 1,5 mill. kroner ekstra av overførte og ubenyttede midler for bruk i 2010.

Beiteareal for gås

Ordningen med tilskudd for tilrettelegging for beitearealer for gås (kortnebbgås og kvitkinngås) har nå fungert i 4 år. Det rapporteres at ordningen fungerer etter hensikten, men at utfordringene øker noe på grunn av økende bestander. Miljøverndepartementet støtter opp om ordningen gjennom overvåking og tilrettelegging av kunnskap. Det er igangsatt et overvåkningsprogram som gjennomføres i samarbeid med blant annet Danmark, hvor trekkruter og hekkeplasser registreres. Overvåkingen gir godt grunnlag for å målrette jordbrukstiltakene. Statens forhandlingsutvalg foreslår at ordningen videreføres med 2,5 mill. kroner.

7.5 Økologisk produksjon og forbruk

Regjeringens mål er at 15 pst. av matproduksjonen og matforbruket skal være økologisk i 2020, jf. Regjeringens politiske plattform.

Markedsutvikling

Mens utviklingen fram til 2008 har vist en betydelig vekst i etterspørsel etter økologiske matvarer, gikk etterspørselen ned i 2009 målt i volum. På den andre siden har prisen på økologiske produkter økt, slik at det også i 2009 har vært økt omsetning av økologiske varer målt i kroner.

Den norske økologiske produksjonen har økt mer enn avsetningen i markedet og det medfører at økologiske produkter også må selges som konvensjonell vare.

Handlingsplanen for å nå 15 pst.-målet, *Økonomisk, agronomisk – økologisk!*, legger vekt på at svingninger i markedet ikke skal underminere de langsiktige målsetningene. Det skal derfor arbeides parallelt med strategier innenfor produksjon og forbruk, men der vektingen må avveies i forhold til hva som er den mest dominerende utfordringen til enhver tid.

Et bedre utbud av økologiske produkter er avhengig av et fungerende samarbeid mellom de ulike leddene i verdikjeden. Erfaringene fra 2009 tyder på at økt innsats i siste leddet av verdikjeden synes nødvendig for å motvirke en ytterligere ubalanse mellom økologisk produksjon og omsetning.

Areal og husdyr

Selv med en kraftig vekst i økologiske arealer innen korn og oljevekster de siste ti årene, utgjør ikke disse arealene mer en 2 pst. av det totale kornarealet. Samtidig har under halvparten av de økologiske driftsenhetene økologiske dyr. Debio registrerer en rekke gårder med konvensjonelt husdyrhold som har økologisk planteproduksjon. Dette tyder på at en del produsenter ser seg tjent med kun å legge om planteproduksjonen til økologisk grovfor uten at husdyrproduksjonen er lagt om.

Økonomien i økologisk produksjon

Dekningsbidragskalkyler fra Bioforsk, samt NILFs driftsgranskninger, viser at økonomien for de ulike økologiske produksjonene er relativt god sammenlignet med tilsvarende konvensjonell produksjon. Økonomien for enkelte økologiske produksjoner er imidlertid blitt mindre gunstig i 2009 på grunn av reduksjon i merprisen for flere økologiske råvarer. For å sikre en ønsket rekruttering av primærprodusenter med økologisk drift, er det viktig å sikre stabilitet og forutsigbarhet i priser og tilskuddsordninger rettet mot primærprodusentene.

En videreføring av eksisterende satser for omleggings-, areal- og husdyrtilskudd, innebærer som en konsekvens av vekst i økologisk drevet areal og husdyr, en økning i posten for direkte tilskudd. I tillegg kommer avsetninger for den økologiske kornkampanjen. Samlet avsetning til økologisk produksjon for 2011 er på 189,5 mill. kroner (se tabell 7.10). Videre er anslått beløp til prisnedskrivning for økologisk korn på 9 mill. kroner for kornåret 2010-2011.

7.5.1 Økologisk kornproduksjon

Tilgangen og prisen på økologisk kraftfôr er en av de største utfordringene for den videre utviklingen av den økologiske sektoren. Over 70 pst. av kornet som ble benyttet i økologisk kraftfôr i 2009 ble importert. Høye priser på råvarer på verdensmarkedet er dermed en vesentlig årsak til at prisene på økologisk kraftfôr blir høye. En økning av norsk økologisk kornproduksjon vil bidra til å imøtekomme etterspørselen etter økologisk fôrkorn og matkorn.

I jordbruksforhandlingene i 2008 ble det besluttet å etablere en tidsavgrenset kampanje for å stimulere ytterligere til rask omlegging og økning i produksjonen av økologisk korn. Kampanjen består av veilednings- og informasjonsinnsats, og et økonomisk insitament for 2011 og 2012 på inntil 100 kroner ekstra utbetalt per daa for ferdig omlagt økologisk kornareal. Motivasjonsprosjektet for økologisk kornproduksjon styrkes ved at det også settes av midler til dette arbeidet fra utviklingsmidlene.

For 2011 anslås merkostnadene på arealtilskuddet knyttet til det tidsbegrensede tillegget å ligge på 7,5 mill. kroner.

Høyt arealtilskudd kan imidlertid gi uønskede tilpasninger med omlegging til økologisk kornproduksjon på arealer som ikke har nødvendige klimatiske forutsetninger. For å unngå uønsket tilskuddstilpasning, foreslår Statens forhandlingsutvalg at det økologiske kornarealet kontrolleres opp mot avling (solgt og egen bruk). Forslag til retningslinjer for en slik kontroll utarbeides av Debio og vil gjelde fra 2011.

7.5.2 Premieringsordningen for økologisk kjøtt

Ordningen har som mål å stimulere slakte- og foredlingsbedrifter til å ta imot økologisk slakt, samt å medvirke til at de økologiske kjøttproduktene når fram til forbruker.

Ordningen gjelder i tre år per kjøttslag for de bedrifter som var med i ordningen.

Salgspremien er 3 kroner per kg ved salg av helt slakt og 4 kroner per kg ved salg av stykket, skåret og foredlet vare. Produksjonen av økologisk kjøtt økte i 2009 med 24 pst. samtidig som omsetningen hadde en kraftig tilbakegang i 2009 på 23 pst. målt i volum.

Tilbakegangen i omsatt volum tyder på at ordningen ikke i tilstrekkelig grad har bidratt til å få frem økologiske kjøttprodukter til forbruker. Videre tyder reduksjonen i merpris til produsenter med økologisk kjøttproduksjon på at ordningen ikke har kommet produsentene til gode. En videreføring av premieringsordningen for kjøtt forutsetter en større måloppnåelse. Bedrifter i ordningen og ordningen som helhet vil bli vurdert på basis av omsetningstallene for 2010. Statens forhandlingsutvalg foreslår at det settes av 2,5 mill. kroner til en videreføring av ordningen for 2011.

7.5.3 Kumelkkvoter

Nedgangen i omsatt volum av økologiske meierivarer fortsatte i 2009, selv om reduksjonen var mindre enn i 2008. Samtidig øker verdien av salget. Undersøkelser viser da også at melkeliteren prises høyere og at salget av rømme, smør og yoghurt har økt

samtidig som salget av økologisk ost er stabilt. Salget var bedre i siste halvdel av 2009 sammenlignet med første halvdel.

På landsbasis ble det i 2009 innveid 38,9 mill. liter økologisk melk hos Tine. Dette er en økning på 16 pst. fra 2008. Samtidig registrerte Tine en nedgang i salget av økologisk drikkemelk, og anvendelsesgraden gikk ned fra 65 til 47 pst. Utfordringene i markedet bør løses før det kan avsettes nye kvoter for økologisk melkeproduksjon.

7.5.4 Generisk markedsføring av økologiske produkter

Ansvar for generisk markedsføring knyttet til økologisk mat er lagt til KSL Matmerk. KSL Matmerk skal ha en koordinerende og supplerende rolle i forhold til øvrig markedsaktivitet på økologisk mat. KSL Matmerk skal i tillegg løse sine oppgaver basert på en dialog med SLF om forvaltningen av utviklingsmidlene.

I en periode med ny usikkerhet rundt utviklingen i etterspørsel av økologisk mat, er det viktig å målrette aktiviteten for forbrukerrettet informasjonsvirksomhet, og for å sikre at markedsarbeid følger opp produktutvikling.

Det avsettes 2 mill. kroner over KSL Matmerks bevilgning over LUF til arbeidet med generisk markedsføring i 2011. Medfinansiering fra Omsetningsrådet og egen aktivitet fra markedsaktørene legges til grunn for det markedsrettede arbeidet.

7.5.5 Utviklingsmidler

Økologisk jordbruk skal bidra til å fremme arbeidet med miljø og dyrevelferd i hele landbruket. For å sikre en slik funksjon er det avgjørende med kompetansebygging om økologisk drift i landbruket generelt, samtidig som kompetansen innen de ulike økologiske produksjoner styrkes og systematiseres. Dette skal det legges vekt på i veilednings- og informasjonstiltak rettet mot produsenter. Dette fordrer et godt samarbeid mellom ulike produsentmiljøer og rådgivningstjenesten, og mellom ulike forvaltnings- og forskningsmiljøer. Det er blant annet en målsetning at det regionale arbeidet med økologiske foregangsfylker bidrar til økt kompetansebygging.

Mye tyder på at sosiale og kollegiale nettverk er viktige for å øke omleggingen. Fylkene skal i større grad målrette sitt arbeid for å styrke en slik naboeffekt. Ut fra SLF sin vurdering av de fylkesvise handlingsplanene for utvikling av økologisk landbruk, virker innretningen og oppfølgingen til å være effektiv. De fylker som kan vise til godt målrettet arbeid tildeles midler til oppfølging av tiltak i regionale handlingsplaner.

For å målrette utviklingsarbeidet ytterligere ble det i 2009 opprettet økologiske foregangsfylker som har et særskilt ansvar for utviklingen innen egne innsatsområder av økologisk produksjon og forbruk. Foregangsfylkene skal fremskaffe og formidle kunnskap om sitt innsatsområde, slik at den kan overføres til resten av landet.

Prosjektet *Økoløft i kommuner* har fått en toårig finansiering basert på bevilgninger fra Kommunal- og regionaldepartementet og fra utviklingsmidlene. Statens forhandlingsutvalg vil komme tilbake til konkretisering av videre satsingen under de forestående forhandlingene.

Økt markedsaktivitet og samarbeid i verdikjeden prioriteres

Utviklingen i markedet i 2009 tyder på at samarbeidet mellom de ulike ledd i verdikjeden ikke fungerer godt nok. I denne sammenheng har helkjedeavtaler tidligere vist seg å være et godt virkemiddel. Økt markedsaktivitet og økt bruk av målrettede helkjedeavtaler prioriteres fra utviklingsmidlene for å styrke markedsutviklingen.

Endring i krav om bindingstid

Prosjektet *Økobonden skal lykkes* skal se på mulighetene for en samordnet veiledning og oppfølging av produsenter før og etter innmelding i kontrollordningen, samt videreutvikle verktøy for samordnet planlegging og rapportering til ulike formål. Partene i prosjektet; Debio, Norsk Lanbruksrådgivning og KSL Matmerk, skal utarbeide et opplegg for en gjennomføringsmodell innen høsten 2010, der det stilles krav om at driftsbeskrivelse utarbeides før 1. gangs inspeksjon.

I løpet av 2011 vil det bli stilt krav om driftsbeskrivelse som grunnlag for å søke omleggingstilskudd. Som en konsekvens av dette opphører kravet om bindingstid knyttet til omleggingstilskuddet.

Aktuelle nivåer for kontrollavgiften, tilpasset opplegget som trer i kraft fra 2011, utredes sommeren og høsten 2010. For 2011 skal kostnader i forbindelse med etablering av den nye ordningen dekkes av utviklingsmidlene.

Bevilgning til utviklingstiltak

Statens forhandlingsutvalg foreslår at utviklingstiltak økes med 5 mill. kroner til 48 mill. kroner. Økningen skal gå til ordningen om krav til driftsbeskrivelse før 1. gangs inspeksjon, videreføring av økoløft i kommunen, veilednings- og informasjonsarbeid om økologisk produksjon generelt og i forbindelse med kornkampanjen 2011 spesielt. I tillegg skal det prioriteres å få fram treffsikre helkjede prosjekter av omfang med betydning.

Tabell 7.10 Tilskudd for å øke økologisk produksjon og forbruk, mill. kroner.

	Budsjett 2010	Prognose 2010	Budsjett 2011
Omleggingstilskudd	31,2	30,5	36,0
Arealtilskudd	50,0	51,0	62,0 ²
Husdyrtilskudd	35,0	34,0	39,0
Totalt direkte tilskudd	116,2	115,5	137,0
Premieringsordningen for økologisk kjøtt	4,5	2,5	2,5
Markedsføring og informasjonstiltak i KSL	2,0		2,0
Utviklingstiltak	43,0	57,6	48,0
Sum	165,7		189,5

² Omfatter økologisk kornkampanje med et anslått økologisk kornareal på 75 000 daa som tilsvarer 7,5 mill. + øvrige arealtilskudd

Samlet avsetning til økologisk jordbruk for 2011 blir på 189,5 mill. kroner. Midler avsatt til prisnedskrivning for økologisk korn og tilskudd til frakt av økologisk korn kommer i tillegg.

7.6 Korn

Markedssituasjonen

Kornavlingene varierer betydelig fra år til år. Etter en relativt høy kornproduksjon i 2008 på 1 317 000 tonn, falt produksjonen med nesten 30 pst. i 2009. Prognosen for tilgang på norsk korn i sesongen 2009-2010 er 947 000 tonn, som er 370 000 tonn lavere enn i foregående sesong. Dette er den laveste kornavlingen på 15 år. Tilgangen på hvete er nesten halvert sammenliknet med året før. Dette skyldes dels redusert areal, men først og fremst lav dekaravling. Som følge av det dårlige kornåret i 2009, blir det behov for store importkvoter av både matkorn og fôrkorn inneværende sesong.

Den vanskelige vekst- og innhøstingssesongen i 2009 har også medført redusert kvalitet på kornet. Mye hvete av dårlig kvalitet har blitt nedklassifisert fra mat til fôr. Norskprodusert mathvete vil i inneværende sesong utgjøre 35 pst. av det totale forbruket av mathvete. Normalen fra tidligere år har variert fra 69 til 77 pst., med unntak av sesongen 2008-2009, som også ga lite mathvete. De siste 2 årene har det vært et tiltakende problem med kvalitetsferringelse av kornet, i første rekke havre, som følge av mykotoksiner (soppgifter).

Opplegget for kornsesongen 2010-2011

Som følge av justeringsforhandlingene 09.01.2009 ble kornprisene økt med 13 øre per kg med virkning fra 01.07.2009. Bakgrunnen for økningen var den sterke prisøkningen på gjødsel sesongen 2008-2009. Prisene på gjødsel har blitt redusert og kan falle ytterligere. Statens forhandlingsutvalg foreslår en reduksjon i prisene for korn og oljefrø for sesongen 2010-2011.

Målprisene for korn er produsentpris på mathvete, matrug, bygg, havre og oljefrø av basis kvalitet levert til mottaksanleggene ved Oslofjorden, slik disse mottaksanleggene er definert av SLF i forbindelse med prisnoteringen. For å sikre representativitet bør målprisanleggene motta en tilstrekkelig andel av det produserte kornet. For bygg er andelen lav. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at Felleskjøpet Agri sitt anlegg i Trondheim også blir målprisanlegg.

Som nevnt ovenfor er mykotoksiner et økende problem i norsk kornproduksjon, særlig ved dyrking av havre. Årsakene er sammensatte, men antas bl.a. å ha sammenheng med fuktig vær i deler av vekstsesongen. Statens forhandlingsutvalg mener det er viktig med et bedre kunnskapsgrunnlag om mykotoksiner for å løse de utfordringer som har oppstått, og viser til at det er igangsatt flere forskningsprosjekter for å øke kompetansen. Statens forhandlingsutvalg understreker viktigheten av at kornbøndene og den øvrige kornbransjen tar tak i utfordringene med mykotoksiner. Flere tiltak kan settes i verk basert på eksisterende kunnskapsgrunnlag. Det vil bl.a. være viktig at bransjen utvikler kontroll- og prissystemer som stimulerer til god agronomi. Utfordringene med mykotoksiner de to siste sesongene har gitt en betydelig reduksjon i etterspørselen etter havre fra

fôrindustrien. På kort sikt er det derfor nødvendig å dreie produksjonen over på andre kornarter. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at målprisen på havre reduseres med 4 øre per kg i forhold til målprisen for bygg.

Statens forhandlingsutvalg foreslår en videreføring av satsene for prisnedskrivningstilskudd korn og matkorntilskudd. Statens forhandlingsutvalg mener at husdyrproduzentenes inntektsutvikling kan sikres bedre ved bruk av mer målrettede virkemidler, enn gjennom økning av prisnedskrivningstilskudd korn, jf. omtalen av husdyrproduksjonene.

Frakttilskuddsordningene til korn og kraftfôr er et viktig virkemiddel for å bidra til å utjevne regionale prisforskjeller i kraftfôrpris. På denne bakgrunn foreslår Statens forhandlingsutvalg å øke bevilgningen til stedfrakttilskudd med 8 mill. kroner.

7.7 Melk

7.7.1 Prioritering av melkeproduksjonen

Statens forhandlingsutvalg mener at det er behov for å styrke økonomien i melkeproduksjonen. Dette bl.a. ut fra det store behovet for investeringer i driftsbygninger som følge av nye krav til dyrevelferd, modernisering i forbindelse med rekruttering til næringen og nye driftsformer. På bakgrunn av dette foreslår Statens forhandlingsutvalg å styrke tilskuddsordningene knyttet til melkeproduksjonen.

Driftstilskudd i melkeproduksjon er i dag inndelt i 3 soner, henholdsvis Oslofjorden, Nord-Norge og ”rest” Sør-Norge. Dette er en lite målrettet inndeling i forhold til de distriktsmessige utfordringer vi har innenfor melkeproduksjonen. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at den geografiske differensieringen av driftstilskuddet endres på en slik måte at fylkene i Nord-Norge fortsatt er én sone, som gis høyeste sats. Jærkommunene skilles ut som en egen sone og gis laveste sats, mens resten av Sør-Norge gis en noe høyere sats. Alle soner gis imidlertid en økning i driftstilskudd melkeproduksjon i forhold til gjeldende satser, men på en slik måte at de områder der utviklingen er dårligst får de høyeste tilleggene. Enkeltbruk og samdrifter får i tillegg likt driftstilskudd i de enkelte sonene.

Tabell 7.11 Nye satser og soner for driftstilskudd, melk

	Ny sats
Jærkommunene ¹⁾	86 000
Øvrige Sør-Norge	93 000
Nord-Norge	99 000

1) Utgjør kommunene Sandnes, Stavanger, Hå, Klepp, Time, Sola og Randaberg

Videre foreslår Statens forhandlingsutvalg å:

- øke tilskudd husdyr for melkekyr,
- øke beitetilskuddet for storfe for å bidra til økt beitebruk i grovfôrbasert husdyrhold,
- styrke satsene for avløsertilskudd ferie og fritid for både melkekyr og ammekyr,
- heve satsene for arealtilskudd grovfôr i enkelte soner.

Det vises til fordelingsskjemaet for mer informasjon om satsendringene for de ulike tilskuddsordningene.

7.7.2 Kvoteordningen for melk

Nyetablering av kumelkforetak

Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre ordningen med nyetablering som ble innført i jordbruksoppgjøret i 2008. På grunn av fallende kvotesalg de siste årene, foreslås det avsatt 3 mill. liter til ordningen, 2 mill. liter mindre enn i fjor. For øvrig foreslås ordningen videreført uendret.

Nyetablering for geitmelkforetak

Statens forhandlingsutvalg foreslår at det ikke innvilges kvote til nyetableringer i geitmelkproduksjonen i 2010, som følge av at det i 2009 kun ble solgt i overkant av 104 000 liter geitmelkkvote til staten. En ser samme trend som for kumelkvoter, at salget har gått ned. Det er derfor ikke grunnlag for å kunne sette av solgt kvote til nyetablering av geitmelkforetak.

7.7.3 Prisutjevningsordningen for melk – høring av satser

SLF har sendt forslag til satser i prisutjevningsordningen for melk for kommende avtaleperiode på høring. Effekten av høringsforslaget er at råvarekostnaden økes med 8 øre i prisgruppene tørrmelk og kasein (prisgruppe 7) og flytende produkter til industri (prisgruppe 8). Råvarekostnadene i de andre prisgruppene øker med 4 øre. For biproduktgruppen fløte til kremfløte dagligvare økes satsen med 4 øre. I biproduktgruppene for fløte til smør dagligvare (biproduktgruppe B2) og fløte til smør industri (biproduktgruppe B3) øker råvarekostnadene med 15 øre. For de andre biproduktgruppene er det ingen endringer. SLF foreslår også å justere satsene for spesiell kapitalgodtgjørelse og innfrakt.

Satsene i prisutjevningsordningen fastsettes av SLF etter ordinære forvaltningsmessige prosedyrer, men avtalepartene i jordbruksoppgjøret kan gi føringer. Statens forhandlingsutvalg har ikke merknader til høringsforslaget.

7.8 Kjøtt og egg

7.8.1 Distriktstilskudd for produksjon av gris, egg og fjørfekjøtt

Når målet er å opprettholde arealene i utkantområder i drift, er fraktordningene mer målrettet enn distriktstilskuddene og de øvrige regionalt differensierte virkemidlene, fordi de er mer differensiert etter kostnadene hos den enkelte primærprodusent / lokalområde. Behovet for inntektsutjevning langs sentrum-/periferidimensjonen har økt, men i forhold til situasjonen for 10-15 år siden, er behovet for utjevning på områdenivå redusert. Økt innfrakttilskudd vil bedre grunnlaget for inntektsutjevning mellom produsentene og gi større sikkerhet for markedstilgang for produsenter som har lang avstand til slakteri. Det vises til kapittel 7.8.2 om Innfrakttilskudd slakt.

Formålet med distriktstilskuddene til gris, egg og fjørfekjøtt er å bidra til en inntekts- og produksjonsutvikling i disse produksjonene, som medvirker til å opprettholde bosetting og sysselsetting i distriktene gjennom å jevne ut forskjeller i lønnsomheten i produksjonene.

Det har gått en del år siden de tre distriktstilskuddene ble etablert, og grunnlaget for etableringen av tilskuddene har til dels blitt endret gjennom endringer innen landbrukssektoren. Etableringen av Gilde-konsernet, nå Nortura, og Felleskjøpet Agri gir grunnlag for mindre forskjeller mellom regionene i Norge, når det gjelder lønnsomheten i svine-, egg- og fjørfekjøttproduksjonen.

Distriktstilskuddet har forholdsvis store sprang i satsnivå over sonegrensene. Dette kan medføre uheldige tilpasninger i produksjonsfordelingen både mellom områder som er berettiget ulike satser av tilskuddet, og i forhold til naboregioner hvor produksjonen ikke er tilskuddsberettiget.

Statens forhandlingsutvalg er enig i Jordbrukets forhandlingsutvalgs vurdering vedrørende kylling gitt i kapittel 8.7.3 i kravet: ”I en produksjon hvor det er svært få reguleringer over jordbruksavtalesystemet og prisfastsettelsen i stor grad er overlatt til markedet, konstaterer forhandlingsutvalget at spesifikke tilskudd knyttet til pris i utvalgte områder eller grupper, kan skape et uheldig prispress i markedet.”

Statens forhandlingsutvalg vil imidlertid legge til grunn at denne vurderingen også bør gjelde for distriktstilskuddene for de øvrige kraftfôrbaserte husdyrproduksjonene, dvs. for egg og gris.

Statens forhandlingsutvalg legger samtidig til grunn at det er behov for en videre vurdering på bakgrunn av den økende konsentrasjonen av husdyrproduksjon i enkelte deler av landet. Det vises bl.a. til kapittel 7.10.2 med vurdering av produksjonstilskudd for gris.

Distriktstilskudd gris

I Nord-Norge er satsen for distriktstilskudd gris på 5,40 kroner per kg. Nordland fylke har hatt den største relative økningen i Norge i slaktegrisproduksjon i perioden 2003-2009 på +46 pst. Det kan videre pekes på at rasjonaliseringen av slakterianlegg i landsdelen reduserer skalalempene på dette leddet i verdikjeden. Nivået for distriktstilskudd gris på Vestlandet (ekskl. Rogaland) og i Agder er vesentlig lavere med 1,10 kroner per kg. Ellers i landet gis det ikke slike distriktstilskudd.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at det gjennomføres en gradvis nedjustering av tilskuddet i sone 4 og 5 og legger til grunn at det samtidig bør kunne skje en videre utjevning i markedsprisene for slakt mellom områder, jf. kapittel 7.8.2 om innfrakttilskudd slakt. For 2011 foreslår Statens forhandlingsutvalg en reduksjon på 0,60 krone per kg, som tilsvarer 4,1 mill. kroner.

Distriktstilskudd fjørfeslakt

Tilskuddet utbetales med 0,40 kroner per kg for Agder, Trøndelag og Vestlandet (ekskl. Rogaland). Tilskuddet har bidratt til en stor økning i produksjonen av slaktekylling og kalkun i Trøndelag. Av samlet tilskuddsutbetaling i 2009 på 11,3 mill. kroner ble 93,8 pst., dvs. nær 10,6 mill. kroner, utbetalt til produsenter i Trøndelag.

Statens forhandlingsutvalg viser til gjennomgangen av distriktstilskuddene foran. Det foreslås derfor å avvike distriktstilskuddet. Dette innebærer et redusert bevilgningsbehov på 11,9 mill. kroner.

Distriktstilskudd egg

SLF har vurdert distriktstilskudd for eggproduksjon. I deres rapport vises det til at etter fjerning av distriktstilskuddet, vil dekningsbidraget per høne være 5 kroner høyere i Nord-Norge og 1 krone lavere på Vestlandet (ekskl. Rogaland) og Trøndelag, sammenlignet med resten av Sør-Norge. Dette er basert på gjennomsnittlig besetningsstørrelse i 2009 og det er tatt hensyn til merkostnader for livdyr og kraftfôr. SLF foreslår at distriktstilskudd egg i Nord-Norge fjernes, forutsatt at den ekstra satsen for produksjonstilskudd til verpehøns i Nord-Norge opprettholdes. For eggprodusenter på Vestlandet (ekskl. Rogaland) og i Trøndelag er forskjellen i dekningsbidrag, sammenlignet med resten av Sør-Norge, så liten at SLF foreslår tilskuddet fjernet også i disse regionene.

Statens forhandlingsutvalg viser til overnevnte vurderinger. En avvikling av tilskuddet kan være vanskelig i en periode med store investeringer i nye anlegg for eggproduksjon. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at distriktstilskudd for egg videreføres uendret.

7.8.2 Frakttilskudd kjøtt

Rapport fra arbeidsgruppe

Ved jordbruksoppgjøret i 2009 ble det satt ned en arbeidsgruppe som skulle utrede frakttilskudd for slakt, som omfatter slakt av de viktigste husdyrslagene, ekskl. fjørfe. Gruppen fikk følgende mandat:

”...Partene er videre enige om å sette ned en partssammensatt arbeidsgruppe som skal utrede innfrakttilskudd slakt til neste års jordbruksforhandlinger. Utgangspunkt for utredningen er gjennomgang av behovet for utjevning av innfraktkostnadene vurdert i en distriktspolitisk sammenheng. Utredningen skal også omfatte miljømessige sider ved tilskuddet. Arbeidsgruppen skal vurdere alternative former for finansiering av fraktordningen for slakt. Aktørene i kjøttsektoren skal involveres i arbeidet. Jordbruket som avtalepart skal bistå i sekretariatsarbeidet.”

Grunnlaget for utredningen var at slakteristrukturen er endret, innfraktkostnadene har økt, som igjen har gitt større avstandsulemper for utkantprodusenter. Tilskudd til innfrakt av dyr til slakt gir bedre grunnlag for alle slakteriaktører til å hente dyr lenger unna i forhold til der slakteanleggene til enhver tid er lokalisert. Hovedformålet med innfraktordningen er å virke utjevne på pris til produsent, knyttet til transporten av husdyr fra produsent til slakteri. Men gitt hovedformålet ble det i mandatet vektlagt at ordningen ikke må fjerne insentiv for effektiv og miljøvennlig inntransport.

Det er betydelig regional variasjon i nivået på kostnadsdekningen i gjeldende ordning, bl.a. fordi gjennomsnittlig fraktavstand har økt. Arbeidsgruppen var enig om at tilskuddsordningen bør gjøres mer målrettet, men det ble gjort ulike vurderinger av hvordan en ny ordning bør utformes.

Forslag til ny innfraktordning

Statens forhandlingsutvalg viser til Jordbrukets krav og foreslår:

- a) at innfrakttilskuddet fortsatt skal betales til slakteriene,
- b) at ordningen målrettes ved å flytte midler til de lange innfraktene,
- c) at den nye innfraktordningen baseres på at kun transporten til nærmeste aktuelle slakteri regnet fra produsent, skal være tilskuddsberettiget,
- d) at små slakterier behandles særskilt i ny fraktordning – definisjon og nærmere bestemmelser fastsettes senere,
- e) utvidelse fra 10 til 50 km av ”nullsonen” rundt slakterianleggene som ikke gir grunnlag for tilskudd,
- f) at kompensasjon gis for opplastingskostnader knyttet til innfrakten,
- g) at det gjennomføres en evaluering av effektene av endringene i ordningen til jordbruksoppjøret i 2013.

Det er knyttet usikkerhet til prognoseringen av bransjens samlede innfraktkostnader per år. En del av dette er relatert til nyere endringer i anleggsstruktur i Trøndelag og Nord-Norge. I Jordbrukets krav er samlet innfraktkostnad for alle markedsaktører for 2011, inkl. opplastingskostnader, satt til 340 mill. kroner, som er høyere enn totalkostnaden arbeidsgruppen la til grunn i sin rapport.

Det foreslås store omlegginger av innfraktordningen, jf. punktene over. Selv om det er gjennomført beregninger av de økonomiske utslagene av de enkelte forslag, er det en relativt stor grad av usikkerhet knyttet til den samlede effekten av endringene.

Statens forhandlingsutvalg mener videre at det må være en egenandel for bransjen knyttet til transporten som foregår utenfor den utvidede ”nullsonen” i ordningen. Med grunnlag i overnevnte foreslår Statens forhandlingsutvalg en økning av bevilgningen på 55 mill. kroner til 126,5 mill. kroner.

7.8.3 Strukturtillegg knyttet til størrelsen på leveranse av dyr til slakt

Slakteriforetakene har ulike tillegg som varierer i størrelse knyttet til antall dyr som leveres til slakt. Spesielt betyr puljetillegg mye innen svineproduksjon. Nortura iverksatte nye leveringsbetingelser fra 01.01.2010. Den fastsatte differensieringen av puljetillegget for gris, er vesentlig større enn det som er knyttet til objektive kostnadsforskjeller i håndteringen av leveranser av små/store puljer. Strukturinnretningen på slike puljetillegg kan bidra til småskalaulemper og motvirke strukturtiltak over jordbruksavtalen som skal prioritere små og middels store besetninger.

Fordi Nortura er markedsregulator for gris og herunder har visse forpliktelser, mener Statens forhandlingsutvalg at det er nødvendig å vurdere denne saken nærmere.

Det er viktig at interessene for både store og små produsenter blir ivaretatt på en tilfredsstillende måte. Statens forhandlingsutvalg foreslår at det gjennomføres en nærmere gjennomgang av markedsregulatorrollen, med spesiell vekt på innholdet i mottaksplikten. Det kan i denne sammenheng også vises til at markedsregulatorene har tatt opp enkelte behov for avklaringer vedrørende rekkevidden av kravet til mottaksplikt.

7.8.4 Sonebeskrivelser for distriktstilskudd melk og kjøtt

I 2006 avga en partssammensatt arbeidsgruppe en rapport om sonegrensene for distriktstilskudd kjøtt og melk. Ved behandlingen av rapporten ved jordbruksoppgjøret 2006 fastsatte partene at det ikke skulle åpnes for å foreta noen endring av sonegrensene, men at sonebeskrivelsene skulle gjennomgås for å foreta nødvendige presiseringer. Et viktig argument for at sonegrensene ikke skulle endres, var at justering av sonesetting må være et resultat av en helhetlig gjennomgang av kriteriene for sonefastsetting.

SLF har etter kontakt med kommuner og fylkesmenn nå kommet med forslag til enkelte presiseringer av sonebeskrivelsene for distriktstilskudd melk og kjøtt. Statens forhandlingsutvalg foreslår at vurderingen av disse forslagene tas under gjennomgangen av avtaleteksten, og med grunnlag i overnevnte prinsipper.

7.9 Frukt, grønt og poteter

7.9.1 Tilskudd og målpriser for grøntsektoren

Endring av noteringsgrunnlaget for enkelte kulturer

Fra SLF foreligger det forslag om endring i noteringsgrunnlaget for rosenkål og knollselleri. Videre har SLF foreslått å endre representantvaren for matpoteter. Dette ved å knytte noteringsgrunnlaget til 8 istedenfor 12 feilenheter. Da de aller fleste innrapporteringene på feilenheter ligger mellom 7 og 9, vil en ved å gå over til 8 feilenheter få en beregnet noteringspris som vil være nær opp til den faktiske markedsprisen. Statens forhandlingsutvalg foreslår å innføre forslagene fra SLF og at disse avklares nærmere i det årlige møtet mellom avtalepartene hvor nye målpriser for grøntsektoren fastsettes.

Pærer ut av målprissystemet

Grunnet lav produksjon, problemer med prisnoteringen og utfordringer med tolladministrasjon foreslår SLF at pærer tas ut av målprissystemet. I henhold til tolladministrasjonen foreslås det at man heretter vil benytte den ordinære tollsatsen for pærer i perioden 1. august – 30. november, med åpning for tollnedsettelse til minstesats når sesongen for norske epler avtar. Dette alternativet gir ikke et svekket importvern for verken norske pærer eller epler. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at pærer tas ut av målprissystemet.

7.9.2 Epler til industriell foredling

Det vises til omtale i kapittel 7.8.2 i St.prp. nr. 75 (2008-2009). Landbruks- og matdepartementet og SLF har gått gjennom gjeldende konservesforskrift i en intern

arbeidsgruppe. Det tas sikte på at et forslag til endret forskrift vil bli sendt på høring med iverksetting av ny forskrift fra 1. januar 2011.

Statens forhandlingsutvalg viser til at det er økende interesse blant norske forbrukere for ferskprodusert epleaft basert på norske epler. Det bør vurderes stimuleringsiltak for økt produksjon av epleaft. Spørsmålet bør imidlertid ses i sammenheng med administrasjon og kontroll av distrikts- og kvalitetstilskuddet for frukt, som bør gjennomgås i kommende avtaleår. Dette tilsier at fastsettingen av tilskuddssats for leveranser av pressepler utsettes til jordbruksoppgjøret i 2011.

Et slikt tilskudd bør utbetales uavhengig av kvantumstaket på 50 tonn som gjelder for distrikts- og kvalitetstilskudd for frukt. Det bør betales for leveranser av pressepler til godkjente omsetningsledd og eventuelt også for epler benyttet til egen produksjon av epleaft.

Med innføring av ny konserverforskrift i 2011 kan det bli aktuelt å innføre prisnedskrivning av eplekonsentrat basert på norske epler. Landbruks- og matdepartementet vil komme tilbake til spørsmålet på et senere tidspunkt.

7.9.3 Gjennomgang av avrensindustrien for poteter

Bakgrunn

Høsten 2009 ble det besluttet å foreta en helhetlig gjennomgang av dagens avrensindustri for poteter. Gjennomgangen skulle resultere i forslag til tiltak for en mer målrettet virkemiddelbruk overfor produksjonen av potetsprit, glukose og stivelse, innenfor dagens samlede bevilgningsramme. I tillegg skulle en vurdere andre finansieringsmuligheter, som innføring av omsetningsavgift på matpoteter.

Utredningen

Det ble etablert en arbeidsgruppe bestående av 2 medlemmer fra Landbruks- og matdepartementet og et medlem fra henholdsvis Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Arbeidsgruppen pekte i utredningen på betydningen avrensindustrien har i å bidra til oppnåelse av landbrukspolitiske mål for norsk potetproduksjon. Industrien har en sentral funksjon i å redusere smittepress og spredning av potetsykdommer, samt å begrense prissvingninger i potetmarkedet. I tillegg ble ressursutnytting vektlagt. For at avrensindustrien skal kunne opprettholde sin konkurransekraft og fortsatt være avtaker av avrens fra norsk potetproduksjon, ble det fremmet tiltak for å imøtekomme utfordringene i industrien. Det har spesielt vært faren for et betydelig fall i norsk etterspørsel etter stivelse, som gruppa har fokusert på i sine forslag til tiltak.

Forslag

I jordbruksoppgjøret i 2008 ble det besluttet å avvikle eksportstøtteordningen for glukose fra 2014. Statens forhandlingsutvalg foreslår at eksportstøtte til glukose avvikles fra 1. januar 2011. Det forutsetter at glukose til eksport fra samme tidspunkt erstattes av importert glukose, og at prisnedskrivningstilskudd (PNS) på dette volumet bortfaller. Statens forhandlingsutvalg foreslår at det innføres et pristilskudd for salg av potetstivelse og videreføret potetstivelse til industrien på 2,50 kroner per kg stivelse innenfor en

bevilgningsramme på 16 mill. kroner. Tilskuddet utbetales til produsent av stivelse etter mal fra PNS for rektifisert potetsprit. Et pristilskudd vil kunne redusere eller stoppe fallet i etterspørselen etter norsk potetstivelse. Pristilskuddet hjemles i forskrift og iverksettes fra 1. januar 2011.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at avrensprisen reduseres med 10 øre per kg, fra 55 øre per kg til 45 øre per kg. Endringen i avrenspris blir iverksatt fra 1. juli 2010. Dette innebærer at avrensprisen endres i den treårige perioden som ligger til grunn for gjeldende forskrift. På denne bakgrunn må matpotetgrossistene få mulighet til å reforhandle kontraktskvantumet for avrensårene 2010/2011 og 2011/2012 med HOFF Norske Potetindustrier. Statens forhandlingsutvalgs vurdering er at reduksjonen i avrenspris ikke vil påvirke avrenskvantumet vesentlig i negativ retning, fordi alternativ anvendelse vil måtte antas å bli dyrere for matpotetgrossistene.

Når det gjelder innføring av omsetningsavgift på matpotet, mener Statens forhandlingsutvalg at det er behov for ytterligere vurderinger før en beslutning om omsetningsavgift tas. Dette gjelder både avgrensning av avgiftsvolumet og innkrevingsmåter. Også når det gjelder bruk av midler fra en eventuell omsetningsavgift trengs det videre vurderinger, dersom bruken skal utvides fra dagens bruk til også å dekke løpende regulering av avrens som et biprodukt.

7.9.4 Avvikle tilskudd til produsentsammenslutninger

Ordnningen med tilskudd til produsentsammenslutninger ble satt i verk 01.01.2000. Målet med ordningen er å styrke produsentmiljøene og bedre forutsetningene for å få avsatt produktene fra potet- og grønnsaksprodusentene. Etter regelverket som gjelder for ordningen, kan det gis tilskudd til produsentsammenslutninger i inntil 3 år etter etablering. Ordnningen gjelder hele landet. Bevilgningen til ordningen for 2010 er på 0,8 mill. kroner.

Antall innkomne søknader per år var 17 i år 2000, men er senere blitt gradvis redusert til 3 i 2009. Det er ikke innvilget tilskudd til alle som har søkt om midler hvert år. For 2006, 2007, 2008 og 2009 er det bevilget midler for hhv. 7, 5, 5 og 3 produsentsammenslutninger. For 2009 er det bevilget tilskudd til første år for én sammenslutning og det er avsatt tilskudd for andre år til to sammenslutninger.

Deltakelsen i ordningen i de senere år har vært for liten til at en kan forvente tilfredsstillende måloppnåelse for tilskuddet. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor å avvikle ordningen med tilskudd til produsentsammenslutninger.

7.9.5 Distrikts- og kvalitetstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker

Statens forhandlingsutvalg er enig i Jordbrukets vurderinger for distrikts- og kvalitetstilskudd i grøntsektoren, og satser og maksimalbeløp i distrikts- og kvalitetstilskuddet til frukt, bær og grønnsaker foreslås økt med 10 pst. Bevilgningen økes med 6,3 mill. kroner.

7.10 Produksjonstilskudd

7.10.1 Pilot for bruk av husdyrregisteret ved utmåling av produksjonstilskudd

Ved jordbruksforhandlingene i 2008 ble det, etter forslag fra SLF og Mattilsynet, fastsatt en tidsplan for hvordan Husdyrregisteret for storfe skal tas i bruk til utmåling av produksjonstilskudd. Som en oppfølging av planen ble det ved jordbruksoppgjøret i 2009 vedtatt å gjennomføre et delprosjekt ved søknadsomgangene i august 2009 og januar 2010 for et begrenset geografisk område.

Etter fastsatt tidsplan skulle det ved jordbruksoppgjøret i 2010 vedtas en utvidelse av delprosjektet til å bli en nasjonal ordning. Mattilsynet og SLF er enige om å utsette iverksetting av en mulig nasjonal ordning. For avtaleåret 2010-2011 anbefaler Mattilsynet og SLF en begrenset utvidelse av prosjektet til også å omfatte kommunene som dekkes av Mattilsynets Distriktskontor for Valdres og Gjøvik-regionen. Det vil ikke være behov for noen særskilt bevilgning til dette arbeidet over jordbruksavtalen for 2010-2011. Statens forhandlingsutvalg er enig i forslaget fra Jordbrukets side om å støtte innstillingen fra SLF og Mattilsynet.

7.10.2 Endringer i fordelingen av svineproduksjonen i Norge - Tilskudd husdyr

I perioden 1998 til 2009 er antall avlspurker redusert med 8,4 pst. på landsbasis. I samme periode er antall avlspurker i Rogaland økt med 6,3 pst. inkl. korreksjon for at Ølen kommune i løpet av perioden ble overført fra Hordaland til Rogaland fylke. Rogaland fylke har per 2009 en andel på 25 pst. av totalt antall avlspurker i landet. I samme periode har Rogaland og Jæren økt sin andel av norsk slaktegrisproduksjon, og hadde i 2009 respektive 27,4 og 17,1 pst. av landstotal.

Kraftfôrbasert husdyrproduksjon er i mindre grad avhengig av arealressurser enn grovfôrbasert husdyrhold. Fôrgrunnlaget for svineproduksjonen er innkjøpt kraftfôr, og det er ikke krav til beiteareal. Behovet for spredeareal for husdyrgjødsel kan dekkes gjennom leie av areal til dette formålet. I Rogaland er det etablert firma som driver gjødseltransport over lengre avstander og spredning av gjødsla i utmark.

Statens forhandlingsutvalg finner at konsentrasjonen av svinehold i Rogaland allerede er stor, spesielt i kommunene på Jæren. Det er behov for å bremse denne utviklingen, for å bidra til geografisk spredning av svineproduksjon i landet. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor å redusere satsen for tilskudd husdyr for både avlsgris og slaktegris i AK-sone 2, som omfatter Jærkommunene Sandnes, Stavanger, Hå, Klepp, Time, Sola og Randaberg. Reduksjonen av satsene tilsvarer om lag 5,6 mill. kroner. Det er også foreslått reduksjon i de øvrige satsene for avlsgris og slaktegris, jf. fordelings skjema.

7.10.3 Digitalt markslagskart (DMK)

Ved jordbruksoppgjøret i 2009 var partene enige om behovet for å opprettholde kvaliteten på det nye DMK/AR5-kartgrunnlaget gjennom et framtidig ajourhold. Statens forhandlingsutvalg foreslår en bevilgning på 7 mill. kroner til ajourholdet i 2011,

tilsvarende bevilgningen for 2010. Behov for midler til DMK-vedlikehold ut over dette nivået, samt kostnader knyttet til landbrukssektorens deltakelse i Geovekst-samarbeidet, forutsettes finansiert over andre budsjettkapitler enn jordbruksavtalen.

Det vil være behov for årlige bevilgninger til DMK-vedlikehold i årene framover. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at det gjennomføres en rammeoverføring på 7 mill. kroner fra jordbruksavtalen til kap. 1137 Norsk Institutt for Skog og Landskap, som delfinansiering av framtidig DMK-vedlikehold. Forutsetninger for en slik rammeoverføring er at arbeidet med ajourhold av DMK/AR5-kartgrunnet videreføres med kostnadsdekning over andre budsjettposter og at jordbruket fortsatt får rett til gratis kartdata innenfor samme rammer som tidligere. Det kan i denne sammenheng også vises til at finansieringen av DMK/AR5 nå er fordelt på tre budsjettkapitler. Forslaget kan derfor bidra til en mer koordinert oppfølging av kartarbeidet.

7.10.4 Arbeidsgruppa om arealtilskuddene i jordbruket

Med mandat fra sluttprotokollen fra jordbruksoppgjøret i 2009 har en partssammensatt arbeidsgruppe utredet problemstillinger omkring arealtilskudd til korn og gras.

Arbeidsgruppa strukturerte mandatet i fire hovedproblemstillinger:

- Hvordan kan endringer i arealtilskuddene redusere avgangen av fulldyrka areal?
- Hvordan kompenserer arealtilskuddene for driftsulemper i arealbaserte produksjoner?
- Er dagens differensiering av tilskuddssatser hensiktsmessig sett i forhold til skalaulemper og lønnsomhet i korn og grovfôrproduksjon?
- Hvordan hindre uønsket tilskuddstilpasning ved svært ekstensiv drift i arealbaserte produksjoner?

Utviklingen i grovfôrarealene har nær sammenheng med endring i antall grovfôrdyr. Antall grovfôrdyr er i perioden 2000-2009 redusert i alle fylker, størst reduksjon har Vestlandet og Trøndelag. I øyeblikket tyder materialet på at det er større tilgang på grovfôrarealer enn det er markedsmessig behov for. Dette kan endre seg på sikt, men i øyeblikket er det nærmere 200 000 dekar fulldyrka grovfôrareal som ikke gis AK-tilskudd fordi det ikke er avsetning for fôret (for få dyr eller ikke dokumentert salg). Medlemmene fra Landbruks- og matdepartementet og Miljøverndepartementet i arbeidsgruppa anbefalte at det vurderes å justere vilkårene for å motta kulturlandskapstilskudd på en slik måte at alt areal som skjottes, kan oppnå tilskudd uten krav til dyretall eller omsatt mengde grovfôr.

Arbeidsgruppa vurderte i samarbeid med Skog og landskap mulighetene for å kompensere driftsulemper knyttet til kantsoner ved hjelp av digitale kart i tilskuddsutmålingen. Blant annet ut fra at de økonomiske og administrative konsekvensene vurderes som betydelige, vil ikke Statens forhandlingsutvalg gå inn for å innføre et slikt tilskudd nå. Arbeidsgruppa peker på at det er mulig å videreutvikle bruk av digitale kart i tilskuddsforvaltningen, og Statens forhandlingsutvalg anbefaler at SLF og Skog og landskap arbeider videre med dette spørsmålet.

Arbeidsgruppa var enig om betydningen av at virkemidlene i landbrukspolitikken har god legitimitet. Teknologien i grovfôrproduksjon har endret seg betydelig de seneste årene, og

for de viktigste arbeidsoppgavene er det stadig mindre vanlig å ha egen mekanisering. Samtidig fører den relativt store endringen i satsene ved 200 dekar til at det rapporteres fra forvaltningen om en betydelig grad av tilpasning for å optimalisere mengden tilskudd. Det betyr at det utbetales arealtilskudd som kompensasjon for strukturkostnader mange foretak faktisk ikke har. Dette kan bidra til å svekke legitimiteten for virkemiddelbruken i jordbruket. Statens forhandlingsutvalg foreslår å innføre lik sats opp til 250 dekar grovfôr (unntatt sone 7 som har flat sats).

Arbeidsgruppa fant ikke dokumentasjon for at omfanget av tilskuddsmotivert, ekstensiv kornproduksjon er av et slikt omfang at det er grunnlag for å innføre et krav om dokumentert avling i kornproduksjon. De høye satsene for arealtilskudd indikerer at denne problemstillingen er størst i økologisk kornproduksjon. Statens forhandlingsutvalg slutter seg til arbeidsgruppas anbefaling om at SLF jobber videre med hvordan retningslinjer og eventuelt regelverk knyttet til kravet om vanlig jordbruksproduksjon kan strammes inn, for å sikre at det ikke gis produksjonstilskudd ved ekstensiv drift med ingen eller minimal avling/ytelse.

7.11 Velferdsordninger

7.11.1 Tilskudd til avløsning ferie og fritid

Statens forhandlingsutvalg mener at det er viktig å ha gode velferdsordninger i jordbruket, bl.a. for å bidra til rekrutteringen til landbruket. Det foreslås å øke satsene for tilskudd til avløsning ved ferie og fritid med 5 pst. Maksimalbeløpet for tilskuddsordningen økes tilsvarende med 3 000 kroner til 64 000 kroner per foretak. Endringene av satser og maksimalbeløp gjøres gjeldende for avløsergrunnlaget allerede i 2010, slik at økningene får effekt på utbetalingene av tilskuddet i 2011.

I Jordbrukets krav pkt. 8.4.1 er det foreslått å innføre en ekstra delutbetaling av avløsertilskudd i februar på grunnlag av dokumenterte utgifter fra januar - juli året før. Tidligere endring av utbetalingsrutinene for avløsertilskuddet for ferie og fritid fra fire til én årlig utbetaling, har vært kompensert gjennom bl.a. omlegging av utbetalingen av AK-tilskuddet.

Kravet om innføring av én ekstra utbetalingsomgang er knyttet til at bøndene ikke bruker avløsere jamnt gjennom året, men har større bruk av avløserne mot slutten av året. Statens forhandlingsutvalg mener det må være bøndenes eget valg når de vil bruke avløsere i løpet av året, og at dette ikke bør reguleres gjennom flere utbetalingsomganger. Bønder er selvstendige næringsdrivende, og en må legge til grunn at de selv må kunne velge sin tilpasning.

Jordbrukets forslag om én ekstra utbetaling vil dessuten bare kunne omfatte medlemmer i avløserlag. Andre produsenter kan ikke pålegges rapportering til avløserlag om de ikke primært ønsker en slik tilpasning. Forslaget vil også være i strid med statens økonomiregelverk. Det skyldes at det vil være avløserlagene og ikke tilskuddsmottakerne som sender inn og er ansvarlig for dokumentasjonen for søknadene om tilskudd.

Oppstart av jordbruksforetak vil normalt skje etter et eierskifte for en landbrukseiendom. Statens forhandlingsutvalg mener at ved eierskifter bør tidligere og ny eier særskilt hensynta utbetalingene av tilskuddsmidler. Dersom tidligere eier blir mottaker av både avløsertilskudd og produksjonstilskuddene for husdyr og planteproduksjon etter eierskiftet, vil det være rimelig at ny eier får en kompensasjon for dette. Det vises også til at ny eier kan bruke tidligere eiers produksjonsomfang i året før overtakelse, som basis for fastsetting av sitt avløsergrunnlag.

Statens forhandlingsutvalg kan derfor ikke gi tilslutning til at det etableres en ny delutbetaling av avløsertilskudd ferie og fritid i februar.

7.11.2 Tilskudd til avløsning ved sykdom

Statens forhandlingsutvalg foreslår at maksimal dagsats for tilskudd til avløsning ved sykdom økes med 4 pst. til 1 250 kroner, som samsvarer med Jordbrukets forslag. Endringen vil også styrke landbruksvikarordningen.

I Jordbrukets krav er det i pkt. 8.4.2 foreslått at bønder som også arbeider utenfor gården, ikke skal få redusert utbetalingen av tilskudd til avløsning ved sykdom m.v. Tilskuddet blir etter dagens regelverk avkortet med sykepenger, andre trygdeytelser, pensjon og med inntekt fra arbeid utenom foretaket. Dette betyr at heltidsbrukere i de fleste tilfeller får utbetalt tilskuddet uavkortet i karenperioden. For de som har arbeid utenom foretaket blir sykepenger både fra næring og annet yrke trukket.

Statens forhandlingsutvalg vil vise til at forslaget fra jordbruket i relativt betydelig grad kan øke behovet for midler til ordningen. Det kan stilles spørsmål ved om det er en riktig prioritering av begrensede rammer over Jordbruksavtalen å gi full ytelse over sykeavløsningsordningen til personer som i mindre grad har arbeid innenfor landbruket, og som mottar større trygdeytelser, lønn o.a. knyttet til annet arbeid. Statens forhandlingsutvalg kan derfor ikke slutte seg til forslaget om en utvidelse av tilskuddsordningen for avløsning ved sykdom m.v.

Tidsavgrensning ved sykdomsavløsning

Retten til tilskudd til avløsning ved sykdom er i dag avgrenset til 365 dager sammenhengende eller i løpet av tre år. Da blir det krevd 26 uker friskmelding før søkeren igjen har rett til tilskudd. Det kan gis dispensasjon i særlige tilfeller.

Disse reglene er sammenfallende med reglene som gjelder for utbetaling av sykepenger etter folketrygden. Når en person har vært sykemeldt i 365 dager sammenhengende eller i løpet av tre år, og fortsatt er sykemeldt, vil sykepenger opphøre og det utbetales arbeidsavklaringspenger i stedet. At retten til tilskudd er knyttet opp mot retten til sykepenger er en klar fordel i forhold til forvaltningen av ordningen. Retten til tilskudd opphører samtidig med retten til sykepenger etter folketrygden. Dette er opplysninger / dokumentasjon som kan kontrolleres.

Jordbrukets forhandlingsutvalg ønsker å oppheve tilknytningen mellom sykepenger og retten til tilskudd. Det foreslås at tilskudd skal kunne ytes i totalt tre år. Når den som søker

om tilskudd går over på arbeidsavklaringspenger etter ett års sykmelding, skal det være mulig å velge om en vil motta arbeidsavklaringspenger eller om en fortsatt vil motta tilskudd til avløsning.

Tilskudd til avløsning ved sykdom mv. skal medvirke til å dekke kostnader ved avløsning når en som har næringsinntekt fra foretaket er syk. Det kan reises spørsmål ved hvor lang varighet det er rimelig at ordningen skal ha. I utgangspunktet er ordningen etablert for å omfatte relativt kortvarige sykdomsperioder, der brukeren er raskt tilbake i fullt arbeid på foretaket. Ved lange sykdomsperioder øker usikkerheten rundt brukerens videre arbeid på foretaket. For de som trenger en noe lenger periode med tilskudd enn 365 dager, kan det gis dispensasjon etter dagens regler. Det må da være rimelig sikkert at de kommer tilbake i fullt arbeid på foretaket.

Tilskudd til avløsning ved sykdom mv. er en arbeidskrevende ordning for forvaltningen slik den er i dag. En slik valgfrihet som kan gjelde i to år, vil skape ekstra arbeid i forvaltningen, ikke bare innen landbruk, men også i NAV.

Statens forhandlingsutvalg mener at dagens regler om varigheten av tilskuddet er tilstrekkelige. Perioden med rett til tilskudd er avgrenset av antallet dager med rett til sykepenger fra NAV. Dette er en begrensning som er lett å forholde seg til for brukerne av ordningen, i forvaltningen og ved kontroll av ordningen. Statens forhandlingsutvalg mener videre at det bør være lik tidsavgrensning for utbetaling av hhv. tidligpensjon i jordbruket og fleksibel alderspensjon etter Folketrygden.

7.11.3 Tilskudd til landbruksvikarordningen

I Jordbrukets dokument er det krav om at bevilgningen til landbruksvikarordningen fra Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) videreføres i 2011. Statens forhandlingsutvalg vil vise til at ved etableringen av landbruksvikarordningen i regi av avløserlagene, ble det gjennomført en rammeoverføring fra KRD til kapittel 1150 knyttet til finansieringen av ordningen.

7.11.4 HMS i landbruket

Landbrukssektoren er belastet med mange ulykker, også sett i forhold til andre næringer der fysisk arbeid er en forutsetning. For å redusere risikoen for arbeidsulykker har det over mange år blitt brukt betydelige ressurser på å bedre HMS-arbeidet i landbruket. Likevel har ikke dette bidratt til noen dokumenterbar nedgang i det relative antallet ulykker. Ved jordbruksoppgjøret 2009 var det derfor enighet om å igangsette et arbeid med å gjennomgå organisering og arbeidsmetoder i landbrukets HMS-aktivitet. Det ble etablert en arbeidsgruppe som har bestått av Landbruks- og matdepartementet, Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Landbrukets HMS-tjeneste og Stiftelsen KSL Matmerk. Arbeidsgruppen la frem rapporten ”Helse-, miljø og sikkerhet i landbruket - Organisering og arbeidsformer” i mars 2010. Rapporten anbefaler blant annet at:

- det etableres et forpliktende nasjonalt samarbeidsforum for HMS i landbruket for å gjennomgå utviklingen på HMS-området, vurdere effekten av gjennomførte tiltak og

fremme forslag til nye tiltak, koordinere aktiviteten på området og sikre et godt samarbeid mellom aktørene.

- forskning på HMS i landbruket prioriteres innenfor rammen av jordbruksavtalens forskningsmidler.
- stiftelsen KSL Matmerk bør bidra til at varemottakerne i større grad følger opp avvik fra HMS-kravene i KSL med relevante sanksjoner og prioritere å formidle bruk av HMS-standarden i KSL.

Statens forhandlingsutvalg anbefaler at det etableres et nasjonalt samarbeidsforum for HMS i landbruket fra høsten 2010. En klar forbedring på dette viktige innsatsområdet kan mest sannsynlig bare skje ved at mange aktører tar et større ansvar og engasjerer seg sterkere. Statens forhandlingsutvalg vil legge en slik strategi til grunn.

En rapport fra Bygdeforskning om kunnskapsstatus om HMS og arbeidsulykker i landbruket viser at vi må 20 år tilbake i tid for å finne en forskningsaktivitet på temaet landbruk og arbeidsmiljø i Norge. Dette viser at det er behov for å øke forskningsinnsatsen på området. Statens forhandlingsutvalg vil derfor prioritere midler til forskning på HMS-relaterte temaer i landbruket innenfor rammen av jordbruksavtalens forskningsmidler.

Det er avsatt 16 mill. kroner til Landbrukets HMS-tjeneste over inneværende jordbruksavtale. Regnskapet for 2009 viser en omsetning på nær 30 mill. kroner, der knapt 14 mill. kroner er inntekter fra salg av medlemskap, kurs og tjenester. For 2010 er det budsjettet med en omsetning på 33,6 mill. kroner, i form av salgsinntekter på 17,6 mill. kroner. Statens forhandlingsutvalg mener at dette er en positiv utvikling og at Landbrukets HMS-tjeneste bør legge vekt på å rekruttere nye medlemmer og videreutvikle sine tilbud, for på den måten å sikre god økonomi og dermed gode tjenester.

Statens forhandlingsutvalg foreslår en bevilgning til Landbrukets HMS-tjeneste på 14 mill. kroner i 2011 og at forskning på HMS-relaterte temaer prioriteres av landbrukets forskningsmidler (se kapittel 7.3.10).

7.11.5 Tidligpensjonsordningen for jordbrukere

Alderspensjon etter folketrygden

Fra 2011 innføres rett til å ta ut fleksibel alderspensjon fra 62 år, og en kan tjene så mye en vil i tillegg til pensjonen uten avkorting. I Jordbrukets krav foreslås det adgang til å kunne motta midler over denne nye ordningen for alderspensjon etter Folketrygden og samtidig kunne ha uttak av tidligpensjon til jordbrukere.

I Forskrift om tidligpensjon til jordbrukere, § 11 Samordning og avkorting, står det: ”Det ytes ikke tidligpensjon etter denne forskrift for tidsrom det ytes avtalefestet pensjon eller uførepensjon, arbeidsavklaringspenger eller etterlattepensjon fra folketrygden.” Utbetaling av tidligpensjon til jordbrukere har blitt avsluttet ved 67 år, ved overgang til alderspensjon fra folketrygden. Ut fra dagens regler har SLF derfor tolket det slik at tidligpensjon ikke kan utbetales i kombinasjon med utbetalinger fra folketrygden.

Fra 2008 er det anledning til å ha ubegrenset inntekt i tillegg til tidligpensjon i jordbruket. Formålet med tidligpensjon er å bidra til å lette generasjonsoverganger i jordbruket. For de som av ulike årsaker ikke har anledning til å ha annet arbeid i tillegg, kan tidligpensjonen alene bli lite å leve av. En kombinasjon av tidligpensjon og fleksibel alderspensjon samtidig, kan derfor bidra til å fremme formålet. De siste årene har antallet tidligpensjonister gått ned. Det legges til grunn at en endring av regelverket i samsvar med Jordbrukets forslag, ikke vil gi noen vesentlig økning av utbetalingene over ordningen.

Statens forhandlingsutvalg slutter seg til Jordbrukets forslag om at regelverket for ordningen endres. Dette ved at det presiseres et unntak i forskriften om at mottaker av tidligpensjon samtidig kan motta fleksibel alderspensjon. Den som søker/mottar tidligpensjon må legge fram dokumentasjon på at det mottas fleksibel alderspensjon av hensyn til kontroll. Det kan da gis mulighet for å gjøre unntak for denne typen utbetaling fra folketrygden.

7.12 Andre politikkområder

7.12.1 Norsk landbruksrådgiving

Norsk landbruksrådgiving (NLR) er et viktig bindeledd mellom forskning og jordbruksforetakene. Rådgivingen bidrar til at ny kunnskap kommer ut til bonden på en effektiv måte. Med endret klima vil de agronomiske utfordringene bli større både med hensyn til økonomisk og miljømessig tilpasning. Riktige maskinvalg, plantevalg, vekstskifte, gjødsling, jordstruktur, grøfing og erosjon er eksempler på temaer hvor bøndene vil ha behov for ny kunnskap. Det vil også bli økt oppmerksomhet på bygningenes plass i kulturlandskapet. Ny Plan- og bygningslov vil kreve et solid planleggings- og rådgivningsapparat. Kunnskapsformidling og planlegging blir derfor et viktig aktivitetsområde i landbruket.

Ved jordbruksoppjøret i 2008 fikk NLR ansvaret for å tilby en landsdekkende tjeneste knyttet til teknisk planlegging i landbruket fra 01.01.2010.

For å finansiere overføring av teknisk planlegging foreslår Statens forhandlingsutvalg å bevilge 6 mill. kroner til drift i 2011. I tillegg foreslås 1 mill. kroner bevilget til kompensasjon for økte pensjonsforpliktelser.

Det kjøpes årlig maskiner i Norge for 3 milliarder kroner og landbruket vil ha behov for en nøytral rådgivingstjeneste på fagområdet. Maskinteknisk rådgiving har i Norge gradvis blitt nedbygd. Det gjøres mye testing og utviklingsarbeid i Sverige og Danmark som norsk jordbruk kan dra nytte av, men resultatene må tilpasses norske forhold. Dette vil være en naturlig oppgave for Norsk landbruksrådgiving. For etablering av tjenesten regionalt, i Trøndelag, på Vestlandet og på Østlandet, foreslår Statens forhandlingsutvalg at det bevilges til sammen 1,5 mill. kroner i 2011. Videre foreslås det at tilskuddet trappes gradvis ned over 5 år.

Total bevilgning til Norsk landbruksrådgiving blir 47,5 mill. kroner i 2011.

Tabell 7.12 Bevilgning til Norsk landbruksrådgiving, mill. kroner

	Avtale for 2010	Endring	Avtale for 2011
Grunntilskudd	37,9	1,1	39,0
Teknisk planlegging, prosessmidler	1,5	-1,5	0,0
Teknisk planlegging, drift	6,0	0,0	6,0
Teknisk planlegging, ekstra kostnader	1,0	0,0	1,0
Maskinteknisk rådgiving	0,0	1,5	1,5
Sum	46,4	1,1	47,5

7.12.2 Finansiering av opplysningskontorene for egg og kjøtt

I jordbruksoppjøret i 2009 var avtalepartene enige om følgende sluttprotokoll, jf. pkt 16:

” Finansiering av opplysningskontorene for kjøtt og hvitt kjøtt og egg

For å sikre en effektiv, nøktern og kritisk bruk av midler til opplysningsvirksomhet for kjøtt og egg, legger avtalepartene til grunn at kjøtt- og eggsektoren bør bidra med en begrenset egenfinansiering til den generiske markedsføringen som gjennomføres av kontorene. Partene henstiller til Omsetningsrådet å lage en finansieringsmodell som sikrer at omsetningsavgiften maksimalt dekker 95 % av Opplysningskontorenes utgifter til generisk markedsføring, fra og med budsjettåret 2010. ”

Omsetningsrådet har enda ikke truffet vedtak som har realisert den modellen som avtalepartene forutsatte.

Statens forhandlingsutvalg er kjent med at det har vært vanskelig å samle hele bransjen om den aktuelle modellen. For å sikre en ytterligere effektiv, nøktern og kritisk bruk av midler til opplysningsvirksomhet, mener Statens forhandlingsutvalg at budsjettet til generisk markedsføring for 2010 bør kuttes med 15 pst. sammenlignet med nivået i 2009. Dersom bransjen ønsker at aktiviteten skal være større, vil det kunne sikres gjennom direkte bidrag. Statens forhandlingsutvalg legger til grunn at dette nye, reduserte bidraget fra omsetningsavgiften til generisk markedsføring representerer et framtidig tak for slike bevilgninger.

8 Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150

8.1 Budsjettmessige forhold kapittel 1150

8.1.1 Innledning

Det forhandles om budsjettmessige endringer for budsjettåret 2011. Videre kan partene for å tilpasse bevilgningene til det faktiske behov, foreta endringer og omdisponeringer innenfor gjeldende budsjett i 2010. Partene kan også omdisponere tidligere bevilgede, men ikke disponerte beløp (overførte beløp), som engangsbevilgninger i inneværende budsjettår. Videre kan partene omdisponere tidligere bevilgede midler til reguleringsanlegg, som tilbakebetales fordi anleggene ikke lenger benyttes til formålet.

8.1.2 Overførte beløp fra 2008 og omdisponering av bevilgninger i 2009

Overførte beløp fra 2009 til 2010

Regnskapet for 2008 viser følgende tall sammenlignet med budsjett for kap. 1150:

Tabell 8.1 Overførte beløp 2009-2010, mill. kroner

Post	Ordning	Budsjett minus forbruk
70	Markedsregulering	28,602
74	Direkte tilskudd	9,473
77	Utviklingstiltak	5,110
78	Velferdsordninger	16,797
	Sum overførte bevilgninger	59,982

Prognoser for forbruk i 2010

Det vises til oppdaterte forbruksprognoser fra Statens landbruksforvaltning for alle poster på kap. 1150 og kap. 4150.

Forbruksprognosene på de overførbare postene med gjeldende satser i 2010, viser et underforbruk på 53,2 mill. kroner.

Tabell 8.2 Mulig omdisponerte bevilgninger kap. 1150 i 2009. Mill. kroner

Post	Ordning	Budsjett – prognose
70	Markedsregulering,	37,1
74	Direkte tilskudd	11,9
77	Utviklingstiltak	1,3
78	Velferdsordninger	2,9
	Sum overførte bevilgninger	53,2

I forhold til de beløp som utbetales, er innsparingen klart innenfor en normal prognoseusikkerhet og det sikkerhetsnivå mot overforbruk som er nødvendig.

Tilbakebetalte tilskudd til reguleringsanlegg i 2010

I 2010 forventer SLF at det blir tilbakebetalt 3,250 mill. kroner av tilskudd gitt til Nortura sine reguleringsanlegg i Mosjøen og Oslo. Dette gir en økt inntekt på kapittel 4150 post 70 med tilsvarende beløp. Dette er midler som kan omdisponeres til andre formål i 2010.

Omdisponeringer i 2010

Statens forhandlingsutvalg foreslår at det omdisponeres 10 mill. kroner av overførte og ledige midler i 2010 som økte bevilgning til Landbrukets skadefond, kapittel 1150 post 50.12. Videre omdisponeres 7,1 mill. kroner til utvikling av elektronisk fagsystem for regionale miljøprogram, post 74.19. De resterende ledige midlene tilsvarende 39,35 mill. kroner benyttes til å styrke kapitalen i LUF, kap 1150 post. 51.11. I tillegg omdisponeres det slik at det overførte beløp fra 2009 til 2010 på 59,982 mill. kroner også går til å styrke kapitalen i LUF. For endringer i innvilgningsrammen på LUF, vises det til kapittel 7.2. De omdisponerte midlene har følgende bakgrunn:

- 60,0 mill. kroner overført på overførbare poster fra 2009 til 2010.
- 53,2 mill. kroner prognoserte innsparte midler i 2010 med gjeldende satser.
- 3,25 mill. kroner i tilbakebetalte midler fra tilskudd til reguleringsanlegg.

8.1.3 Post 50 Fondsavsetninger (mill. kroner)

Underpost	Ordning	Budsjett 2010	Endring	Budsjett 2011
50.11	Tilskudd til LUF ¹⁾	982,753	31,000	1013,753
50.12	Tilskudd til skadefondet for jordbruksprod.	30,000	0,000	30,000
	Sum	1012,753	31,000	1043,753

8.1.4 Post 70 Markedsregulering (mill. kroner)

Underpost	Ordning	Budsjett 2010	Endring	Budsjett 2011
	<i>Avsetningstiltak hagebruk</i>	<i>3,900</i>		
	<i>Kollektiv dekn. Oms. avg. hagebruk</i>	<i>10,000</i>		
	<i>Tilskudd til kadaverhandtering</i>	<i>5,000</i>		
70.11	Avsetningstiltak	18,900	0,000	18,900
70.12	Tilskudd til råvareprisutjevning	249,100	-54,100	195,000
70.13	Eksportrestitusjon	1,600	-1,600	0,000
	Sum	269,600	-55,700	213,900

8.1.5 Post 73 Pristilskudd (mill. kroner)

Under post	Ordning	Budsjett 2010	Endring	Budsjett 2011
73.11	Tilskudd til norsk ull	142,000		142,000
	<i>Grunntilskudd melk</i>	<i>63,000</i>	<i>0,000</i>	
	<i>Distriktstilskudd melk</i>	<i>499,100</i>	<i>0,000</i>	
73.13	Pristilskudd melk	562,100	0,000	562,100
	<i>Grunntilskudd kjøtt</i>	<i>89,400</i>		
	<i>Distriktstilskudd kjøtt</i>	<i>561,000</i>	<i>-4,100</i>	
	<i>Distriktstilskudd fjørfekjøtt</i>	<i>10,400</i>	<i>-11,900</i>	
73.15	Pristilskudd kjøtt	660,800	-16,000	644,800
73.16	Distriktstilskudd egg	7,500	0,000	7,500
	<i>Distriktstilskudd potet Nord Norge</i>	<i>3,300</i>		
	<i>DK-tilskudd frukt, bær og grønt</i>	<i>59,700</i>	<i>6,300</i>	
73.17	Distr.- og kval.tilskudd frukt, bær og gr.sak	63,000	6,300	69,300
	<i>Fraktilskudd kjøtt</i>	<i>71,500</i>	<i>55,000</i>	
	<i>Fraktilskudd egg</i>	<i>7,900</i>		
	<i>Stedfrakt kraftfôr</i>	<i>68,000</i>	<i>8,000</i>	
	<i>Mellomfraktilskudd korn</i>	<i>98,800</i>		
73.18	Fraktilskudd	246,200	63,000	309,200
73.19	Prisnedskrivning korn	407,700		407,700
73.20	Tilskudd til matkorn	86,300		
73.21	Tilskudd til nedskrivning av potetsprit	20,000		
	Sum	2195,600	53,300	2248,900

8.1.6 Post 74 Direkte tilskudd (mill. kroner)

Underpost	Ordning	Budsjett 2010	Endring	Budsjett 2011
	<i>Driftstilskudd melk</i>	1024,700	41,500	
	<i>Driftstilskudd kjøttfeproduksjon</i>	79,300	41,100	
74.11	Driftstilskudd	1104,000	82,600	1186,600
	<i>Tilskudd til husdyr</i>	2182,750	33,950	
	<i>Tilskudd bevaringsverdige storferaser</i>	3,250	1,250	
74.14	Tilskudd til husdyr	2186,000	35,200	2221,200
	<i>Tilskudd til dyr på utmarksbeite</i>	258,100	31,300	
	<i>Tilskudd til beitende dyr</i>	353,000	36,700	
74.16	Beitetilskudd	611,100	68,000	679,100
	<i>Kulturlandskapstilskudd</i>	1779,319	-17,800	
	<i>Arealtilskudd</i>	1313,000	34,000	
	<i>Digitale markslagskart med mer</i>	7,000		
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3099,319	16,200	3115,519
74.19	Tilskudd til regionale miljøprogram	410,000	0,000	410,000
	<i>Omleggingstilskudd økologisk landbruk</i>	31,200	4,800	
	<i>Husdyrtilskudd økologisk landbr.</i>	35,000	4,000	
	<i>Arealtilskudd økologisk landbr.</i>	50,000	12,000	
74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	116,200	20,800	137,000
74.22	Tilskudd til miljøv. spredemåter, husd.gjødsel	11,000	3,000	14,000
	Sum	7537,619	225,800	7763,419

8.1.7 Post 77 Utviklingstiltak (mill. kroner)

Underpost	Ordning	Budsjett 2010	Endring	Budsjett 2011
	<i>Tilskudd til semin</i>	30,000		
	<i>Tilskudd til veterinærreiser</i>	43,300	0,700	
	<i>Tilskudd til organisasjoner</i>	13,270		
77.11	Tilskudd til dyreavl m.m.	86,570	0,700	87,270
77.12	Tilskudd til frøavl m.m.	7,520		7,520
77.13	Tilskudd til forsøksringer og tekn. rådgivning	46,400	1,100	47,500
	<i>Frakttilskudd pelsdyrfør</i>	17,800		
	<i>Tilskudd til pelsdyrfør (refusjon)</i>	5,400		
77.14	Tilskudd til pelsdyrfør	23,200	0,000	23,200
	<i>Produsentrettet rådgivning potet</i>	2,000		
	<i>Tilskudd til produsentsammenslutninger</i>	0,800		
	<i>Opplysningsvirksomhet frukt, grønt og potet</i>	5,500		
	<i>Utvikling av plantemateriale</i>	9,200		
	<i>Kvalitetstiltak settepotetavl</i>	5,740		
	<i>Tilskudd til premieringsordning økologisk kjøtt</i>	4,500	-2,000	
	<i>Handlingsplan plantevernmidler</i>	7,500	2,500	
77.15	Tilskudd til kvalitets og salgsfremmende tiltak	35,240	0,500	35,740
77.17	Tilskudd til fruktlager	9,000	1,000	10,000
	Sum	207,930	3,300	211,230

8.1.8 Post 78 Velferdsordninger (mill. kroner)

Under post	Ordning	Budsjett 2010	Endring	Budsjett 2011
78.11	Tilskudd til avløsning ferie og fritid	1121,269	52,300	1173,569
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom	173,600		173,600
78.13	Medlemsavgift til folketrygden	130,800		130,800
78.14	Tilskudd sykepengeordning jordbruket	88,000	12,700	100,700
	<i>Tilskudd til avløserlag (landbruksvikar)</i>	<i>65,000</i>		
	<i>Tilskudd landbrukets HMS-tjeneste</i>	<i>16,000</i>	<i>-2,000</i>	
78.15	Andre velferdstiltak	81,000	-2,000	79,000
78.16	Tidligpensjonsordningen	110,035	-8,000	102,035
	Sum	1704,704	55,000	1759,704

8.1.9 Kapittel 4150 Markedsordningen for korn (mill. kroner)

Underpost	Ordning	Budsjett 2010	Endring	Budsjett 2011
70	Tilbakebetalt tilskudd reguleringsanlegg			
80	Markedsordningen for korn	53,150	-17,303	
	Sum	53,150	-17,303	35,847

VEDLEGG 1 Fordelingsskjema

Jordbruksavtalen, fordeling på priser og tilskudd

	Mill. kr
Kap. 1150, Jordbruksavtalen, utgifter	313
- Kap. 4150, Jordbruksavtalen, inntekter	-17
= Nettoeffekt av tilskudd	330
+ Avtalepriser fra 1.7.2010	280
= Sum avtalepriser og tilskudd 2010/11	610
+ Omdisponering overførte midler fra 2009 til 2010	60
= Sum til fordeling	670
+ Økt inntektsverdi jordbruksfradrag	80
= " Ramme for oppgjøret"	750
Omdisponerte ledige midler i 2010 utenfor rammen	

Målpriser	Målprisendring			
	Kvantum	Målpris	Fra	Endring
Produkt	Mill. l/kg	Kr / kg	1.7.2009	fra 1.7.09
			Kr/l / kg	mill. kr
Melk , ku og geit	1547,7	4,41	0,05	77,9
Gris	128,2	29,06	0,40	51,3
Sau/lam	24,5	57,75	1,40	34,2
Egg	59,3	16,54	0,70	41,5
Poteter	209,9	2,81	0,15	31,5
Grønnsaker	1560,7		3,1%	49,0
Frukt	154,0		3,1%	4,8
Norsk matmel	256,0		-0,04	-10,2
Sum markedsprislutslag				280,0

Endringer på kap. 1150 og 4150

Post	Endring	Budsjett 2010
	mill. kr	mill. kr
50 Fondsavsetninger	31,000	1 012,753
70 Markedsregulering	-55,700	269,600
73 Pristilskudd	53,300	2 195,600
74 Direkte tilskudd	225,800	7 537,619
77 Utviklingstiltak	3,300	207,930
78 Velferdsordninger	55,000	1 704,704
SUM KAP. 1150	312,700	12 928,206
KAP. 4150 Post 80	-17,303	79,200

Kapittel 1150 Jordbruksavtalen:

Post	Benevning	Endring mill. kr	Budsjett 2010 mill. kr ¹⁾
50.11	Tilskudd til LUF ²⁾	31,000	982,753
50.12	Tilskudd til skadefondet for landbruksproduksjon		30,000
50	Fondsavsetninger	31,000	1 012,753
70.11	Avsetningstiltak		18,900
70.12	Tilskudd til råvareprisordningen m.v.	-54,100	249,100
70.13	Eksportrestitusjon	-1,600	1,600
70	Markedsregulering, kan overføres	-55,700	269,600
73.11	Tilskudd til norsk ull	0,000	142,000
73.13	Pristilskudd melk	0,000	562,100
73.15	Pristilskudd kjøtt	-16,000	660,800
73.16	Distriktstilskudd egg	0,000	7,500
73.17	Distrikts- og kvalitetstilskudd på frukt, bær og gr.sak.	6,300	63,000
73.18	Frakttilskudd	63,000	246,200
73.19	Tilskudd til prisnedskrivning korn ³⁾	0,000	407,700
73.20	Tilskudd til matkorn	0,000	86,300
73.21	Tilskudd til potetsprit		20,000
73	Pristilskudd (overslagsbevilgning)	53,300	2 195,600
74.11	Driftstilskudd, melkeproduksjon	82,600	1 104,000
74.14	Produksjonstilskudd, husdyr	35,200	2 186,000
74.16	Beitetilskudd	68,000	611,100
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	16,200	3 099,319
74.19	Regionale miljøprogram 3)		410,000
74.20	Tilskudd til økologisk jordbruk	20,800	116,200
74.22	Tilskudd til miljøvennlige spredemåter husdyrgjødsel	3,000	11,000
74	Direkte tilskudd, kan overføres	225,800	7 537,619
77.11	Tilskudd til dyreavl med mer	0,700	86,570
77.12	Tilskudd til frøavl med mer		7,520
77.13	Tilskudd til forsøksringer og teknisk planlegging ⁴⁾	1,100	46,400
77.14	Tilskudd til pelsdyr		23,200
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	0,500	35,240
77.17	Tilskudd til fruktlager	1,000	9,000
77	Utviklingstiltak, kan overføres	3,300	207,930
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	52,300	1 121,269
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom mv	12,700	173,600
78.13	Medlemsavgift til folketrygden		130,800
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket		88,000
78.15	Tilskudd til øvrige velferdstiltak	-2,000	81,000
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	-8,000	110,035
78	Velferdsordninger, kan overføres	55,000	1 704,704
SUM KAP. 1150		312,700	12 928,206

1) Saldert budsjett

2) I tillegg omdisponeres det til posten 60 mill. kroner av overførte midler fra 2009 samt 39,9 mill. kroner innenfor budsjett 2010

3) I tillegg omdisponeres det 7,1 mill. kroner til posten innenfor budsjett 2010

Markedsordningen for korn

Prisendringer norsk korn	Kvantum 1.000 tonn	Målpris Kr / kg	Endring Kr / kg	Mill. kr
Hvete, matkorn	286,0	2,48	-0,04	-11,4
Rug, matkorn	26,8	2,32	-0,04	-1,1
Bygg	476,0	2,14	-0,04	-19,0
Havre	254,7	1,98	-0,08	-20,4
Förhvete og fôr rug	100,6		-0,04	-4,0
Erter til modning	10,0		-0,04	-0,4
Såkorn	58,0		-0,04	-2,3
Sum norsk korn	1212,2		-0,05	-58,7
Oljevekster	9,0	4,67		0,0
Sum korn og oljevekster	1221,2		-0,05	-58,7

Kap. 4150 Markedsordningen for korn

Post 80	Kvantum 1.000 tonn	Sats Kr / kg	Endring Kr / kg	Endring Mill. kr
Sildemel	17	0,00		0,0
Soyamel	175	0,25	-0,10	-17,3
Andre førstoffer	11,0	0,20		0,0
Sum kap 4150.80				-17,3
Anslag endring i kraftfôrpris, inkl korn og protein, øre/kg				-0,05

Post 73.11 Tilskudd til norsk ull

	Kvantum Mill. kg	Sats Kr / kg	Sats- endring Kr / kg	Total endring mill. kr
Ull	4,891	31,00		0,0

Post 73.13 Pristilskudd, melk

	Kvantum Mill. l.	Gjeld. sats Kr / l	Sats- endring Kr / l	Total endring mill. kr
Grunntilskudd geitmelk	20,6	3,11		0,0
Distriktstilskudd				
Sone A og 0	195,2	0,00		0,0
Sone B	326,8	0,11		0,0
Sone C	236,4	0,28		0,0
Sone D	518,7	0,39		0,0
Sone E	120,2	0,49		0,0
Sone F	52,3	0,62		0,0
Sone G	57,6	0,87		0,0
Sone H	3,9	1,08		0,0
Sone I	13,7	1,66		0,0
Sone J	11,6	1,75		0,0
Sum distriktstilskudd, melk	1 536,4		0,00	0,0
Sum post 73.13 Pristilskudd, melk				0,0

Post 73.15 Pristilskudd, kjøtt		Gjeld.	Sats-	Total
	Kvantum	sats	endring	endring
	Mill. kg	Kr / kg	Kr / kg	mill. kr
Grunntilskudd, kjøtt				
Sau	23,6	3,81		0,0
Geit	0,3	5,15		0,0
Sum grunntilskudd, kjøtt	23,9			0,0
Distriktstilskudd, kjøtt				
Sone 1	21,4	0,00		0,0
Sone 2	56,5	4,55		0,0
Sone 3	18,4	7,05		0,0
Sone 4	9,9	11,00		0,0
Sone 5	1,3	11,60		0,0
Sau, sone 4	3,3	13,00		0,0
Sau, sone 5	0,6	13,50		0,0
Gris Vestlandet og Agder	8,0	1,10		0,0
Gris, sone 4 og 5	6,8	5,40	-0,60	-4,1
Kylling og kalk., Agd./Vestl.	3,3	0,40	-0,40	-1,3
Kylling og kalk., Trøndelag	26,4	0,40	-0,40	-10,6
Sum distriktstilskudd, kjøtt	155,9			-16,0
Sum pristilskudd kjøtt				-16,0

Post 73.16 Distriktstilskudd egg		Gjeld.	Sats-	Total
	Kvantum	sats	endring	endring
	Mill. kg	Kr / kg	Kr / kg	mill. kr
-				
Vestl., Trøndelag	13,2	0,45		0,0
Nord Norge	1,6	1,05		0,0
Sum distriktstilskudd egg				0,0

Post 73.18 Frakttilskudd		Endring
		Mill. kr
Stedsfrakt kraftfôr		8,0
Frakttilskudd slakt		55,0
Sum		63,0

Post 73.19 Prisnedskrivning norsk korn		Sats	Endring	Endring
	Kvantum			
	1.000			
	tonn	Kr / kg	Kr / kg	Mill. kr
Prisnedskrivning norsk korn	1235,5	0,308		0,0
Prisnedskrivning norsk oljefrø	9,5	1,69		0,0
Prisnedskrivning norske fôrerter	7,1	0,72		0,0
Økologisk korn	10,0	0,90		0,0
Økologiske erter	0,2	0,90		0,0
Sum	1262,3			0,0

Post 73.20 Tilskudd til matkorn

	Kvantum 1.000 tonn	Sats Kr / kg	Endring Kr / kg	Endring Mill. kr
Tilskudd matkorn	372,0	0,232		0,0

Post 74. 11 Driftstilskudd, melk og ammeku

		Antall	Sats kr/bruk/dyr	Sats- endring	Ny sats kr/bruk/dyr	Endring mill. kr
Kumelk						
Oslofjorden	Antall bruk:	417	86 700	6 300	93 000	2,6
	Antall dyr:	1	17 340	1 260	18 600	0,0
Kumelk Jæren	Antall bruk:	753	81 800	4 200	86 000	3,2
	Antall dyr:	3	16 360	840	17 200	0,0
Kumelk Nord-Norge	Antall bruk:	1228	87 600	11 400	99 000	14,0
	Antall dyr:	30	17 520	2 280	19 800	0,1
Kumelk rest Sør-Norge	Antall bruk:	8260	81 800	11 200	93 000	92,5
	Antall dyr:	234	16 360	2 240	18 600	0,5
Geitemelk	Antall bruk:	399	87 600	11 400	99 000	4,5
	Antall dyr:	172	3 244	422	3 666	0,1
<i>Samdrifter kumelk etablert før 1.7.2004</i>						
Oslofjorden	Antall medlemmer: 2	19	94 800	-1 800	93 000	0,0
	Flere enn 2 medl.	6	108 700	-15 700	93 000	-0,1
Jæren	Antall medlemmer: 2	54	84 800	1 200	86 000	0,1
	Flere enn 2 medl.	20	93 700	-7 700	86 000	-0,2
Nord-Norge	Antall medlemmer: 2	37	94 800	4 200	99 000	0,2
	Flere enn 2 medl.	6	108 700	-9 700	99 000	-0,1
Rest. Sør-Norge	Antall medlemmer: 2	471	84 800	8 200	93 000	3,9
	Flere enn 2 medl.	145	93 700	-700	93 000	-0,1
<i>Samdrifter geitemelk etablert før 1.7.2004</i>						
	Antall medlemmer: 2	2	94 800	4 200	99 000	0,0
	Antall medlemmer: 3	1	108 700	-9 700	99 000	0,0
<i>Ammekyr</i>						
6-49 kyr	Antall bruk	3493				
6-49 kyr	Antall dyr	54912	1 640	340	1 980	18,7
50 og flere kyr	Antall bruk	102	82 000	17 000	99 000	1,7
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						-59,0
Sum driftstilskudd, melk og ammeku		15 853				82,6

Post 74.14 Tils kudd til husdyr

	Intervall		Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring mill. kr
	Fra	Til					
Bunnfradrag 35 pst ¹⁾			46 030	3 000		3 000	0,0
Mjølkeku	1	16	163 812	3 500	200	3 700	32,8
	17	25	40 145	1 744	200	1 944	8,0
	26	50	29 995	556		556	0,0
Sum			233 951				40,8
Storfe	1	250	565 691	787		787	0,0
Mjølkegeit	1	125	35 235	1120		1 120	0,0
	126	250	2 193	412		412	0,0
Sum			37 427				0,0
Ammekyr	1	25	56533	3 510	200	3 710	11,3
	26	50	4916	1 400		1 400	0,0
Sum			61 449				11,3
Sau over 1 år pr 1.jan	1	50	498 793	930	80	1 010	39,9
	51	75	107 577	734	60	794	6,5
	76	100	59 181	734	60	794	3,6
og ammegeiter	101	200	58 101	270		270	0,0
	200	300	5 838	133		133	0,0
Uteangersau (alle)	1	300	34 382	180		180	0,0
Sum			763 872				50,0
Lammeslakt	kval. O og bedre		900 842	179		179	0,0
	kval. O-		39 883	63		63	0,0
	Kval P+ og dårligere		37 003	0		0	0,0
	Små slakterier uten klas		4 045	167		167	0,0
	Kjeslakt over 3,5 kg		10 711	80		80	0,0
Tillegg:	Økologiske lammeslakt		34 161	34		34	0,0
Sum			1 026 645				0,0
Avlsgris Sør-Norge 2)	1	35	29 798	915	-215	700	-6,4
Avlsgris Jæren	1	35	5 982	915	-615	300	-3,7
Avlsgris Nord-Norge	1	35	2 504	1 202	-202	1 000	-0,5
Avlsgris landet	36	70	12 098	0		0	0,0
Sum			50 381				-10,6
Slaktegris 2)	1	1400	1 083 471	28	-8	20	-8,7
Slaktegris Jæren	1	1400	106 529	28	-18	10	-1,9
(maks antall 1190000)	1401	2100	137 829	0		0	0,0
Sum			1 327 829				-10,6
Verpehøner Sør-Norge	1	1 000	681 259	12	-4	8	-2,7
Verpehøner Nord-Norg	1	1 000	29 275	26	-4	22	-0,1
Verpehøner, landet	1001	5 000	2 068 356	12	-4	8	-8,3
Sum			2 778 890				-11,1
Unghester < 3 år			6 007	1000		1 000	0,0
Bikuber			34 385	300		300	0,0
Beløpsavgrensing				250 000		250 000	
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser							-36,5
Sum produksjonstils kudd, husdyr							35,2

1) Bunnfradrag produksjonstils kudd fordeles med 35 pst tilskudd husdyr og 65 pst arealtilskudd

2) Unntatt Jæren

Post. 74.16 Tilskudd til dyr på beite	Antall	Sats	Endring	Nye satser	Endring
	dyr	kr/dyr	kr/dyr	kr/dyr	mill. kr
Utmarksbeitetilskudd: Kyr, storfe, hest	231 429	300	30	330	6,9
Sau, lam, geit	1 949 803	95	10	105	19,5
Beitetilskudd					
Sone 1-4 Småfe m.m.	422 921	60		60	0,0
Sone 5-7 Småfe m.m.	1 843 109	60		60	0,0
Sone 1-4 Storfe m.m.	219 011	350	50	400	11,0
Sone 5-7 Storfe m.m.	394 115	350	50	400	19,7
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					10,9
Sum beitetilskudd	5 060 388				68,0

Post. 74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd	Ant.	Sats	Endring	Ny sats	Endring
		kr/daa	kr/daa	kr/daa	Mill. kr
Kulturlandskapstilskudd alt areal	9 430 976	191		191	0,0
Bunnfradrag, 65 pst ¹⁾	46 030	3 000		3 000	0,0
Arealtilskudd, grovfôr	6 031 804				55,4
Arealtilskudd, korn	3 160 693				-10,5
Arealtilskudd, potet	137 367				0,0
Arealtilskudd, grønnsaker	57 211				1,6
AK-tilskudd, frukt, bær og planteskoleareal	43 901				1,5
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					-31,8
Sum, AK-tilskudd	9 430 976				16,2

Arealtilskudd, korn			Ant. daa	Sats	Endring	Ny sats	Endring
				kr/daa	kr/daa	kr/daa	Mill. kr
Sone 1	0-800	dekar	1266494	107		107	0,0
	801-	dekar	82775	96		96	0,0
Sone 2	0-800	dekar	32837	159		159	0,0
	801-	dekar	0	146		146	0,0
Sone 3	0-800	dekar	1111800	159		159	0,0
	801-	dekar	49415	146		146	0,0
Sone 4	0-800	dekar	422176	247	-17	230	-7,2
	801-	dekar	2502	232	-2	230	0,0
Sone 5	0-800	dekar	185687	247	-17	230	-3,2
	801-	dekar	2297	232	-2	230	0,0
Sone 6	0-800	dekar	4342	247	-17	230	-0,1
	801-	dekar	0	232	-2	230	0,0
Sone 7	0-800	dekar	368	247	-17	230	0,0
	801-	dekar	0	232	-2	230	0,0
Sum korn, alle soner			3 160 693		-3,3		-10,5

<u>Arealtilskudd, grovfôr</u>		Ant. daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring Mill. kr
Sone 1	0 - 200 dekar	259 906	75		75	0,0
	200-250 dekar	25 625	50	25	75	0,6
	over 250 dekar	69 340	50		50	0,0
	Sum	354 871				0,6
Sone 2	0 - 200 dekar	209 577	0		0	0,0
	200-250 dekar	22 255	0		0	0,0
	over 250 dekar	80 133	0		0	0,0
	Sum	311 965				0,0
Sone 3	0 - 200 dekar	425 765	99		99	0,0
	200-250 dekar	43 679	50	49	99	2,1
	over 250 dekar	100 250	50		50	0,0
	Sum	569 694				2,1
Sone 4	0 - 200 dekar	347 451	99		99	0,0
	200-250 dekar	42 972	50	49	99	2,1
	over 250 dekar	97 303	50		50	0,0
	Sum	487 725				2,1
Sone 5	0 - 200 dekar	2 795 476	208		208	0,0
	200-250 dekar	242 311	50	158	208	38,3
	over 250 dekar	411 446	50		50	0,0
	Sum	3 449 233				38,3
Sone 6	0 - 200 dekar	520 915	236		236	0,0
	200-250 dekar	66 107	50	186	236	12,3
	over 250 dekar	148 230	50		50	0,0
	Sum	735 251				12,3
Sone 7	0 - 200 dekar	80 540	266		266	0,0
	over 200 dekar	42 524	266		266	0,0
	Sum	123 064				0,0
Sum grovfôr alle soner		6 031 804				55,4

<u>Arealtilskudd, potet</u>		Ant. daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring Mill. kr
Sone 1		35167	50		50	0,0
Sone 2		8912	50		50	0,0
Sone 3		57428	50		50	0,0
Sone 4		13355	50		50	0,0
Sone 5		15652	50		50	0,0
Sone 6		6569	900		900	0,0
Sone 7		284	900		900	0,0
Sum poteter, alle soner		137 367				0,0

Arealtilskudd, grønnsaker

			Ant. daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring Mill. kr
Sone 1	0 - 60	dekar	13299	400		400	0,0
	61 - 80	dekar	2481		400	400	1,0
Sone 2	0 - 60	dekar	3134	400		400	0,0
	61 - 80	dekar	430		400	400	0,2
Sone 3	0 - 60	dekar	4710	400		400	0,0
	61 - 80	dekar	567		400	400	0,2
Sone 4	0 - 60	dekar	3428	400		400	0,0
	61 - 80	dekar	369		400	400	0,1
Sone 5	0 - 60	dekar	2719	400		400	0,0
	61 - 80	dekar	228		400	400	0,1
Sone 6	0 - 60	dekar	422	1 500		1500	0,0
	61 - 80	dekar	0		1500	1500	0,0
Sone 7	0 - 60	dekar	9	1 500		1500	0,0
	61 - 80	dekar	0		1500	1500	0,0
Sum grønnsaker, alle soner							1,6

Arealtilskudd, frukt og bær

			Ant. daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring Mill. kr
Sone 1	0 - 40	dekar	7 485	550	50	600	0,4
Sone 2	0 - 40	dekar	466	550	50	600	0,0
Sone 3	0 - 40	dekar	4 866	550	50	600	0,2
Sone 4	0 - 40	dekar	903	550	50	600	0,0
Sone 5	0 - 40	dekar	17 676	1 000	50	1050	0,9
Sone 6	0 - 40	dekar	384	1 150		1150	0,0
Sone 7	0 - 40	dekar	10	1 150		1150	0,0
Sum frukt og bær, alle soner			43 901				1,5

Post. 74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk

Arealtilskudd			Ant. daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring Mill. kr
Korn til modning			68 942	300		300	0,0
Grønnsaker, frukt og bær			3 760	1 000		1000	0,0
Poteter			2 353	500		500	0,0
Grønngjødsling			9 220	500		500	0,0
Innmarksbeite			43 475	75		75	0,0
Annet økologisk areal			260 669	75		75	0,0
Sum arealtilskudd økologisk areal			388 419				0,0
Omleggingstilskudd							
Karensareal år 2 og 3			51 964	250		250	0,0
Karensareal år 1			50 913	250		250	0,0
Sum omleggingstilskudd økologisk areal			102 877				0,0

forts. neste side

Tilskudd til økologisk husdyrproduksjon		Antall	Sats	Endring	Ny sats	Endring
		dyr	kr/dyr	kr/dyr	kr/dyr	mill. kr
Melkekyr	AK-sone 1-4	4 214	1 550		1550	0,0
	AK-sone 5-7	3 259	1 802		1802	0,0
Ammekyr	AK-sone 1-4	1 940	995		995	0,0
	AK-sone 5-7	1 444	1 370		1370	0,0
Andre storfe	AK-sone 1-4	8 447	300		300	0,0
	AK-sone 5-7	6 161	435		435	0,0
Sau over 1 år	AK-sone 1-4	8 697	220		220	0,0
	AK-sone 5-7	24 774	280		280	0,0
Melkegeit og ammegeit	AK-sone 1-4	40	70		70	0,0
	AK-sone 5-7	817	90		90	0,0
Avlsgris	Landet	219	300		300	0,0
Slaktegris	Landet	1 837	200		200	0,0
Sum tilskudd til økologisk husdyrproduksjon						0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						20,8
Sum tilskudd til økologisk jordbruk						20,8

Post 78.11 Tilskudd for avløsning til ferie og fritid

	Intervall	Antall	Sats	Endring	Nye satser	Økt sats	Endring
	dyr	dyr	kr/dyr	kr/dyr	kr/dyr	5,00%	mill. kr
Mjølkeku (bruk med melkeprod)	1 - 8	90 876	3 386	169	3 555	5,0%	
	over 8	153 808	2 298	115	2 413	5,0%	
	Sum	244 684					
Ammekyr	alle	65 190	750	38	788	5,0%	
Andre storfe	alle	565 691	489		489	5,0%	
Melkegeit og melkesau (bruk med melkeprod)	1 - 40	16 097	805	40	845	5,0%	
	over 40	21 315	538	27	565	5,0%	
	Sum	37 412					
Sau, ammegeit	alle	730 317	425	21	446	5,0%	
Avlsgris	alle	57 983	968	48	1 016	5,0%	
Slaktegris	alle	1 497 713	34	2	36	5,0%	
Verpehøner, -ender, - kalkuner, -gjess	alle	4 039 024	8,5	0	8,9	5,0%	
Hester	alle	30 891	968	48	1 016	5,0%	
Avlskaniner	alle	1 755	241	12	253	5,0%	
Gjess, kalkuner	alle	1 318 141	2,97	0	3,12	5,0%	
Ender, livkylling	alle	3 193 560	2,97	0	3,12	5,0%	
Slaktekylling	alle	56 297 165	0,36	0	0,38	5,0%	
Økologisk slaktekyllin	alle	163 371	1,42	0	1,49	5,0%	
Revetisper	alle	46 692	266	13	279	5,0%	
Mink- og ildertisper	alle	99 461	78	4	82	5,0%	
Hjort	alle	5 771	329	16	345	5,0%	
Sum effekt av satsendringer							31,1
Avkorting		antall foretak	Makssats	Endring	Nye satser	Endring	
		m. maks. utbetaling	kr/foretak	kr/foretak	kr/foretak	mill. kr	
Sum effekt av maksimalsatsen							24,5
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser							-3,3
Sum tilskudd til avløsning for ferie og fritid							52,3